

Вивчення творчої спадщини письменників Чернігівщини на уроках української літератури

Програмою загальноосвітньої школи з української літератури передбачено вивчення теми "Література рідного краю". У її опануванні упорядники програм повністю покладаються на творчість учителя, а тому не дають рекомендацій. Це викликає певну трудність у вчителів при підготовці до уроків за даною темою. Їм важко визначитися у багатобарвній палітрі літературної спадщини письменників-земляків. Адже на Чернігівщині народилося близько ста п'ятдесяти українських письменників. Зрозуміло, що така багата літературна спадщина не може реалізуватися у передбаченому програмою часовому об'ємі. І як наслідок, недостатня обізнаність з літературними традиціями регіону призводить до того, що на цих уроках популяризуються твори невисокого художнього ґатунку, не враховуються вікові особливості учнів, особливості психологічного сприймання, рівень підготовленості.

У даній статті пропонуємо програму вивчення літератури Чернігівщини, яка розрахована на період навчання з п'ятого до одинадцятого класу загальноосвітньої школи. Програма орієнтовна і вчитель може вносити до неї власні корективи.

Клас	Кількість годин	Тема уроку
5	1	Сенцовський (Яценко) Володимир. Поезії.
	1	Струтинський Василь , Таємниця квітучого міста?
6	1	Реп'ях Станіслав. Голуба колиска. Вибрані поезії
	1	Кава Віктор. Оповідання.
7	1	Кезля Володимир. Червень – початок літа,
	1	Іванов Дмитро. Заповіт мого роду.
	1	Збанацькій Юрій. Поліські билиці.
8	1	Маркович Опанас. Розповідь про фольклориста.
	1	Дрозд Володимир. Оповідання.
	1	Холодний Микола, Крик з могили.

9	1	Літературні традиції Чернігівської землі.
	1	Шевченко і Чернігівщина.
	1	Літературне життя Гімназії вищих наук та ліцею кн. Безбородька.
	1	Куліш Пантелеймон. Хутірські недогарки.
10	1	Стороженко О.П. Вибрані твори.
	1	Кониський О.Я. Оповідання.
	1	Літературне життя Чернігівщини у 20-30 роки ХХ ст.
	1	Репресовані письменники Чернігівщини.
11	1	Літературне життя Чернігівщини у 60-70 роки ХХ ст. (Є.Гуцало, В.Мордань, В.Дрозд, Л.Горлач та ін.)
	1	Творчість письменників-земляків у діаспорі (Ольга Мак, Анатолій Калиновський, Іван Кошелівець, Ігор Качуровський, Петро Савицький, Іван Кмета).
	1	Розвиток поетичної думки у 80-90 роках на Чернігівщині (В.Буденний, П.Куценко, А.Шкуліпа, О.Шульга, О.Астаф'єв, К.Дужа, С.Дзюба та ін.)
	1	Огляд прозових творів письменників Чернігівщини у 80-90 рр. (Л.Пономаренко, В.Кашка І.Просяник, В.Мастерова, О.Яровий)
	1	Літературне життя району (міста). Огляд літературної сторінки міськрайонки.

Коментуючи програму зазначимо, що при її побудові враховувалися особливості тематичної побудови підручника відповідного класу, ступінь засвоєння учнями літературознавчих понять.

Для прикладу, у 5 класі для ознайомлення з творчістю письменників-земляків пропонується відвести дві години. Перший урок присвячено вивченню поезій В.Сенцовського. За мету на даному уроці вчитель може поставити не лише ознайомлення учнів з творами поета, але й розвиток у школярів художньої уяви, вироблення навичок знаходити у тексті епітети, порівняння, звуконаслідування. Вірші доцільно добирати із збірок "Зелена неділя" та "У затінку серця". Ми рекомендуємо для текстуального вивчення поезії "Біля хати ходить вечір", "Біла хата дримає в затишші", "Ранок", "Осінь іде". Ці вірші не лише дадуть змогу ознайомитися з особливостями творчої манери поета, але й реалізувати навчальну та розвиваючу мету уроку.

Тематично близьким буде і другий урок даної теми, на якому учні будуть знайомитися із творами Василя Струтинського.

На вивчення даної теми у 6 класі також пропонуємо відвести дві години. Перший урок присвячуємо ознайомленню учнів з поетичним доробком Станіслава Реп'яха. Рекомендуємо на уроці попрацювати над віршами "Кобзарева усмішка", "Черешні в росі", "Голуба колиска". Ці поезії допоможуть поглибити знання учнів щодо метафори та метафоричних виразів.

На другому уроці радимо ознайомити шестикласників з оповіданням Віктора Кави "Прогуляний день" або "Історія одного велосипеда".

У 7 класі на вивчення даної теми пропонуємо відвести три уроки. На першому з них познайомте учнів з новелами Володимира Кезлі, які вміщені в книзі "Червень – початок літа". Це дасть змогу вам розпочати розмову про неповторну красу поліського краю, його людей.

Продовжити цю бесіду ви зможете на другому уроці, коли ознайомите учнів із віршами чернігівського поета Дмитра Іванова, які вміщені у збірці "Заповіт мого роду". Для текстуального опрацювання пропонуємо вірш "Вредна баба".

Підсумком розпочатої розмови стане урок, на якому ви познайомите семикласників із Юрієм Збанацьким і його оповіданнями із книги "Поліські билиці".

Вивчення літератури у 8 класі розпочинається темою "Усна народна творчість. Народна лірика". На її вивчення передбачено дві години. Саме після вивчення даної теми і слід провести урок, який присвятити українському фольклористу О.Марковичу. Опанас Васильович більшу частину свого життя прожив на Чернігівщині, тут він захоронений, уся його творча діяльність була присвячена дослідженню фольклору Полісся.

На другому уроці вивчення теми "Література рідного краю" радимо ознайомити учнів із оповіданням нашого земляка, відомого українського письменника Володимира Дрозда "Ірій".

Третій урок доцільно провести після вивчення восьмикласниками теми "Василь Стус. Поезії". На ньому ви познайомите учнів із віршами лауреата міжнародної літературної премії Ватикану Миколи Холодного. Він був

особисто знайомий з Василем Стусом і його оточенням, близькі за тематикою і твори цих поетів. Для текстуальної роботи на уроці доцільно взяти вірші із збірки поета "Крик з могили".

Курс літератури у 9-11 класах побудований за історико-хронологічним принципом і передбачає вивчення літературних творів у поєднанні з усвідомленням закономірностей історико-літературного процесу. А тому і вивчення у цих класах теми "Література рідного краю" доцільно підпорядкувати даному принципу.

Розпочати вивчення теми у 9 класі слід із оглядової лекції "Літературні традиції Чернігівської землі". В ході якої познайомити учнів з письменниками, що народилися у нашому краї з найдавніших часів і до нині, з тематичним багатством їх творів, розповісти про відомих діячів світової культури, які відвідали Чернігівщину.

Другий урок з цієї теми слід провести під час вивчення творчості Т.Шевченка. Під час усіх своїх подорожей на Україну великий Кобзар відвідував Чернігівщину, мав тут багато друзів, яким присвятив цілу низку творів. Тема "Шевченко і Чернігівщина" дає широкі можливості для організації краєзнавчої роботи.

На третьому уроці з цієї теми вчителю доцільно ознайомити дев'ятикласників із літературним життям Гімназії вищих наук кн. Безбородька, а згодом Ніжинського ліцею. Ця тема дозволить не лише познайомити учнів з творами Гоголя, Кукольника, Гребінки, Гербеля, Забіли, Афанасьєва-Чужбинського, Глібова, Богушевича цього періоду, але дасть змогу прослідкувати становлення україно-російсько-білоруських літературних зв'язків, тематичну близькість цих літератур.

Останній урок теми у 9 класі доцільно присвятити вивченню поезії Пантелеймона Куліша.

На вивчення теми "Література рідного краю" у 10 класі ми пропонуємо відвести чотири години. На перших двох – познайомити учнів з творами українських письменників-реалістів XIX століття О.Я.Кониського та О.П.Стороженка.

Третій урок провести під час вивчення теми "Література XX ст. (1900-1940 р.)". На цьому уроці учитель познайомить учнів з літературними

гуртками, які діяли на Чернігівщині у 20-30 роки; учні підготують усні повідомлення про творчість В.Чумака, В.Еланського, В.Баска та інших, почитають поезії написані у цей час. Розглянута тема допоможе учням органічно перейти до вивчення творчості Павла Тичини.

Останній урок названої теми у 10 класі має бути нетрадиційним. Це – урок-реквієм, його тема: "Репресовані письменники Чернігівщини". Близько двох десятків письменників-земляків було репресовано у 30-40 роки. Розповідь про їх долю, читання творів, звіт за проведену пошукову роботу – ось далеко не повний перелік форм роботи учителя та учнів на цьому уроці.

Одним із важливих завдань учителя-словесника у роботі з старшокласниками є необхідність навчити учнів самостійно працювати над художнім твором. Відповідно зміниться і типологія проведення уроків, у якій чільне місце буде відводитися урокам-семінарам, урокам-брифінгам, урокам-диспутам. Виходячи із специфіки процесу навчання старших школярів, ми пропонуємо для одинадцятикласників перелік оглядових тем, які стануть об'єктом краєзнавчих досліджень.

Завершувати вивчення теми "Література рідного краю" пропонуємо уроком-оглядом літературно-мистецької сторінки міськрайонки, прослуховуванням власних творів учнів, звітом літературної студії чи гуртка.

Дана програма розрахована на 23 години навчального часу, що дозволяє її повністю реалізувати в урочний час.

Методи вивчення та типологія уроків з літературного краєзнавства

Методи в науці – це способи дослідження, а в шкільній практиці – способи передачі учням літературних знань, способи розвитку їхніх розумових сил, естетичної наснаги і навичок самостійного здобування знань.

Методи відображають логіку пізнавальної діяльності школяра, ґрунтуються на важливих закономірностях педагогічного процесу, який передбачає активну діяльність як учителя, так і учня. У ній домінуюча роль належить учителю, який скеровує учнів у певному напрямі, завчасно запрограмує відповідні форми роботи, за допомогою яких і здійснює вплив на дітей.

Проте і учень не пасивна фігура в навчанні. Це – активна сила педагогічного процесу. А тому методи викладання передбачають з боку вчителя способи керування розумовою діяльністю дітей, з боку учнів – способи здобуття знань..

Від вдало обраних методів залежить характер уроку, його педагогічна результативність.

Для розробки даної системи уроків ми використали всі відомі методиці викладання літератури методи: бесіду, лекцію, самостійну роботу учнів. Згідно нашої програми пропонуємо вчителям-словесникам таку типологію уроків:

1. Урок засвоєння нових знань:

Сенцовський (Ященко) Володимир. Поезії.

Струтинський Василь. "Таємниця квітучого міста".

Стороженко О.П. Вибрані твори.

2. Комбінований урок:

Іванов Дмитро. "Заповіт мого роду".

Куліш Пантелеймон. "Хутірські недогарки".

3. Урок-концерт:

Реп'ях Станіслав. Голуба колиска. Вибрані поезії.
Маркович Опанас. Розповідь про фольклориста.

4. Урок-диспут:

Кава Віктор. Оповідання.
Кезля Володимир. Червень – початок літа.
Дрозд Володимир. Оповідання.

5. Бесіда з позакласного читання:

Збанацький Юрій. Поліські билиці.
Кониський О.Я. Оповідання.
Літературне життя району (міста). Огляд літературної сторінки міськрайонки.

6. Оглядова лекція:

Літературне життя Чернігівщини у 20-30 роки ХХ ст.
Репресовані письменники Чернігівщини.
Літературні традиції Чернігівської землі.
Розвиток поетичної думки у 80-90 роках на Чернігівщині (В.Буденний, П.Куценко, А.Шкуліпа, О.Шульга, О.Астаф'єв, К.Дужа, С.Дзюба та інші).

7. Урок-екскурсія:

Літературне життя Гімназії вищих наук та лицю князя Безбородька.

8. Урок-конференція:

Літературне життя Чернігівщини у 60-70 роки ХХ ст. (Є.Гуцало, В.Мордань, В.Дрозд, Л.Горлач та інші).
Правозахисний рух на Чернігівщині в 70 – 80 роки (письменники-правозахисники Л.Лук'яненко, Л.Терехович, М.Холодний та інші).

9. Урок-семінар:

Огляд прозових творів письменників Чернігівщини (Л.Пономаренко, В.Кашка, І.Просяник, В.Мастерова, О.Яровий...).
Холодний Микола. Крик з могили.

10. Урок-усний журнал:

Шевченко і Чернігівщина.

11. Урок-брифінг:

"До тебе, краю рідний, думкою лину" (Ольга Мак, І.Качуровський, А.Калиновський, І.Кошелівець та інші).

Пропонована нами система уроків є орієнтовною, а отже, вчитель може вносити до неї власні корективи.

До цілющих джерел творчості (нотатки з літературного краєзнавства)

На півночі України, по обидва береги тихоплинної красуні Десни, розкрилатилась уславлена віками Чернігівська земля, перлина українського Полісся. Полісся – слово навдивовижу містке, воно увібрало в себе праслов'янські корені поля та лісу і надзвичайно точно означає цей край. Чернігівщина багата на розлогі хліборобські поля, на предковічні буйночубі ліси, багата своїми хлібами, нафтою, цукром та льонами, але найбільше її багатство – це напрочуд працьовиті й талановиті люди. Саме вони стали окрасою цього древнього й одвічно юного краю. Виколисані кронами лісів, гаїв, садків, скупані в росах отав та водах Дніпра, Десни, Убіді, Сейму, Удаю, Снову, Остра та ще в сотні малих річок і озер, опромінені золотом сонця та достиглих хлібів, полісяни серцем вкоренилися в оцей чарівно-неповторний край.

Краса землі і люди... Саме це хвилювало і надихало на творчість впродовж багатьох століть майстрів пера та пензля, музик і будівничих. І прославилася ця земля у "Слові о полку Ігоревім", у зболено-чарівних рядках творів Олександра Довженка і Павла Тичини, у думках Остапа Вересая, у музиці Левка Ревуцького, у піснях Григорія Вірьовки, у картинах Миколи Касперовича та Сергія Шишка, у золотоверхому сяйві Спаського і Борисоглібського соборів, у дзвонах Спасо-Преображенського, Троїцько-Ільїнського та Густинського монастирів.

Краса землі народжує красу душі. То ж і не дивно, що багата Чернігівщина на таланти. Близько ста тридцяти письменників, наших земляків, шукали і продовжують шукати свої стежки на терені української літератури. Ще кілька десятків літераторів, приїхавши на Чернігівщину, зачарувавшись красою краю, назавжди пов'язали з ним своє життя.

Літературні традиції Чернігівщини сягають своїм корінням у сиву давнину. Аж до перших писемних згадок про уславлений край: літописів "Повість минулих літ" та Іпатіївського літопису, а також літературних пам'яток "Життя і ходіння Даниїла" і "Слово о полку Ігоревім". Культура Чернігівського князівства відзначалася різноманітністю, багатством і

високим рівнем. В основі її розвитку лежала писемність. Чернігів був одним із центрів переписування книг. Тут уже в X ст. виникли школи, бібліотеки. Високого рівня досягло будівництво храмів. Серед унікальних творінь людського генія – П'ятницька та Катеринівська церкви в Чернігові, Спасо-Преображенський собор у Новгород-Сіверському, Покровська церква в Ніжині, Різдва Богородиці собор у Козельці. Велика кількість храмів, монастирів, духовних навчальних закладів та друкарень сприяла тому, що у XVI-XVIII столітті Чернігівщина стала одним із найбільших культурницьких центрів України. Полісся було колискою багатьох творів давньої літератури.

У придеснянському краї народилися відомі письменники-церковні діячі: І.Максимович, С.Яворський, Р.Ракушка-Романовський (Ніжин), Я.Горденко (Йосаф), Я.Маркович (Прилуки), А.Стаховський (Ріпки). Тут жили і працювали відомі в Європі проповідники, церковні діячі та літератори: Кирило Транквіліон-Ставровецький (Чернігів), Захарій Копистенський (Густинський монастир поблизу Прилук), Антоній Радивиловський, Олександр Бучинський-Аскольд (Новгород-Сіверський), Іоанікій Галятовський (Чернігів), Лазар Баранович (Новгород-Сіверський, Чернігів), Дмитрій Туптало (Густинський монастир, монастир у с.Максаки поблизу Мени, Чернігів), Ігнатій Максимович, Іван Величковський, Лаврентів Крщонович, Леонітй Боблинський, Іполіт Вишенський, Іван Орновський, Климентій Зінов'їв (Чернігів).

У XVIII столітті Чернігівська земля дала життя Георгію Кониському – письменнику, ректору Київської духовної академії (Ніжин); Антону Антонському-Прокоповичу – письменнику, ректору Московського університету; Павлу Білецькому-Носенку – письменнику-педагогу (обидва з Прилук). Цим краєм мандрували, оспівуючи його, український філософ і поет Григорій Сковорода, російський поет Михайло Ломоносов.

Розквіт культури в Україні у першій половині XIX століття сприяв тому, що у краї інтенсивно розвивалася мережа навчальних закладів. На цей час на Чернігівщині налічувалось 128 парафіяльних шкіл, 10 середніх, кілька приватних пансіонів, єдина на той час у російській імперії школа бджільництва.

4 вересня 1820 року в Ніжині була відкрита Гімназія вищих наук, яка з перших років свого існування стала помітним культурним центром лівобережжя України. Ніжинська гімназія займала проміжне становище між університетами та губернськими гімназіями, давала енциклопедичну освіту, користувалася особливими правами та привілеями. Викладання в навчальному закладі здійснювали відомі в Україні вчені. При гімназії був створений струнний оркестр Ніжинської гімназії вищих наук, театр, видавалися рукописні журнали. То ж не дивно, що епіцентр літературного життя губернії перемістився до Ніжина. Серед випускників гімназії – відомі українські та російські письменники М.В.Гоголь, Н.В.Кукольник, Є.П.Гребінка, наші земляки В.М.Забіла, Я.П. де Бальмен, художник А.М.Мокрицький.

Згодом Гімназія вищих наук була реформована у фізико-математичний ліцей, а потім у юридичний. Проте перепрофілювання закладу не вплинуло на його мистецьке життя і літературні традиції. Серед випускників навчального закладу – відомі літературознавці, етнографи, письменники: М.В.Гербель, О.С.Афанасьєв-Чужбинський, брати Семеновські, Л.І.Глібов, білоруський поет Ф.К.Богушевич.

Осередком культури на півночі Чернігівщини стала Новгород-Сіверська гімназія – один з найстаріших навчальних закладів України. Заснована вона у 1804 році на базі Головного народного училища, відкритого ще у 1789 році. Серед випускників гімназії перший ректор Київського університету, історик, фольклорист і письменник М.О.Максимович, уродженець містечка Воронеж, яке тоді належало до Чернігівської губернії; історик і письменник П.О.Куліш; вчений і письменник, наш земляк, А.П.Заболоцький-Десятовський; основоположник вітчизняної педагогіки й народної школи К.Д.Ушинський; письменник Я.І.Костецький; літературознавець, перший біограф Т.Шевченка – М.І.Чалий.

Чернігівська земля викохала для української літератури ХІХ століття письменників О.М.Бодянського з Варвинщини, Ганну Барвінок (О.М. Білозерську-Куліш), Л.Яновську з Борзнянщини, О.П.Стороженка, М.І.Стороженка, С.В.Васильченка з Ічнянщини, П.С.Кузьменка з Коропщини, С.Д.Носа та В.П.Горленка з Талалаївки, О.В.Шишацького з

Козелеччини, О.Я.Кониського з Ніжинщини. У с.Погорільці народився і тривалий час жив російський письменник О.О.Петровський (Погорільський), на х.Рогізки письменник Данило Мороз (Д.Костянтинович).

Рідною стала поліська земля для багатьох діячів української культури ХІХ століття, які жили і працювали на Чернігівщині, черпаючи з її краси своє натхнення, примножуючи свій талант, створюючи свої кращі твори. Серед них – українські письменники Марко Вовчок, Леонід Глібов, Панас Мирний, Анатолій Свидницький, Михайло Коцюбинський, Володимир Самійленко, Борис Грінченко, Микола Костомаров; російські письменники Олексій Толстой та Гліб Успенський, польський прозаїк Міхал Чайковський, художники Микола Ге та Михайло Врубель.

У 1817 та 1836-40 рр. у с.Переволочна Прилуцького повіту у маєтку своїх родичів перебував відомий російський поет Михайло Лермонтов. У Чернігові пройшли дитячі роки англійського прозаїка Джозефа Конрада.

У цей період Чернігівщина стає добре відомим культурницьким центром не лише в Україні, але й у всій Російській імперії, її відвідують відомі письменники Д.І.Фонвізін, О.С.Пушкін, О.С.Грибоедов, Адам Міцкевич, брати Жемчужникови, Л.М.Толстой.

Рідною і коханою стала поліська земля для Тараса Григоровича Шевченка. Щоразу приїжджаючи на Україну, він відвідував Чернігівщину. Закоханий у цей край, Кобзар створив тут багато своїх творів, як літературних, так і живописних. Мав багато друзів. Гостював у В.М.Забіли на хуторі Кукуріківщина поблизу Борзни; відвідував у Линовиці Якова де Бальмена, якому присвятив згодом свій неперевершений "Кавказ"; банкетував на весіллі Пантелеймона Куліша та Ганни Барвінок в Оленівці; слухав кобзарські пісні у Сокиринцях, коли гостював у Григорія Ґалаґана, якому подарував з дарчим написом поему "Тризна"; милувався краєвидами чарівної Качанівки, яку неодноразово відвідував, гостюючи у Г.С.Тарновського. Близько двадцяти п'яти населених пунктів у області зберігають нині ті місця, які відвідував Кобзар. Багато наших земляків стали прототипами героїв його повістей "Музикант", "Художник", "Прогулка с удовольствием и не без морали". Із поліської землі полетіли у

світ його численні думи-вірші, тут намальовано кілька десятків малюнків, декілька картин.

На півдні губернії справжнім осередком культури стала Качанівка. Збудований у 70-х роках XVIII століття генерал-губернатором Малоросії П.О.Рум'янцевим – Задунайським маєток зазнав кілька перебудов, двічі змінив господаря, аж поки у 1824 році не перейшов у власність родини Тарновських.

Випускник Ніжинського юридичного ліцею В.В.Тарновський (молодший) – був на Україні відомим громадським і культурним діячем, збирачем української старожитності, власником унікальної колекції художніх творів, творів живопису, рукописів, речей побуту тощо. Він зумів перетворити Качанівку не лише в перлину української барокової архітектури, але й у місце спілкування видатних людей того часу,

У Качанівці неодноразово був М.В.Гоголь, саме тут вперше була прочитана його комедія "Одруження". Влітку 1838 року в маєтку відпочивав відомий світові композитор М.І.Глінка. Тут відбулися його зустрічі з етнографом М.А.Маркевичем, художником В.І.Штернбергом, поетом В.М.Забілою, на слова якого написав романси "Гуде вітер вельми в полі" та "Не щибечи, соловейку", зустрівся з українським співаком та композитором С.С.Гулаком-Артемівським. У виконанні невеличкого кріпацького оркестру вперше тоді прозвучала увертюра і перші частини майбутньої опери "Руслан і Людмила".

У 1843 році, на запрошення Г.С.Тарновського, до Качанівки приїздить Тарас Шевченко. Привозить свою картину "Катерина", яку Тарновські дають згоду купити. Кобзар часто згадує Качанівку у своїх листах, а Тарновський стає прообразом одного з героїв повісті "Музикант". В.В.Тарновський зібрав велику колекцію речей, рукописів та документів, пов'язаних із життям і творчістю Тараса Шевченка.

У серпні-вересні 1854 року у маєтку Тарновських жили О.Б.Маркович та його дружина, письменниця Марко Вовчок.

Влітку 1880 до Качанівки приїздить художник І.Ю.Рєпін зі своїм учнем В.О.Серовим. Велика колекція українських старожитностей, можливість замальовок народних типів та й сам володар садиби з характерною

зовнішністю дали змогу видатному художнику зібрати підготовчий матеріал для майбутньої картини "Запорожці пишуть листа турецькому султану". Тут були намальовані "Вечорниці" та інші картини.

До Качанівки часто приїздили український історик, етнограф, письменник Д.І.Яворницький, композитор М.В.Лисенко та інші діячі української культури. Багата колекція Тарновських стала згодом основою експозицій багатьох музеїв України.

На кінець XIX століття центром літературного життя краю знову став Чернігів. Тут проживають відомі українські письменники М.М.Коцюбинський, В.І.Самійленко, Б.Д.Грінченко, М.А.Вербицький, М.К.Вороний. Навколо їх гурпується талановита молодь: Павло Тичина, Василь Еланський, Іван Цитович, Аркадій Казка та інші.

Помітний внесок у розвиток літературного процесу на Чернігівщині в кінці XIX – на початку XX століття зробив Михайло Михайлович Коцюбинський. Переїхавши з родиною до Чернігова у 1897 році, він активно включився у літературно-мистецьке та громадське життя краю. У 1898 році він редагує "Земський збірник". У 1899-му брав активну участь у впорядкуванні альманаху "Хвиля за хвилею" виданого у Чернігові Борисом Грінченком. У 1906 році М.М.Коцюбинський був обраний головою чернігівської "Просвіти".

У місті над Десною письменник написав свої кращі твори: "Відьма" (1898), "В путях шайтана" (1899), "По-людському" (1900), "Дорогою ціною", "Лялечка" (1901), "На камені", "Цвіт яблуні" (1902), "З гдибини" (1903), "Fata morgana" (1903-10), "Сміх", "Він іде" (1906), "Intermezzo", "Тіні забутих предків" (1911) та інші.

У будинку Коцюбинського щопонеділка збиралася демократична українська інтелігенція (ці літературні вечори завдяки поезії Павла Тичини "На суботах Коцюбинського" більше відомі як літературні "суботи"), їх відвідували письменники Б.Д.Грінченко з дружиною Марією Миколаївною (псевдонім М.Загірня, М.Чайченко), В.І.Самійленко, М.Ф.Чернявський, Г.О.Коваленко, М.К.Вороний, І.О.Вороньківський, письменник і художник М.І.Жук. У будинку грав на роялі український композитор М.В.Лисенко. Велику увагу приділяв "великий сонцепоклонник" вихованню обдарованої

молоді. Відкривши для української літератури Павла Тичину, благословивши його на нелегкий письменницький хліб, він немовби передав у спадок молодому поколінню літераторів оту величезну любов до України і її людей, яку пронесли через своє життя письменники ХІХ століття, прийнявши її з дум і серця великого Кобзаря. Разом з Павлом Тичиною літературні вечори почали відвідувати юні Василь Еланський (Блакитний), Олександр Соколовський, Григорій Вірьовка, Іван Цитович, Аркадій Казка. Зароджувалась нова генерація українського письменства.

Значний внесок у розвиток літературно-мистецького життя краю зробив Борис Дмитрович Грінченко. Оселившись у Чернігові у 1881 році, він три роки вчителював, очолював роботу по впорядкуванню колекції українських старожитностей В.В.Тарновського, створенню історичного музею, збирав і публікував етнографічні матеріали. Потім доля повела його іншими шляхами. Повернувся до Чернігова у 1894 році і заснував у місті власне видавництво. За 8 років перебування Грінченка у Чернігові було видано 50 книг тиражем понад 200 тисяч примірників, серед них – твори Т.Шевченка, П.Грабовського, Ю.Федьковича, переклади з Г.Гейне, Ф.Шіллера, В.Гюго. У Чернігові письменником були написані п'єси "Нахмарило" (1895-98 р.р.), "Степовий гість", "Серед бурі" (1897), повісті "Серед темної ночі" (1900), "Під тихими вербами" (1901), впорядкована і видана збірка народних дум "Думи кобзарські" (1897).

У 1879 році у містечку Ічня народився відомий український письменник Степан Васильченко (справжнє прізвище С.В. Панасенко). Тут пройшло дитинство, роки навчання у початковій шкоді. У 1895 році стежина від батьківської оселі повела письменника у далекі світи. Повернувся до Ічні лише у 1908 році. У рідному краї створив кращі свої твори "Волошки", "На чужині", "У панів", "Мужицька арихметика" та інші. Із 1910 року і до останніх днів життя письменника було пов'язане з Києвом, але за найменшої можливості він приїздив на батьківщину, а описи її чарівних краєвидів можна знайти практично у всіх творах письменника.

З Ніжинським історико-філологічним інститутом пов'язана короткочасна доля українського письменника Олексія Плюща, який народився в Оленівці неподалік Борзни у 1887 році. Жив із батьками у

Варшаві, де закінчив гімназію, майже щорічно приїздив до рідного села. Писати почав рано. У 16 років переклав "Слово о полку Ігоревім" українською мовою. У 1906 році став студентом Ніжинського історико-філологічного інституту. Написав повість "Великий в малім та малий у великім", драму "Смерть поета", чимало поезій. Помер у 1907 році.

У останні десятиріччя ХІХ століття Чернігівська земля дарувала Україні низку надзвичайно самобутніх і талановитих письменників, творче обдарування яких розкрилося у повній мірі вже у ХХ столітті. Серед них: поет Павло Тичина з с.Піски, що поблизу Бобровиці, прозаїк, кінодраматург Олександр Довженко з Сосниці, поет Григорій Чупринка з с.Гоголів, що неподалік Остра, драматург Іван Кочерга з Носівки, поет Василь Еланський із с. Козел, що поблизу Чернігова, драматург Софія Левітіна з Новгород-Сіверська та інші.

На розвиток літературно-мистецького життя Чернігівщини початку ХХ століття не могли не вплинути ті соціально-політичні зміни, які сталися у житті суспільства. Незадовго перед 1917-м роком пішли з життя Б.Д.Грінченко, М.М.Коцюбинський, виїзять з Чернігова М.К.Вороний, П.Г.Тичина, І.А.Кочерга, В.М.Еланський. Нова література творилася переважно молодими письменниками, митцями, покликаними часом.

Літературний процес початку ХХ століття в Україні позначений тим, що в художніх творах зникла етнографічна обмеженість, перевага сільської тематики, фольклорність мови і засобів зображення. В українську літературу ввійшли нові стилі і напрями, вона перестала бути провінційним відгуком літератури російської.

Нова доба заговорила спершу вустами своїх поетів. Вони чутливо вслухалися в "музику революції", хоча й по-різному сприймали та оцінювали навколишню дійсність, сповідували відмінні творчі принципи, дотримувалися несхожих стильових напрямів. Різною була політична орієнтація і у наших земляків, письменників Чернігівщини. На ґрунті народництва продовжує розвиватися проза Любові Яновської та Миколи Чернявського, ліберально-демократичним шляхом з орієнтацією на Європу йде Петро Савицький, який невдовзі по тому емігрує за кордон; лідером партії українських лівих есерів стає Василь Блакитний; у боротьбі за

встановлення Радянської влади гине дев'ятнадцятирічний поет Василь Чумак з Ічні; знаходиться у пошуку активної громадської позиції, яка згодом приведе його до напівщирості, Павло Тичина.

Мистецький процес 20-х років визначався наявністю різноспрямованих ідейно-естетичних тенденцій, а відтак і численних літературних угруповань. Покликане до буття новими суспільними умовами літературне життя Чернігівщини мало виразно національне обличчя, широкий ідейно-тематичний, морально-психологічний діапазон.

Літературно-мистецька палітра Чернігівщини поповнюється новими іменами. Серед них: Марко Вороний, Данило Соколов, Микола Ятко, Олексій Полторацький з Чернігова, Володимир Кузьмич із Бахмача, Анатолій Олійник з Борзни, Василь Басок із Солов'ївки, що неподалік Чернігова, Григорій Саченко з Хаєнок, що на Ічнянщині, Іван Савич із с.Савенки поблизу Корюківки, Микола Скуба з с.Горбів, Олександр Ведміцький із Прилук, Михайло Івченко з Срібнянщини, Борис Коваленко з с.Хетуничі, що неподалік від Щорса, Олекса Десняк із с.Бондарівки, що поблизу Сосниці.

Закінчення громадянської війни, зруйнування традиційного побуту, утвердження нових взаємин у суспільстві – все це виступало благодатним матеріалом для літератури та її молодих творців.

У середині 20-х років у різних регіонах Чернігівщини створюються філії літературних організацій. У Чернігові діє філія "Гарту". У Прилуках створено філію спілки селянських письменників України "Плуг". Видавалася літературна сторінка "Перша борозна", де друкували свої твори Олександр Ведміцький, Василь Станко, Євген Хоменко, Дмитро Гордієнко, Григорій Плискунівський. Активно діє ніжинська філія "Плугу". В ній беруть активну участь і друкують свої твори у газеті "Нове село" П.Ященко, В.Квітницький, С.Голінко, Я.Соловей, П.Палений, І.Горбань, С.Яровий, Б.Калиновський, М.Олешко, С.Кардиналовський, І.Мостовий.

Але в 30-х роках настає інша історична смуга. Одним із важливих наслідків реорганізації літературних структур стало пряме підпорядкування української письменницької Спілки – Всесоюзній. Організаційний рівень уніфікації був підкріплений "методологічним": формуванням

і директивним впровадженням єдиного для усіх митців "методу соціалістичного реалізму". Цей принцип фактично, попри всі декларування свободи творчості й заклики писати правду, означав повну ідеологізовану схематизацію життя й "колонізацію" художнього бачення.

Нова структурна перебудова літературних організацій значною мірою обмежила творчу самостійність письменників, що в свою чергу призвело до нової хвилі еміграції. До Канади виїздить наш земляк із Ічнянщини, випускник Прилуцької учительської семінарії, поет Іван Кмета. Здобувши загальну і теологічну освіту в університеті Лос-Анджелеса, він захищає докторську дисертацію. Літературну діяльність Іван Кмета-Ічнянський розпочав у 1919 році. У його доробку десять книг. Остання – "Хвилі блакиті" вийшла 1990 року в Нью-Джерсі. Закінчує він її поемою-пророцтвом "Рік 2000-й".

На початку 30-х років до Чернігова приїздить цікавий, самобутній поет Андрій Михайлюк. У його доробку – щойно видана поетична збірка "Вірші". Молодий працівник газети "Більшовик" відзначався унікальною спостережливістю, винятковим слухом щодо слова, бо значна частина рим у його віршах вражала новизною, свіжістю, незвичайністю. Разом з чернігівськими письменниками Олексою Десняком та Михайлом Хазаном поет гаряче відгукувався на злободенні теми життя поліського краю. Працював надзвичайно плідно. Протягом шести років перебування на Чернігівщині видав ще дві збірки: "Кінець ідилії" (1933) та "Сонячний день" (1936). Ніщо, здавалося, не віщувало поетові біди. Але вона вже чатувала на нього...

Літературу у 30-ті роки перетворюють у пропагандиське державне відомство, у ній зникає ідеал людинолюбства і справедливості, а натомість протиставляється класова солідарність та класова ненависть. Наслідком такої політики стали репресії сотень українських письменників, чим, власне, вигублено молоду талановиту літературу.

Хвиля репресій покотила і поліським краєм. Розстріляно Марка Вороного, Миколу Скубу, Олександра Соколовського. Не витримавши тортур, повісився у камері Аркадій Казка. Гинуть у таборах Василь Басок, Михайло Івченко, Борис Коваленко, Андрій Михайлюк, Григорій Саченко,

Анатолій Олійник, Василь Локоть (Зорич), Ладя Могилянська. Репресовано і засуджено на тривалі строки ув'язнення Олександра Вадміцького, Григорія Кочура, Василя Нефеліна, Івана Савича, Олександру Свеклу, Хаву Волович.

Втікаючи від репресій та переслідувань НКВС, великий гурт чернігівської інтелігенції емігрує за кордон. Серед них – викладач Ніжинського педінституту Федір Великохатько, професор, згодом голова Української спілки літераторів у еміграції; прозаїк, драматург Анатолій Калиновський (Іван Евентуальний), який народився на Новгород-Сіверщині, автор двадцяти книжок, помер у США; прозаїк Ольга Дорошенко (Ольга Мак) – дружина закатованого професора Ніжинського педінституту Вадима Дорошенка, авторка чисельних творів для дітей і юнацтва, нині живе в Канаді; літератор із Ніжина Ігор Качуровський, відомий нині у діаспорі поет, перекладач, дослідник літератури, автор 20 книг, професор Українського Вільного Університету в Мюнхені.

Певна річ, література творилася і далі, з'являлися нові твори, проте такого творчого злету, як упродовж першого пореволюційного десятиліття, українське письменництво в передвоєнний час уже не могло сягнути. Хоч критерієм оцінки кожного з відтинків літературного процесу є не тільки й не скільки те, що він дав значущого в тих чи інших межах, а те, чим він послужився майбутньому. Саме як процес, а не арифметична сума кращих і гірших творів, кожен із яких свого часу був по-своєму і необхідним, і закономірним.

Серед молодих літераторів, які почали друкуватися в місцевій пресі в середині 30-х років, були Любов Забашта з Прилук, Абрам Кацнельсон із Городні, Зельман Кац із с.Тупичев, Кузьма Журба з с.Хрищатого Козелецького району, Олекса Юшенко – студент Ніжинського педінституту.

Про роботу літературної студії Ніжинського педінституту цього періоду варто розповісти більш детально. Ще в серпні 1933 року в Чернігові за участю письменників І.Кириленка, Л.Первомайського, І.Сенченка, С.Голованівського, які приїхали з Києва, був проведений обласний зліт радянських письменників та літгуртківців області. Про стан справи у

літературному житті краю зробив доповідь чернігівський прозаїк Михайло Хазан. Письменники спрямовані постановою ЦК ВКП(б) "Про літературно-художні організації" (1932), замість допомоги молодим літераторам, вчинили справжнісінький розгром ніжинським студійцям. Ось як про це писала місцева газета "Нове село" (1933, 10 серпня): "Оцінюючи роботу літературних гуртків Чернігівщини, облзліт відмітив, що ніжинська літературна група, хоч і має всі умови для розгортання роботи, але й досі перебуває в "організаційному" стані. На Ніжинщині є близько двадцяти письменників-початківців та кілька критиків, що до останнього часу, за винятком окремих, не виявили себе якісною продукцією". Студентам помстилися за непокору. Це був відголосок тих репресивних заходів, які застосовувалися в інституті до деяких викладачів.

Проте літературне життя в інституті розвивалося. До Ніжина приїздили Павло Тичина, Павло Усенко, Петро Панч, Володимир Сосюра, Остап Вишня. Вони брали участь у роботі інститутської літературної студії. На сторінках ніжинської міськрайонки друкували свої твори М.Бузюк, Г.Горський, Я.Курдюк, М.Лисогор, О.Ющенко.

У 1935 році літературну студію очолив вчений-філолог, поет Микола Пилипович Сайко. Родом він із Київщини. Після закінчення Полтавського учительського інституту та аспірантури працював учителем, викладачем Київського університету, завідувачем кафедрою Лубенського учительського інституту. Коли ліквідували філологічний факультет у Лубнах, М.П.Сайко разом із студентами переїздить до Ніжина. Літературною діяльністю Микола Пилипович зайнявся ще перебуваючи на Київщині. У 1925 році став членом літературної організації "Плуг". У 1930 році вийшла перша книга віршів М.Сайка "Жайворонок степу", яка отримала схвальну критику. Сайко листується з П.Тичиною, В.Сосюрою, П.Усенком. Вони приїждять до Ніжина, дають позитивну оцінку творам Прокопа Мисника, Олекси Ющенка, Леоніда Стеценка, Андрія Бурмаки, Петра Артеменка, Бориса Левіна, Івана Москаленка та інших. Тепло про творчість молодих поетів відгукнулася у 1936 році московська "Літературная газета" у статті "Ніжин – місто літературне".

Проте вже у 1937 році керівника студії М.П.Сайка піддали різкій критиці як викладача української літератури за так звані "помилки націоналістичного характеру", звільнили з роботи, арештували. Але через п'ять місяців його відпустили і поновили на роботі у вузі.

Не варто наголошувати на тому, що значна частина літераторів нашого краю у передвоєнний період на місце життєвої правди у своїх творах була змушена ставити ідеологізовані стереотипи "класово чистого" і "чужого". Насаджуваний уподовж 30-х років стереотип позначився і на літературі початкового періоду війни, але поступово феєрична ідея "швидкої перемоги над ворогом" замінюється поглибленим творчим пошуком моральних підвалин фронтового подвигу.

До справжніх, непроминувих здобутків української прози 1942-1945 років належить тогочасний доробок О.П.Довженка. Переважна більшість його творів ґрунтувалася на реальних подіях із життя рідного Полісся. Кожне з оповідань цього майстра з його правдиво-точними картинками народних поневірянь і народної незламності засвідчує, що в особі О.П.Довженка вітчизняна література здобула найсокровенніші духовні уроки, винесені країною із поєдинку з фашизмом. Це стосується таких оповідань митця, як "Ніч перед боєм", "Мати" та інших. Це стосується повісті "Україна в огні" (1943), де митець у глобальному масштабі осмислює трагедію війни.

З перших днів війни великий гурт письменників-чернігівчан вирушив на фронт. Серед них: прозаїки Олекса Десняк, Михайло Хазан, Василь Бережний, Борис Левін, Олексій Полторацький, Володимир Кузьмич, Анатолій Дрофань, Микола Костенко, Іван Сочивець; літературознавці і критики Володимир Ковалевський, Василь Лесин, Михайло Пригодій; драматург Олекса Корнієнко, перекладач Йосип Дінкевич; поети Борислав Степанюк, Андрій Данник, Дмитро Куровський, Олекса Ющенко, Абрам Кацнельсон, Петро Дорошко, Зельман Кац, Григорій Коваль, Михайло Шлома, Микола Шеремет, Кузьма Журба. Всі вони чесно пройшли нелегкими дорогами війни, не зігнулися у лютій січі з ворогом, про що свідчать їхні бойові нагороди. Та не всім судилося повернутися до рідної домівки.

У травні 1942 року в бою під Харковом гине Олекса Десняк, один із перших керівників обласного літературного об'єднання, автор романів та повістей "Десну перейшли батальйони", "Удай-ріка", "Полк Тимофія Черняка", "Кров кличе" та інших.

У цьому ж 42-му, у Лубнах, розстріляний фашистами поет, вихованець ніжинської літературної студії, Петро Артеменко. Після закінчення педінституту він працював у чернігівській газеті "Молодий комунар", а згодом переїхав до Лубен. Через хворобу П.Артеменка був звільнений від служби в армії, та коли наблизився фронт, він дав згоду працювати в підпільній диверсійній групі.

Потрапивши у оточення, з якого не мав змоги вийти, змушений був повернутися до рідної Вертіївки поет Михайло Шлома. Згодом він стає членом ніжинської підпільної організації, якою керував Яків Батюк. У 1943 році М.Шлома разом з іншими підпільниками був заарештований. В тюремній камері знаходить томик "Енеїди" І.Котляревського. На сторінках цієї книги надламком олівця пише цикл віршів, звертання до коханої та друзів, прозові замальовки. У камері смертників написані кращі вірші поета "Я заздрю зорям", "Яблуні матері моїй", "Розмова з невідомою", "Ой, шумлять гаї, тополі", "Мрійнику" та інші.

Групу підпільників розстріляли 7 вересня. Другу групу мали стратити восьмого. Чекав смерті і поет. Але під натиском Червоної Армії фашисти вимушені були відступити. Скориставшись розгубленістю ворога, М.Шлома втік. У армії служив розвідником. Загинув під час виконання бойового завдання у січні 1944-го у Чехословаччині.

Наш земляк із села Борсуків, що неподалік від Остра, випускник Ніжинського педінституту, Юрій Оліферович Збанацький у час війни очолив партизанський загін, а згодом і партизанське з'єднання. За особисту мужність і відвагу у боротьбі з ворогом, у 1944 році, йому було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. У повоєнні роки Юрій Збанацький став відомим на Україні письменником, автором близько сорока книжок. У 1970 році за написання роману "Хвилі" він був удостоєний найвищої на Україні літературної премії – Державної премії ім. Т.Г.Шевченка.

Із студентської лави Ніжинського педінституту добровольцем іде на фронт Петро Клименко. Згодом тема війни стане домінуючою у його повоєнній прозі.

Безвусим юнаком, випускником Прилуцької педшколи, потрапив на фронт у 1941 році Борислав Степанюк. Вісімнадцятилітній юнак мужньо витримав страшні лихоліття перших років війни. У перервах між жорстокими боями, йому снилася буйночуба від садків рідна Канівщина, що на Прилуччині, батьківська оселя, натруджені материнські руки. Ненависть до ворога та туга за рідним краєм карбувалися у рими. Воював на Ленінградському та Волховському фронтах, був важко поранений. Скалічений, але незборений, повертається на рідну Прилуччину. Згодом став студентом Київського університету. Кавалер бойових орденів, він і на літературній ниві здобув багато перемог. Заслужений працівник культури України, Киргизії, Чувашії, лауреат літературної премії імені Павла Тичини, автор більш як двадцяти книжок, він продовжує оспівувати свою рідну поліську землю. У Прилуках вийшла друком його збірка поезій "Там, за Удаєм-рікою" (1993).

Трагедія наряду складається із мільйонів особистих людських трагедій. Щедрою на скалічені долі була остання війна. Попри всі негаразди та горе принесені окупацією, на людей ще чатувала недовіра й підозри з боку офіційної влади. Боротьба а "ворогами народу" все ще тривала.

Уродженець Бахмача, прозаїк Володимир Кузьмич дві останні свої книги "Дружина пілота" та "У грозу" видав у перший рік війни. У 39 років він став автором двадцяти двох збірок оповідань та повістей. Але у 1943 році письменника за доносом було арештовано. Помер у камері.

Випускник Ніжинського учительського інституту, поет Леонід Полтава був захоплений німцями у полон і вивезений на чужину. Після звільнення союзниками, боячись отримати строк вже від радянського уряду, він залишається на Заході. Жив у Франції, США. Видав понад шістьдесят поетичних збірок. Помер у 1991 році в Нью-Йорку.

Із політичних міркувань виїздять за кордон – викладач Ніжинського педінституту, нині знаний у світі літературознавець Петро Одарченко; випускник цього ж інституту, вчитель-словесник із Ніжина Іван Ярешко

(Іван Кошелівець), нині – автор близько ста художніх та публіцистичних творів.

Ейфорія перемоги не вплинула на політичну цензуру. По закінченні війни ідеологічний тиск на творчу інтелігенцію області посилювався.

Керівник літературної студії Ніжинського педінституту, поет Микола Пилипович Сайко 10 серпня 1949 року був звільнений з роботи як такий, що "не забезпечує політичного напрямку у викладанні". Сайко не витримав наруги і постійного переслідування працівниками органів державної безпеки і добровільно пішов із життя.

Рятуючись від репресій тридцятих років, у 1939 році до Ніжина приїздить член Спілки письменників СРСР. Олександр Дмитрович Королевич, знаний у літературі під псевдонімом Лесь Гомін. Працює в інституті на різних посадах: бібліотекарем, завідувачим бібліотекою, викладачем кафедри української літератури. Під час війни був евакуйований до Узбекистану. У 1944 році повернувся до Ніжина. Сумлінно працював заступником директора із заочної освіти, писав роман "Люди". Але, як тавро, переслідують його слова з службової характеристики: "Літературні твори, написані О.Королевичем за попередні роки за псевдонімом Олесь Гомін, для користування заборонені" [1]. Після самогубства М.П.Сайка він очолює літстудію інституту.

Літературна студія цього часу зміцніла духовно, її поповнили вчорашні фронтовики, люди загартовані вином війни, поступово вона звільнялася від ідеологічних залякувань та боязні репресій. У кінці 40-х – на початку 50-х років продовжує виходити рукописний альманах літстудії "Зростання", де друкували свої твори П.Галактіонов, Г.Ріпка, М. Артюх, Б.Калиниченко, Р.Шаповал, В.Телепченко, В.Костюченко, Д.Олександренко, Д.Куровський, Т.Чикилевська та інші. Не все вдавалося поетам, але в їхніх творах відчувались щирість, потяг до художніх пошуків, свіжих засобів розкриття теми, самоутвердження.

О.Д.Королевич підтримував багатьох юних літераторів у післявоєнний час, допоміг відчути творчі сили та впевненість. За його запрошенням на засіданнях студії побували відомі українські письменники: Володимир Сосюра, Семен Скляренко, Василь Кучер. Все ж адміністрація вузу

знайшла привід, щоб звільнитися від непокірного викладача. У 1957 році його безпідставно звинуватили в "послабленні політичної пильності" і звільнили з інституту із вимогою терміново звільнити квартиру. Це був великий моральний удар. Лесь Гомін переїздить до Черкас де цього ж року і помирає.

Режим не міг дозволити людям тішитися життям. "Духовна свобода... була ворожою унітарному ладові, бо неодмінно мала обернутися проти нього. І обернулася, про що свідчить табірна поезія М.Самійленка, І.Гнатюка, П.Ротача, В.Борового, Г.Кочура та ін." [4].

Доля літературознавця, поета, публіциста Петра Ротача також пов'язана із поліським краєм. Народився він на Роменщині, та десятирічку закінчував у селі Сильченкове Талалаївського району Чернігівської області. Перші спроби літературного пера опублікував у місцевій районці. Велику увагу приділяв вивченню краєзнавства Талалаївщини. Був репресований. Нині живе у Полтаві. У колі літературознавчих уподобань – дослідження творчості Т.Г.Шевченка, О.С.Афанасьєва-Чужбинського, науково-літературної спадщини Симона Петлюри.

Радість перемоги над ворогом у Великій Вітчизняній війні стимулювала творчість молоді. В українську літературу входить гурт молодих літераторів-чернігівчан, які приносять до неї нові теми, своєрідні стилі і манери письма, особистісне трактування часу і його героїв. Це прозаїки Юрій Мушкетик, Анатолій Дрофань, Вілій Москалець, Марія Лісовська, Борис Сорока, Анатолій Коваль, Василь Бережний, Микола Костенко, поети Іван Цинковський, Григорій Коваль, Дмитро Головка, Олексій Довгий, Дмитро Куровський, Валентина Ткаченко, драматург Віктор Корнієнко, літературознавці Петро Кононенко та Іван Зуб, письменники-гумористи Іван Сочивець, Віталій Коваль, Андрій Динник, перекладачі Іван Чирко та Віра Білова.

Виростало нове волелюбне покоління – дітей, а точніше "пасинків війни", сиріт і напівсиріт, вихованих в екстремальних і безкомпромісних умовах, безмежно відданих Батьківщині, її найсвітлішим ідеалам, у чомусь наївних, світлих у своїй вірі. Визначальну роль у формуванні їх творчого

мислення відіграв XX з'їзд партії, який розвінчав культ особи Сталіна. До людей почала пробиватися Правда.

Ім'я голови Ради Спілки письменників України, лауреата Державної премії імені Т.Г.Шевченка, автора більш як двадцяти книг романів, повістей, оповідань, новел Юрія Мушкетика нині добре відоме читачам України. Його твори можуть правити за приклад того, що і як українська література 50-80-х років шукала, які мала набутки, де і в чому зазнавала втрат у своїх намаганнях відобразити сучасне життя, відповісти на болючі питання суспільної свідомості.

Народився Юрій Михайлович у селі Вертіївка Ніжинського району в родині вчителя. Дитинство минуло за початків колгоспного життя на селі, тобто тоді, коли нове життя ще не встигло деформувати одвічну народну мораль. Недарма у творах письменника норми моралі, віками вироблені українським хліборобським селом, стануть оцінними критеріями людини. Людини є основним об'єктом пристрасних письменникових зацікавлень. Дослідженню її внутрішнього світу, громадянської позиції присвятив письменник свої кращі твори. Його романи "Рубіж", "Яса" стали провісниками нової позакон'юктурної літератури.

У середині 50-х років у районних та обласних газетах почали з'являтися вірші молодих поетів Миколи Адаменка з Сосниці та Андрія Буренка із Прилук. Юнаками потрапили поети до беріївських таборів, але не зламалися, не зрадили рідному українському слову, через наругу і тортури пронесли святу любов до України.

Миколу Адаменка забрали до табору із студентської лави, не давши змоги закінчити Київський університет. Та не зламали його табори Північного Уралу. Гіркі табірні думи переливав він у поетичні рядки. Повернувся на Україну з рукописом першої збірки, яка побачила світ лише через двадцять п'ять літ. Понад тридцять років поет викладав українську мову та літературу у Сосницькій середній школі ім. О.П.Довженка. І всі ці роки щедро засівав серця своїх учнів любов'ю до України, до її солов'їної мови. І нині член Спілки письменників України, автор чотирьох поетичних збірок Микола Петрович Адаменко живе в рідній Сосниці, натхненно оспівуючи цей придесенський край.

Шлях поета-лірика Андрія Буренка до своєї першої і, нажаль, поки що єдиної збірки "Листопад" виявився довжиною у сорок років. Усі ці роки його ніжна, пісенна лірика хвилювала прилучан, проте залишала байдужими бундючних чиновників літературних видавництв. Чи, може, вони виконували вказівку всемогутнього КДБ?

Тернистим виявився шлях в літературу нашого земляка, поета Петра Качури. Народився він у селі Івангород. Ще юнаком спізнався з професіями хлібороба і медика, учителя і кореспондента.

Потім – війна... В одному з боїв потрапив у полон. З 1947 до 1956 року працював у Англії. Друкувався у журналах діаспори "Молода Україна" та "Пороги". У 1955 році в Німеччині вийшла його поетична збірка "Роса суцвіть". По смерті Сталіна повернувся на Україну. Оселився у Ніжині де й живе нині. Та, нажаль, упродовж всього часу проживання на батьківщині так і не спромігся видати бодай хоч одну книжку, хоча й продовжував писати. Йому не пробачили минуле...

Починаючи ще з 20-х років нинішнього століття в області сформувалося три літературно-мистецькі центри. У Чернігові, де осередком творчої інтелігенції стало літературне об'єднання. Керівниками його у різні часи були О.Десняк, Б.Басок, М.Ігнатенко, К.Журба, С.Реп'ях.

Літературна студія Ніжинського педінституту стала творчою майстернею не лише для студентів вузу, але й для багатьох літераторів-початківців Ніжинщини, Бахмаччини, Борзнянщини. Студією в різні часи керували І.М.Горбань, М.П.Сайко, О.Д.Королевич, А.К.Косінов, а на початку 60-х років її очолив Д.С.Наливайко, нині доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент АН України. Активну участь у роботі студії в другій половині 50-х років брали Іван Хоменко, Анатолій Давидов, Іван Букій, Віктор Риженко, Володимир Мордань, Віталій Пригоровський, Євген Гуцало, Віктор Вовк, Микола Дьогтяр.

На півдні області, у Прилуках, при міськрайонній газеті "Правда Прилуччини" діяло літературне об'єднання "Сонячні кларнети". У повоєнні роки літоб'єднанням керували Григорій Плискунівський, Іван Ленець. Друкували свої твори Віталій Коваль, Ганна Ігнатенко, Віктор Телепченко, Андрій Буренко та інші.

Лише тридцять чотири роки відвела доля для життя поету Віктору Телепченку. Народився він у селі Ліновиця, що на Прилуччині. Тут пройшли дитячі та юнацькі роки. Творче окрилення отримав у літературній студії гоголівського вузу. У 1958 році, закінчивши педінститут, вчителював на Дрогобиччині та Прилуччині. Його поезії отримали схвальну оцінку Максима Рильського, з яким юнак був особисто знайомий.

Твори В.Телепченка друкувалися в журналах "Вітчизна", "Юність", у республіканських та місцевих газетах. Помер від сухот у 1961 році.

Літературний процес 50-х років знаменувався тим, що започаткував заперечення у мистецтві задовільних стереотипів, активізував громадянську відповідальність письменників перед своїм народом.

Літературне життя Чернігівщини, як і всієї України, у 60-ті роки відзначалося ідейно-естетичним "вибухом" у художній свідомості того часу, який ми пов'язуємо із творчістю письменників-шістдесятників. У цей час значно поглибився аналітизм літератури, посилилась увага до відтворення внутрішнього світу персонажів, психологічної мотивації їх вчинків, відкидалися заексплуатовані сюжетно-композиційні схеми з обов'язковим поділом героїв на лише "позитивних" та "негативних". Письменники активізували боротьбу за екологію людської душі.

Нове покоління українського письменства характеризувалося справді новим політичним і естетичним мисленням. Активна мистецька настроєність на сучасність її проблеми, органічний історизм образного мислення, принципи творення глибоконародних, національно своєрідних характерів – це і багато іншого істотно збагачувало пошуки тогочасної літератури. Потужна експресія письменників-шістдесятників, їх авторська розкутість, сміливе звертання до умовності, великих узагальнень, синтезу мали велике значення для розвитку літературного процесу в Україні, для формування національно свідомої позиції читача.

Вагомий внесок до літературного доробку письменників України цього періоду внесли і наші земляки: прозаїки Володимир Дрозд, В'ячеслав Малець, Василь Лисенко, Віктор Кава; поети Володимир Яринич, Григорій Коваль, Леонід Горлач, критик Володимир Мельник.

На початку 60-х років літературна студія Ніжинського педінституту благословила на самостійні творчі хліби своїх випускників, згодом відомих в Україні письменників Євгена Гуцала, Володимира Морданя, Анатолія Давидова, Леоніда Горлача.

60-ті роки – це період активної творчої діяльності молодих поетів-літстудійців Петра Пулінця, Леоніда Дмитренка, Василя Щербоноса, Володимира Гірича, Михайла Кушніренка, Миколи Брохи, Михайла Крука.

Початок 60-х років відзначається ще однією важливою особливістю. Саме в цей період починає відроджуватись літературне краєзнавство. В обласній та міськрайонній газетах з'являються статті викладачів гоголівського вузу Олександра Білана, Георгія Неділька, Лесі Коцюби, Григорія Васильківського.

Активно діє літературне об'єднання "Сонячні кларнети" у Прилуках. На сторінках газети "Правда Прилуччини" друкують свої твори Олексій Дмитренко, який працював у той час штампувальником взуттєвої фабрики (згодом відомий письменник, лауреат Державної премії ім. Т.Г.Левченка), на той час школярка, нині знана в Україні поетеса Наталка Віргуш, поети Володимир Бездольний, Андрій Буренко, Іван Редько, Тамара Єжова. Очоловав літоб'єднання Іван Ленець.

До болю мало відвела доля років життя поету з Ніжинщини Володимиру Яриничу. Народився він 19 травня 1936 року в селі Лосинівка. Після закінчення середньої школи вступив на філософський факультет Київського університету, а далі – аспірантура в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Він був щедро обдарований: співав, малював, писав вірші, сценарії документальних фільмів (два з них були премійовані: один – на Всесоюзному, другий – на Всесвітньому кінофестивалях). Та найяскравіше світла душа молодого поета сяяла у віршах. Його біль за долю рідної України, за її народ переріс межі фізичного. 14 жовтня 1968 року поет помер. Єдина, вже посмертна, поетична його збірка "Земна сповідь" вийшла друком у 1970 році і одразу ж стала бібліографічною рідкістю.

Ім'я письменника, лауреата Державної премії України імені Т.Г.Шевченка Володимира Дрозда добре знайоме українському читачеві.

Народився він у селі Петрушин Чернігівського району в сім'ї колгоспника у 1939 році. По закінченню школи працював у редакціях районної та обласної газет. Заочно закінчив Київський університет. Нині автор майже трьох десятків книг, багато з яких перекладено на німецьку, болгарську, угорську, польську, естонську, російську, молдавську, білоруську мови. І у кожній з них ми зустрічаємось із краєвидами рідного поліського краю.

У середині 60-х років на Чернігівщину повертається випускник Вінницького педагогічного інституту поет Станіслав Реп'ях. Працює кореспондентом газети "Комсомолец Чернігівщини", а згодом "Деснянська правда". Людина творча, діяльна, він палко закоханий у деснянський крам, його історію і сьогодення. Багато пише. Одна за одною виходять збірки поезій присвячених Чернігівській землі, її трудівникам. Згодом очолює обласне літературне об'єднання, а з 1976 року – Чернігівську організацію Спілки письменників України. Один із організаторів літературно-мистецького свята "Чуття єдиної родини". Станіслав Реп'ях автор більш як десяти поетичних збірок, кількох книжок прози, багатьох краєзнавчих розвідок. Лауреат кількох літературних премій, він і сьогодні велику увагу приділяє роботі з творчою молоддю.

У середині 60-х років літературний процес на Чернігівщині знаменується припливом творчої енергії молодих літераторів. Серед них поет із Варвинщини Олександр Олійник, ніжинські літстудійці Микола Побелян, Василь Нікітін, Петро Громовий, Валентина Хоменко, Любов Будько, Анатолій Мойсієнко, Чернігівчани Іван Любчик, Іван Анденко, Петро Зуб, Людмила Ульяницька, Ольга Афремова, Григорій Зінченко, Йосип Давидов, Михайло Родниченко та ін.

Керівник літературної студії гоголівського вузу Д.С.Наливайко проводив величезну роботу з формування естетичних та літературних смаків студентів. До Ніжина приїздили на творчі зустрічі письменники Юрій Збанацький, Василь Козаченко, Дмитро Павличко, Микола Вінграновський, Борис Олійник, Григір Тютюнник, Іван Драч, Анатолій Шевченко, Євген Гуцало.

Літературне покоління "шістдесятників" на повний голос заговорило про реальні проблеми життя, про болючі питання, замовчувані в часи

сталінізму та їх літературного відлуння. Письменниками осмислюється нерозривність зв'язку особистості зі своїм народом, рідною землею, чуття роду як основи моральності. Без цього людина втрачає етичні орієнтири за якими вона мав жити в суспільстві. Саме це і стало головним у творах переважної більшості літераторів Чернігівщини.

Не можна не бачити очевидного парадоксу в літературному процесі кінця 60-х – початку 80-х років. З одного боку, сам час брежнєвського "розвинутого соціалізму" з його чисельними політично-правовими спотвореннями, аж до репресій супроти інакомислячих, не міг не справляти згубного впливу на художню літературу. Цей вплив виявився в заідеологізованості літератури, спрямуванні митців тільки по одному шляху – соціалістичного реалізму, а як наслідок – уникнення ними гострих суспільних проблем, поява широкого потоку кон'юнктурних творів. Водночас – і в цьому парадокс – роки застою не були безплідними для української літератури. Кращі свої твори в цей період написали Олесь Гончар, Василь Земляк, Євген Гуцало, Григорій Тютюнник, Володимир Дрозд та багато інших письменників. Ці твори внесли в літературу дух національно-патріотичної проблематики, яка була так необхідна тогочасному читачеві. Водночас ці твори зазнали безпідставних звинувачень у відступах від "класових позицій", в "ідеалізуванні національного минулого".

Організована кампанія цькування не давала можливості друкуватися великому гурту письменників України. За ґратами таборів опинилися В.Стус, І.Світличний, Є.Сверстюк, О.Бердник та ще кілька десятків менш відомих письменників. "Суспільство театралізувалось, грало в життя, а не жило", – так згадує про ті часи колишній студієць, а нині професор Гоголівського вузу Олександр Ковальчук [2]. В цих словах істина. Бо тих, хто не бажав брати участь в отому спектаклі, хутко "забирали зі сцени".

Саме в цей час почав писати перші сторінки своєї книги "Сповідь у камері смертників" наш земляк, відомий правозахисник Левко Лук'яненко. Книга дійшла до читача лише у 1991 році.

1 липня 1972 року судова колегія в кримінальних справах Чернігівського обласного суду у закритому судовому засіданні винесла вирок

поетові з села Кучинівка Щорського району Леоніду Тереховичу. Його звинуватили у "изготовлении стихотворений клеветнического характера". Що ж то було за "изготовление", за яке поетові дали два роки ув'язнення у колонії суворого режиму? Певно за те, що посмів нагадати: "Ми – народі Ми – великий народ! І пора почуватись великими".

З табору він привіз не лише довідку про звільнення, а ще й лантух довідок про хвороби. Здоров'я лишилося ненадовго. Зупинилося серце... Лише у 1993 році його посмертна збірка "Свідомо став на муку" вийшла у світ. Не стало поета, і павутиння забуття обсновує його ім'я.

У цьому ж 1972 році органи державної безпеки наклали арешт на вірші нашого земляка поета Миколи Холодного. Він народився в поліському хуторі Стягайлівка на Коропщині. Навчався у Київському та Одеському університетах. За рукописну збірку "Крик з могили" зазнав репресій. Упродовж 70-80-х років за кордоном виходять його збірки "Крик з могили", "Кобзар №3", "Куди і навіщо біжить вода?" За книгу-дослідження "Про душу в пісні та про пісню в душі" був удостоєний почесної літературної премії Ватикану. Лише після здобуття Україною незалежності вийшли друком його поетичні збірки "Дорога до матері " (1993) та "Усмішка Джоконди" (1995). Член Спілки письменників України, поет Микола Холодний живе у м.Остер.

Сімдесяті роки стали для багатьох літераторів області часом національного загартування. Намагаючись вирватись із-під пресу "інтернаціоналізації", випускник Прилуцького педучилища Володимир Кашка створює в місті альтернативну літературну студію. Його землячка, згодом член Спілки письменників України, поетеса Олена Шульга через несумісність політичних поглядів змушена була полишити навчання на факультеті журналістики Київського держуніверситету.

Володимир Голобородько народився у селі Галиця Ніжинського району в 1940 році. Вищу освіту здобув на філософському факультеті Московського держуніверситету. Навчався також на істаці МДУ. Працював зварником, учителем, журналістом. За літературну і громадську діяльність у брежнівські часи Володимир Голобородько зазнав переслідувань, змушений був жити за межами України.

Посилився політичний натиск на викладачів і студійців Ніжинського педінституту. Це був час "перелицювання" українського вузу, коли стирався неповторний духовний фасад інституту. Виїздить з Ніжина Д.С.Наливайко. Організовано "громадський суд" над доцентом Коцюбою Л.Й. Мають клопіт з органами КДБ значна частина студійців. Проте літстудія жила власним, лише їй притаманним життям. І прагнення національного самоутвердження стає визначальним у цьому житті. А ще залюбленість у рідне слово та бажання донести його до людей. Із студентської лави на професійну журналістську роботу ідуть чи не кращі поети літстудії: Анатолій Мойсієнко, Василь Струтинський, Олександр Самійленко, Олексій Нестеренко, Володимир Сапон, Володимир Яценко, Таїсія Шаповаленко, Катерина Дурас, згодом до них приєднуються Валентина Примостко, Ніна Федоренко, Віктор Попок, Іван Просяник, Анатолій Шкуліпа, Микола Скороспехов, Любов Пономаренко. Їхні імена озиваються до нас сьогодні з обкладинок книжок та періодичних видань. А на той час журналістика стала для них чи не єдиним засобом утвердження своєї творчої індивідуальності.

Не дивлячись на посилення політичної цензури, літературне життя області не зачало, а, навпаки, протистояло тиску. Активізує свою роботу обласне літературне об'єднання в якому працюють літературознавець Ірина Коцюбинська, донька М.М.Коцюбинського, перекладач Микола Слав'ятинський, поети Кузьма Журба, Станіслав Реп'ях, Дмитро Куровський, Григорій Хондога, Фелікс Спиридонов, Володимир Гоцуленко, Станіслав Хрикін, Мая Богуславська, Петро Пулінець, Олександр Олійник, прозаїк Петро Дідович, Микола Нечовний та інші.

На початку 70-х років літературну студію Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М.В.Гоголя очолив член Спілки письменників СРСР, доцент кафедри української літератури, критик, літературознавець Павло Олександрович Сердюк. Людина високої честі, ерудована, палка у своїй любові до літератури і людей, автор семи книг і великої кількості літературно-критичних статей, він став "хрещеним батьком" для багатьох молодих письменників, надихав і підтримував літературних новобранців у їхніх творчих починаннях. Із його благословення пішли в літературу поети

Анатолій Мойсієнко, Таїсія Шаповаленко, Микола Луговик, Анатолій Шкуліпа, Олександр Петькун, Володимир Сенцовський, прозаїки Любов Пономаренко та Іван Просяник. Усіх їх прийнято до Спілки письменників України. Авторами однієї або декількох книг стали Василь Нікітін, Василь Струтинський, Олексій Нестеренко, Володимир Сапон, Олександр Забарний, Олександр Семененко.

Засідання літературної студії вузу на початку 70-х років ставали місцем не лише літературних дискусій, але й дискусій політичних. До студії приходили не лише студенти вузу, а й молоді літератори з Ніжина, Носівки, Прилук. Частими гостями на цих засіданнях були працівники КДБ... Але Павлу Олександровичу завжди ставало громадянської мужності й снаги, щоб захистити своїх вихованців. А їх у той час було понад тридцять. Бажаними гостями на засіданні студії були доценти вузу Леся Йосипівна Коцюба, Володимир Павлович Крутиус, Олександр Васильович Жомнір, член Спілки письменників, доцент Степан Петрович Пінчук. Із цікавими творчими доробками виступали на засіданнях студії Анатолій Мельник, Віктор Попок, Тамара Комашко, Валентина Примостко, Олександр Лисий, Ольга Тимошенко, Леся Поліщук, Міта Руденко, Ілля Ліпес та інші.

Та все ж улюбленцем філологічного братства, надзвичайно обдарованим поетом літературної студії кінця 60 – початку 70-х років був Олександр Самійленко. Доля відвела йому для життя лише двадцять сім років, але ці роки були сповнені любов'ю до України, рідного Полісся, до літератури. Надзвичайно ліричні, пісенні, опромінені жагою і любов'ю до життя вірші Леся Самійленка були окрасою поетичних вечорів ніжинських студентів ще довго і опісля закінчення поетом вузу. Він готував до друку збірку, його поезії з'являлися на шпальтах газет "Літературна Україна", "Молодь України", у журналі "Дніпро". Та трагічний випадок у липні 1977 року вирвав із життя одного з найталановитіших молодих поетів Чернігівщини.

У 1971 році до Прилук повертається поет і художник Микола Турківський. У його творчому доробку вже була поетична збірка "Материнка" (1969). Людина творча, енергійна він одразу став одним із

самобутніших поетів літоб'єднання "Сонячні кларнети", а згодом, протягом двох десятиліть, і його керівником. Після опублікування другої поетичної збірки "Виднокол" (1974) молодого літератора прийняли до Спілки письменників України. І нині автор десяти книг, поет Микола Турківський живе у м.Прилуки.

У ті роки літературне об'єднання "Сонячні кларнети" поповнилося обдарованою творчою молоддю. Це поети Валерій Баран, Анатолій Зігора, Євген Постульга, Катерина Дурас, прозаїк Людмила Сотник. Доля була жорстокою до цієї дівчини, ще в дитячі роки назавжди прикувавши її невиліковною хворобою до ліжка. Але не на хвилину Людмила не припиняла своєї боротьби з недугою. Закінчила екстерном середню школу, стала студенткою філологічного факультету Ніжинського педінституту.

І, переборюючи біль, писала, писала... Її оповідання, опромінені глибоким ліризмом, любов'ю до життя, болем за долю людини друкувалися в місцевій та обласній пресі. Та передчасна смерть не дала змоги в повній мірі реалізуватися таланту. Підготовлена до друку збірка оповідань ще й сьогодні не опублікована через нестаток коштів.

Середина 70-х років на Чернігівщині знаменувалася появою нових літературних об'єднань у Корюківці, Бахмачі, Бобровиці, Сосниці.

У Корюківці літоб'єднання очолила прозаїк, авторка збірки оповідань "Початок срібного міста" (1972) Надія Петренко. Народилася вона у цьому ж містечку, тут пройшли роки дитинства. Потім було навчання на факультеті журналістики Львівського держуніверситету. Повернулася додому, працювала у редакції міськрайонки. Саме навколо неї і об'єдналася творча молодь. У 1976 році Надію було прийнято до Спілки письменників України. Згодом вийшла друком її друга книжка "Жіночі таємниці".

Активізується літературне життя у Бахмачі. Тут живе і працює прозаїк Вілій Москалець. До міста приїздить для постійного проживання надзвичайно самобутній поет і прозаїк Володимир Кашка. Повертається додому після закінчення вузу Іван Просяник, публікують у газеті свої перші літературні спроби Микола Туз та Кость Москалець.

У другій половині сімдесятих років Чернігів виборює за собою право бути літературним центром області. Сюди переїздить і активно включаються в літературно-мистецьке життя поети Олександр Шостак, Дмитро Іванов, Петро Куценко, Василь Струтинський, літературознавець Юлій Коцюбинський. До обласної молодіжної газети приїздить на роботу випускниця Київського держуніверситету, наша землячка з Бахмаччини, поетеса Наталка Матюх. Обласне літературне об'єднання очолив поет Дмитро Іванов.

Дмитро Іванов належить до тієї когорти письменників, які черпають своє натхнення не від затишку письмового стола, а від невгамовної спраги до людського спілкування. Він любить людей і це відчувається у Дмитрових віршах. Висока повага, чуйність до людей праці, залюбленість у деснянський край, громадянська принциповість – все це сприяло творчому становленню його як письменника. Член Спілки письменників з 1978 року, автор семи поетичних збірок, лауреат республіканської молодіжної літературної премії він і сьогодні не зрадив у своїй любові до Полісся, багато сил докладає для становлення творчої молоді в рідному краї.

Вагомою подією в літературному житті області стало створення Чернігівської організації Спілки письменників України. 3 грудня 1976 року, в читальному залі обласної бібліотеки, відбулися установчі збори письменників Чернігівщини. Організація налічувала тоді десять членів: Микола Слав'ятинський, Кузьма Журба, Ірина Коцюбинська, Станіслав Реп'ях, Дмитро Куровський (Чернігів), Павло Сердюк та Степан Пінчук (Ніжин), Вілій Москалець (Бахмач), Надія Петренко (Корюківка), Микола Турківський (Прилуки).

Мине зовсім небагато часу, і письменницька організація поповниться новими літераторами. Серед них – поети Дмитро Іванов, Василь Буденний, Петро Куценко, Таїсія Шаповаленко, прозаїки Володимир Кезля, Петро Дідович, Віталій Фурніка, драматург Анатолій Ларченков.

Визначною літературною подією для читачів Чернігівщини стала публікація книги Володимира Кезлі "Червень, початок літа" (1976). Ця збірка оповідань була пройнята такою глибинною любов'ю до

Придесення, до його людей та історії, що не могла лишити байдужим жодного, хто брав її до рук. У 1980 році на Всесоюзній нараді молодих літераторів у Москві книга була відзначена як одна з кращих, перекладена російською мовою і перевидана у видавництві "Молода гвардія". А про її автора говорили як про одного з найобдарованіших молодих прозаїків України.

Феномен Володимира Кезлі. Він нерозгаданий і донині. Певно, сила його таланту – в надзвичайно глибокому національному корінні. Всі, хто знав письменника, були зачаровані його людською добротою і чуйністю. Народився Володимир Кезля у селі Сибереж Ріпкінського району в 1937 році. З дитинства спізнав працю на землі. Закінчив середню школу. Працював у місцевому колгоспі "Перемога" на різних роботах. Турботи сільського трудівника поєднував із письменницькими. І писав, писав... щиро і відверто. У 1977 році його приймають до Спілки письменників СРСР. А наступного року виходить друга книга Володимира "Поворот сонця". Третя..., а третя вже вийшла по смерті письменника "Там, де ми є" (1986). 15 березня 1984 року Володимир Кезля помер. Не витримало серце.

У кінці 70-х нові творчі сили поповнюють літоб'єднання "Сонячні кларнети". До Прилук переїздить поет-гуморист Олександр Кліміша, повертається поет Василь Охріменко, на роботу до редакції міськрайонки за направленням Київського держуніверситету приїздить поетичне подружжя Микола Ткаченко та Ніна Лісна.

На Срібнянщині в повну силу розцвіло творче обдарування Любові Пономаренко. Поява її першої книги "Тільки світу" була схвально зустрінута літературною критикою.

Поповнилася нашими земляками, уродженцями Чернігівщини, письменницька Спілка України. До неї було прийнято поетів Миколу Ткача та Валерія Трохліба, перекладачів Галину Бережну та Григорія Халімоненка, прозаїків Василя Чухліба та Віталія Орленка, літературознавця Анатолія Погрібного, критика Валерія Дяченка.

Закінчувалося перше десятиріччя "соціального застою", але література виробила в процесі свого розвитку необхідний імунітет і тому, незважаючи на всі перешкоди, виявила спроможність не припиняти рух.

Уже в 70-80-ті роки література, гостро відчувши загрозу стандартизації і нівеляції в житті, шукала ціннісних орієнтирів у народному досвіді, в духовних витоках, у національній історії. Вона наполегливо взялася розробляти тему пам'яті як підґрунтя духовності людини і цим самим готувала ідейні, моральні, філософські передумови державного відродження.

На початку 80-х років у Бахмачі активно діяло творче об'єднання з незвичною назвою "ДАК", започатковане молодим поетом Володимиром Кашкою. Бахмацька естетична група об'єднувалася на спільному захопленні несанкціонованими (а часом і реально небезпечними в їхній життєвій ситуації) релігією, літературою, музикою та живописом, ґрунтувалась на глибоких побратимських стосунках. Окрім Кашки, до гурту входили Микола Туз та Костянтин Москалець (згодом усі троє випускники Московського літературного інституту), пізніше до них приєднався чернігівський поет Андрій Деркач. Ось як лідер гурту Володимир Кашка говорить про "ДАК": "Ми належали до покоління, вихованого на сторонніх спогадах про не таку вже й далеку культурно-духовну відлигу, яка породила "шістдесятників", і на реаліях наступного в часі льодовикового періоду брежневщини, котрий остаточно поруйнував ілюзії і рештки віри в життєспроможність нав'язаних ідеалів" [3]. Зрозуміло, що молоді люди з такими естетичними переконаннями знаходилися у Бахмачі під пильною опікою КДБ.

Часопис "Сучасність", присвячуючи у 1993 році дослідження літературно-естетичному підмурівку ДАКу, на мою думку, досить точно визначився: "Перед нами постає не літературна школа в традиційному значенні цього поняття, а справді таки осередок естетів, крихітна база світла в тодішньому тоталітарному мороці" [3].

Не дивлячись на те, що на сьогодні доля розлучала членів гурту (у Бахмачі проживав лише Володимир Кашка), вони лишаються творчим

об'єднанням, спільно виступаючи у літературних часописах зі своїми творами.

Кінець 70-х – початок 80-х років знаменувався появою на Чернігівщині цілого гурту цікавих самобутніх літераторів. Серед них Михась Ткач, Станіслав Рибалкін, Ростислав Мусієнко, Борис Наріжний, Володимир Шкварчук, Яків Ковалець, Анатолій Щербина (Чернігів), Олександр Астаф'єв, Йосип Павлів, Анатолій Шкуліпа, Микола Сербовеликов (Ніжин), Володимир Сенцовський (Борзна), Петро Антоненко (Куликівка), Микола Гречуха, Валентина Мастерова (Мена), Віктор Божок (Корюківка), Леонід Серебряков, Микола Будлянський, Анатолій Шевченко (Носівка), Олена Шульга, Євген Постульга, Ніна Ткаченко (Прилуки), Микола Московка (Ічня), Степан Сахон (Городня), Анатолій Крупко (с.Бірки Козелецького району), Олександра Гостра (Талалаївка).

Повнокровним творчим життям у цей період живе літературна студія Ніжинського педінституту. Із кожного нового набору студентів Павло Олександрович Сердюк, лише йому знаним відчуттям, відбирає найобдарованіших і приводить до студії. І от вже нові імена, стартувавши з факультетського "Літстудійця", озиваються зі сторінок обласних та республіканських видань. Це – Алла Ісаєнко, Володимир Кузьменко, Олександр Семененко, Олександр Гадзинський, Михайло Москаленко, Олег Васелишин, Олександр Шульжинський та багато інших.

Гоголівський вуз своєю магічною силою притягує до себе багатьох відомих літераторів. У 80-ті роки на зустріч із студентами приїздять Борис Васильєв, Леонід Вишеславський, Павло Загребельний, Віталій Коротич, Петро Осадчук, Борис Олійник, Микола Сом, Степан та Андрій Крижанівські, Микола Сингаївський, Василь Козаченко, Юрій Мушкетик, це ще далеко не повний перелік.

Цікаве літературно-мистецьке життя буяє в Прилуках. Активно діє клуб книголюбів "Джерело", на засіданнях якого виступають відомі письменники Іван Драч, Любов Забашта, Володимир Забаштанський, Борислав Степанюк, Ганна Ігнатенко і багато інших. Перед земляками звітують місцеві поети Микола Турківський, Андрій Буренко, Євген Постульга,

Олександр Забарний, Ліля Черненко. Минулого року цей літературно-мистецький клуб відзначав своє двадцятип'яти.

Відродила свою діяльність у ці роки літературна студія Прилуцького педагогічного училища. З неї бере початок літературна стежина поетеси Лариси Слюсак, нині випускниці Київського держуніверситету, члена літературної асоціації "500". Її вірші опубліковані у поетичній антології "Молоде вино" (1995). Із цікавими творчими доробками виступали Людмила Гнатенко, Павло Кудлай, Ірина Гладенька та інші.

Новими цікавими творами збагатилося і літературне об'єднання "Сонячні кларнети". Журнал "Дніпро" друкує добірки віршів Андрія Буренка, Євгена Постульги, Олени Шульги. Видавництво "Радянський письменник" видає збірку Олександра Кліміші "Магічна сила" (1986) та дві збірки Миколи Турківського "Земні дороги" (1981) і "Літаври літа" (1987). Активно друкуються на сторінках обласної та республіканських газет Катерина Дурас, Володимир Човновий, Василь Охріменко, Григорій Каліш, Надія Семенченко, Ніна Ткаченко. Розширюються творчі зв'язки. Студійці обмінюються "Літературними сторінками" з козелецьким літоб'єднанням ім. В.Нефеліна, яким тоді керував поет Микола Холодний.

У 1988 році в Чернігові було створено школярську літературну студію "Роси", котра діяла при обласній дитячій бібліотеці. Керівник студії поет Василь Струтинський, на той час автор уже трьох книг для дітей, доклав чимало зусиль у роботі зі своїми вихованцями, щоб студія знайшла своє, лише їй притаманне творче обличчя і своє місце у літературному житті області. Цікавими художніми знахідками відзначалися твори Наталки Мухи, Олени Брезгун, Тетяни Компанець, Ірини Нехаєвської.

Цього ж року на філологічний факультет Київського держуніверситету вступив випускник однієї з чернігівських шкіл Сашко Яровий. Швидко промчали роки навчання в університеті, а згодом і аспірантурі. У 1996 році кандидат філологічних наук, член Спілки письменників України поет Олександр Яровий був відзначенні літературною премією імені Василя Симоненка.

Тоді ж, у 80-х роках, до Спілки письменників України були прийняті прозаїки Іван Спандаренко уродженець села Стольне Менського району

та Олександр Смоляк, який народився у селі Зміїще Щорського району; поет Станіслав Шевченко, уродженець Ічнянщини; перекладач і критик Олександр Шокало з Варвинщини.

Значною подією у літературному житті області стало проведення в Чернігові 1-2 червня 1990 року наради молодих літераторів. У час масової перебудови, коли політичне, економічне і культурницьке життя зав'язло у багнюці "горбачовських обіцянок", літератори все частіше апелювали до духовності людини, вважаючи, що лише внутрішні сили допоможуть кожному самоствердитися, виявити свої творчі здібності, вберегти духовну цілісність. На нараді пішла відверта, принципова розмова не лише про перспективи розвитку літературного життя, але й про проблеми політичні. Соціально гострими були виступи Сергія Павленка, Віталія Розстального, Олександра Астаф'єва.

Нарада виявила і благословила на творчість великий гурт молодих художньо обдарованих людей. Серед них чернігівські поети Сергій Дзюба, Діана Гірна, Ігор Виноградов, Тамара Кравченко, Віктор Попков, прилучанки Валентина Грибенко та Людмила Друченко, Катерина Дужа та Антоніна Московченко з Козелеччини, Людмила Цимбалюк з Остра, Олексій Крачило з с.Чемер, Олена Куліш з Бахмача, Світлана Ткачук із села Киїнка Чернігівського району, Тетяна Череп із селища Стара Басань Бобровицького району, Олег Мартиненко із Городні. Вперше свою добірку віршів в обласній молодіжній газеті надрукувала п'ятикласниця із Бобровиці Світлана Войтенко. Для більшості дебют на нараді виявився вдалим.

Відроджується видавнича справа. У Чернігові виходять друком нові книги Станіслава Реп'яха, Василя Буденного. Василя Щербоноса, Віталія Леуса, Олександра Добриці, Петра Куценка, Надії Галковської, Василя Струтинського, Валентини Громової, Сергія Павленка, Миколи Малого, у Ніжині Павла Сердюка, Андрія Сєдих; у Прилуках Миколи Турківського, Борислава Степанюка, Віталія Шевченка, Олександра Клімиши; у Борзні Володимира Сенцовського; у Городні – збірка поезій Олексія Крестініна.

У 1992 році Міністерство у справах молоді і спорту України разом з Спілкою письменників України оголосили міжнародний конкурс творів

молодих українських літераторів "Гранослов". Серед перших переможців конкурсу – вчителька математики з села Риків Козелецького району, поетеса Катерина Дужа та журналістка з Мени, прозаїк Валентина Мастерова. Видавництво "Український письменник" видало перші книжки наших землячок "Дві волошки" та "Так плакало дерево". У 1993 році переможцем цього конкурсу став молодий прозаїк зі Щорса Анатолій Томило, автор збірки оповідань "Афган – мій біль". Двічі, у 1994 та 1995 роках, як прозаїк і поет, переможцем конкурсу ставав Олександр Яровий. Того ж року серед переможців цього престижного літературного конкурсу був і чернігівський поет Сергій Дзюба. Відрадно, що і нове тисячоліття знаменувалося перемогами у цьому конкурсі наших земляків Анатолія Дністрового (Ніжин), Тетяни Дзюби (Чернігів), Олени Степаненко (Талалаївка), Олесі Білоцвіт (Прилуки), Віталія Божка (Корюківка).

Видавництво "Молодь" видає у 1991 році збірку віршів поетеси з Прилук Олени Шульги "Зелений листопад". Важким був шлях цієї жінки до поетичного Олімпу, шлях довжиною в двадцять років. Все траплялося на ньому: і "загублені" в редакціях рукописи, і негативна оцінка бундючних літературних чиновників, і розпач, і зневага, і зневіра у власному таланті. Проте не писати вона не могла. Прогресувала невиліковна хвороба, кожен написаний вірш завдавав фізичного болю, але біль духовний був ще вразливішим. Її книга – це цілюще джерело правди і людської гідності. Секретаріат Спілки письменників України відзначив високий професійний рівень віршів Олени Шульги, і її було прийнято до складу членів спілки.

У цьому ж 1993 році до Спілки письменників України було прийнято поетів Анатолія Шкуліпу з Ніжина та Миколу Холодного з Остра. У наступні роки письменницька Спілка України поповнилася поетами Катериною Дужою (Козелець), Андрієм Деркачем та Сергієм Дзюбою (Чернігів), прозаїками Валентиною Мастеровою (Мена), Станіславом Маринчиком (Ніжин).

На початку 90-х років літературну студію Ніжинського педінституту очолює член Спілки письменників України, кандидат філологічних наук, доцент Олександр Астаф'єв. У ньому надзвичайно гармонійно поєдналися талант поета й літературознавця. Продовжуючи славні традиції студії, він

у своїй діяльності всіляко сприяв розширенню загальнохудожнього, жанрового і стильового спектрів творчості студентів-студійців. На сторінках періодичних видань різних рівнів усе частіше з'являються імена молодих поетів гоголівського вузу Анатолія Дністрового, Наталки Арендар, Вікторії Найдьонової, Людмили Гніп, Олени Сафонової, Христини Ткач, Андрія Іванова, Олександра Пилипця, Олексія Маслова, Олександра Білоуса.

Помітним явищем у мистецькому житті області став вихід колективного поетичного збірника "На пагорбах століть", приуроченого 1000-річчю Ніжина. Цей збірник об'єднав твори більше як сорока поетів чия доля була зв'язана з цим древнім і одвічно юним містом.

Творчими здобутками множиться у ці роки і земля Прилуччини. Виходять друком поетичні збірки Миколи Турківського "Струни бандури" (1991), "Стодзвони" (1991), "Серця мого чорнобривці" (1992). У співавторстві видають збірку поезій "Пастелі Полісся" (1992) Олександр Забарний та Василь Охріменко. Побачили світ дві книги гумору Олександра Кліміші – "Вечір із сюрпризом" (1991) та "Совість під наркозом" (1996). У 1995 році читач зустрічається із поетичними збірками Ніни Ткаченко "Душа висвічує зорі" та Андрія Буренка "Листопад". Цього ж року виходить книга новел Олександра Забарного "Лелеки не зраджують". Рік 1996 знаменується появою книги поезій Миколи Ткаченка "Стиглих вишень тепло" та поетичного збірника "Першоцвіт", у якому опублікували свої твори понад тридцять поетів Прилуччини. З цікавим творчим доробком у збірнику дебютували Олександр Деркач, Тетяна Кондратюк, Павло Ленець, Ірина Семенюта та інші.

Друга половина 90-х років – це час появи на літературних обрях вельми помітної когорти дебютантів, які не потрапили до лещат заідеологізованості, а тому вивільнені від влади загальних ідей і знаходяться в пошуку нових жанрово-стильових форм вираження художньої думки.

У 1994 році незалежне – видавництво "Смолоскип" оголосило конкурс молодих українських літераторів. Головним критерієм конкурсу у визначенні вартості творів була їх оригінальність та художня

довершеність. Одним з перших переможців цього престижного змагання став чернігівський поет Сергій Дзюба. У 1995 році вийшла в світ його збірка поезій "Колись я напишу останнього вірша". Переможцями конкурсу наступного року стали: випускник Київського держуніверситету ніжинець Андрій Кокотюха та чернігівська студентка Оксана Куценко. Видавництво "Смолоскип" видало їхні перші книжки.

Лауреатом видавництва "Смолоскип" у 1996 році став поет Юрій Бедрик, який народився у 1968 році на Новгород-Сіверщині. Закінчив філологічний факультет КДУ, аспірантуру Інституту літератури НАН України. Кандидат філологічних наук, автор з поетичних збірок "Жертовник" "Метафізика восени", численних публікацій в періодиці.

У творчому пошуку знаходяться літературний гурт студентів Ніжинського педінституту "Друзі Еліота", вірші яких опублікувала газета "Літературна Україна" у січні 1997 року. Лідер гурту поет, прозаїк Анатолій Дністровий на той час вже мав у своєму доробку збірку новел "Люди і речі", він переможець кількох літературних конкурсів.

На шляху творчого зростання Оксана Ніжинець, Ірина Грабова, Сергій Молибога, Людмила Воронюк, Марія Столярова, Ірина Мосіч, Ольга Радченко, Анатолій Кобищев і це далеко не повний перелік молодого літературного поповнення. Творчі пошуки молоді – це свідчення виходу поезії на вищі рівні духовної свободи.

Самобутня говірка півночі Полісся, казково-чарівний фольклор слов'янських народів стали підґрунтям для суцвіття творів, які увійшли до скарбниці російської культури. На Чернігівщині народилися російські письменники Василь Туманський, Олексій Жемчужников, Михайло Полонський, Давид Золотницький, Яків Захарович, Ілля Авраменко, Варвара Андріанова-Перетц, Лідія Вакулевська, Натан Венгеров, Йосип Горелік, Микола Городинський, Зіновій Давидов, Юлія Доброленська, Галина Древновська, Йосип Кисельов, Йосип Колтунов, Іван Кратт, Марко Максимов, Анатолій Рібаков, Михайло Толкач, Ольга Тризна, Олександр Туницький, Володимир Фоменко.

Сивочолий Чернігів дарував натхнення Володимиру Чивиліхину, Станіславу Сенькову та ще гурту російських письменників, які працювали у місті над Десною.

Сердечна дружба поєднала долі російських письменників Олександра Твардовського та Олександра Вампілова з нашим земляком, поетом Петром Пиницею. Він закінчив Московський літературний інститут, але як тільки повернувся у рідні краї, потрапив під "опіку" КДБ. По-справжньому самотній поет жив нині у райцентрі Городня. Помер у 2002 році.

Рідною стала Поліська земля для нащадків старого грузинського князівського роду Кавалерідзе. Потрапивши на Україну ще на початку XVIII століття, спадкоємці цієї славетної династії протягом всього часу свого проживання, вносили вагомий внесок у розвиток нашої національної культури. Український скульптор, драматург, кінорежисер, сценарист, народний артист УРСР Іван Петрович Кавалерідзе (1887-1978) народився на хуторі Ладанський, тепер село Сильчинкове Талалаївського району Чернігівської області. Тут пройшли його дитячі роки. Згодом були роки навчання в Петербурзькій Академії Мистецтв та приватній студії Аронсона в Парижі. Він – автор пам'ятників княгині Ользі та Григорію Сковороді у Києві, Тарасу Шевченку в Ромнах та Полтаві. За власними сценаріями поставив фільми на Одеській кіностудії: "Злива" ("Офорт з історії гайдамаччини"), "Коліївщина" та інші, на Київській кіностудії – "Наталка Полтавка", "Григорій Сковорода" та інші. Він – автор п'єс "Вотанів меч", "Перекоп", трагедії-притчі з життя Г.Сковороди – "Григорій і Параскева" (1972). Залишив по собі спогади, уривки з яких друкувалися у журналі "Україна" (1988, № 39-40).

Складними життєвими дорогами водила доля відомого грузинського письменника, кінорежисера та кіноактора Гурама Петріашвілі, автора двадцяти п'яти книг лірики і прози. Неповторна краса Полісся, лагідна тихоплинність красуні Десни стихили болі серця, зачарували поета. Вже кілька років живе він у Чернігові, збагачуючи культуру нашого краю своїм творчим доробком.

У 1997 році побачив світ перший номер альманаху "Черниговці", який видає літературний гурт "Еловщина", що об'єднав поетів Полісся, які

пишуть російською мовою. Серед членів гурту випускники Московського літературного інституту Фелікс Спиридонов та Марина Козлова, автори збірок поезії та прози В'ячеслав Сорокін, Михайло Демидов, Людмила Ульяницька, Ілля Хоменко, Ярослав Круцяк; досвідчені поети Майя Богуславська та Святослав Хрикін і талановита молодь: Тамара Кравченко, Олексій Мазепа, Майя Семко, Олена Грицюк.

Альманах вмістив також добірки з поетичної спадщини Ігора Юркова, Івана Любчика, Микола Биковця, Станіслава Рибалкіна, яких, на жаль, вже немає з нами.

Зрозуміло, що наведена у статті градація поколінь досить умовна. Протягом усіх періодів літератори, які мешкають у області, продовжували творити самобутній художній літопис Поліського краю. У цих творах оживає і діє традиція, є модерн, є постмодерністські віяння – та всі вони опромінені палкою любов'ю до людини, до рідної землі.

Сіверянська моя земле! Благословенна ти у своїй красі. Не одне покоління митців оспівувало тебе у своїх творах. Ведеш ти свій літературний родовід від віку XI, тож хай і нинішній, XXI вік, буде для тебе щедрим на таланти.

Література:

1. Самойленко Г.В. Нариси культури Ніжина. Література. – Ніжин, 1995, С. 65.
2. Ковальчук О.Г. Слово про поета // Літературний Чернігів, 1993, -№ 2-3. С. 13.
3. Драпей В. Воскресіння чаю // Сучасність, 1993, №10, С.35.
4. Історія української літератури. XX століття. У 2-х кн. Кн.ІІ, ч.І: Навчальний посібник / За рад. В.Дончика – К.: Либідь, 1995. – С.38.

Вивчення теми "ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ" у 5 класі

Програмою з літератури для загальноосвітніх шкіл передбачено ознайомлення п'ятикласників із творчістю письменників-земляків.

Враховуючи завантаженість школярів, рівень їх сприйняття, вікові особливості пропонуємо відвести на вивчення даної теми два уроки. Серед багатобарвної палітри творчості письменників-земляків доцільно обрати для ознайомлення твори Володимира Сенцовського та Василя Струтинського.

Вчителі за фахом, журналісти за професією, поети за покликанням вони зуміли дістатися до найпотаємніших куточків дитячого серця, щедро наповнюючи його почуттям краси і любові до рідного поліського краю, його історії та сьогодення. Ці твори відзначаються не лише багатством художнього зображення, вони глибоко ліричні, пісенні і напрочуд зримі. Своїм корінням заглибившись у ґрунт національного фольклору, вони дають буйне суцвіття у сьогоденні.

Зупинимось на розгляді віршів Володимира Сенцовського. Знаний як дитячий прозаїк, він починав пробувати себе у красному письменстві з поезії. Отож познайомимося з цією гранню його літературного обдарування.

Пропонуємо тему: "Володимир Сенцовський. Ноктюрн осені". За мету на даному уроці вчитель може поставити не лише ознайомлення учнів з творами письменника-земляка, але й розвиток у школярів вміння відтворювати художні картини, зображені письменником; вироблення навичок знаходити в художньому тексті епітети, порівняння і пояснювати їх образотворчу роль, а також виховувати в учнів почуття любові до природи рідного краю. На вивчення даної теми відводимо один урок. Проводити його доцільно після того, як п'ятикласники ознайомляться із початковими відомостями про риму, звуконаслідування, епітет та порівняння. Рекомендований тип уроку – урок засвоєння нових знань. Пояснювати даний матеріал слід методом бесіди. Щодо обладнання уроку,

то у нагоді стануть: фотоальбом "Чернігівщина", картини та ілюстрації, на яких зображено осінь, малюнки учнів про цю пору року, а також грамзапис музичного циклу П.І.Чайковського "Пори року".

Розпочинати урок слід з актуалізації опорних знань учнів, де школярі пригадують: що таке віршована мова, рима, порівняння, звуконаслідування, епітет.

Здійснюючи мотивацію навчальної теми, учителю слід пояснити незнайоме школярам слово "ноктюрн", записати його визначення до словників чи зошитів.

Наступним етапом уроку стане "поетична п'ятихвилинка", на якій вчитель ознайомить учнів з творами Володимира Сенцовського. Або ж це можуть зробити учні, які мають хороші навички виразного читання, заздалегідь ознайомившись із віршами. Оскільки в школах можуть бути відсутні твори В.Сенцовського, наводимо тексти пропонувані для читання поезій.

Біля хати ходить вечір

Біля хати ходить вечір босий,

Не шелесне навіть сон-трава.

Донька очі зводить вгору:

– Хто се,

Хто се в небі зорі розсіва?

Мати вкотре доньку спати просить

І подушку вкотре поправля,

Донька плескає в долоні:

– Хто се,

Хто се в сад покликав скрипаля?

Тато сонно доньку спати просить,

Просить вся натомлена сім'я.

Донька хитро супить брови:

– Хто се,

Хто се почепив на вишню м'яч?

Вечір слухав, слухав і, забувши
У дворі крислатого бриля,
Нишком мимо яблуньки і груші
На ночівлю в гай почеберяв.

Нагодився вітер безголосий,
Відхилив фіранку на вікні.
Мама спить он, тато спить...
І Хтосик
Гарну казку дивиться у сні.

* * *

Біла хата дримає в затишші,
Доколисують день ясени.
Край стежини спинилися вишні,
Припорошені цвітом весни.

Втома кленам лягає на плечі,
Дятел лунко ладна чобітки,
І здається, берізки-малеча
Дременуть із садка залюбки.

Пахнуть яблуні терпко і млосно,
Ясени доколисують день,
І веселим замріяним гостем
Дівич-вечір до хати іде.

Ранок

У покосах стигнуть пізні трави,
Дихає туманом ліс,
І плечисті клени величаво
Підіймають сонце ввись.

Ще духмяну тишу п'є криниця,
Скрипнув ясен сонно: р-ра...
Так і хочеться мені наритись
Сонця раннього з відра.

Перед учнями ставляться запитання та завдання:

- Якою вам бачиться природа у щойно прочитаних віршах?
- У якому вірші поет вдався до звуконаслідування?
- Усно змалюйте картину природи із щойно прочитаних віршів, використовуючи при цьому епітети та звуконаслідування.

Наступні десять хвилин уроку відводяться на виконання та перевірку даного завдання.

Далі коротко розповідаємо про поета. Володимир Яценко (літературний псевдонім Сенцовський) народився 22 липня 1952 року в селі Носелівка Борзнянського району Чернігівської області. Дитячі та юнацькі роки пройшли посеред мальовничої природи рідного Полісся, в оточенні добрих і працьовитих людей. Саме звідси черпає свою казковість та ліричність поезія Володимира Сенцовського. Любов до людини та краси визначили долю юнака. Після закінчення школи він вступає до філологічного факультету Ніжинського педагогічного інституту імені М.В.Гоголя, який закінчує у 1973 році. Подальше своє життя пов'язує із журналістикою. Працює в редакціях газет Носівського та Борзнянського районів. Поєднуючи клопітку працю журналіста з літературною творчістю, він видає у державному видавництві "Веселка" збірки оповідань "Хлоп'ята з Тополиної вулиці", "Оленка не хоче спати", "Дивень-ранок". Поетичний доробок автора увійшов до збірок "Зелена неділя" та "У затінку серця", які вийшли друком у 1994 році. Член Національної спілки письменників України Володимир Сенцовський живе і працює нині у містечку Борзна.

Для проведення наступного виду роботи на уроці необхідно щоб учні мали картки із текстом вірша В.Сенцовського "Осінь йде".

Доцвітає усмішка жоржини,
Згасло небо в дощових крапах,
По зарослій споришем стежині
Тиха осінь йде на жовтих лапах.

Схудла річка; гострий берег круто
Цілить просто в простір, наче з лука.
Сто тополь тополять аж під Крути,
На Борзну, на Ніжин, на Прилуки.

Щедре поле в голубій торбині
Сірим вуханям несе морквину,
А козі, що вибігла в долину,
От-таку солодку капустину.

В себе на галяві, на осонні,
Роздає гай в кошиках гостинці:
Сироїжки – Василиці й Соні,
А горіхи – Петрику й Галинці.

Наморилась осінь й біля Каті
Сіла в класі на останній парті,
Розгорнула зошит і любенько
Про свої вже пише походеньки.

Після того, як учитель прочитав текст вірша, доцільно поцікавитись, що учні знають про Крути, Борзну, Ніжин, Прилуки, при потребі доповнити їх знання. Далі вірш читають учні.

Для організації бесіди, після прочитання поезії, пропонуємо учням дати відповіді на такі запитання:

- 1) Про що розповідає вірш? Хто головний герой поезії?
- 2) Якими кольорами змальовує автор прихід осені? Доведіть свою думку посиланням на текст.

- 3) Як ви розумієте вислови "доцвітає усмішка жоржини" та "схудла річка"?
- 4) Чи доводилося вам спостерігати небо перед дощем? Яке враження воно справило на вас? Як описано небо у вірші?
- 5) Виявіть в яких рядках висловлені радісні почуття, а в яких тужливі. Чим вони викликані?
- 6) Які картини природи постають у вашій уяві під час читання вірша? Після обговорення пропонуємо учням виконати ряд завдань:
 1. Знайдіть у тексті епітети, визначте з якою метою автор використовує їх.
 2. Знайдіть у вірші звукові повтори. Чим відрізняються звукові повтори від звуконаслідування?
 3. Відшукайте в тексті порівняння. Обґрунтуйте його значення.
 4. Знайдіть у поезії рими. Визначте, які рядки об'єднує кожна рима.
 5. Доберіть власні епітети та порівняння до слова "осінь".

Далі учитель, вдаючись до показу та коментування картин і фотокарток з альбому "Чернігівщина", звертає увагу учнів на мальовничу красу природи рідного Полісся.

Завершальним етапом уроку може стати прослуховування музичного твору П.І.Чайковського "Осінь пісня. Жовтень" із юнацького музичного альбому "Пори року".

Цікавлячись враженнями учнів про вірші В.Сенцовського, учитель повідомляє, що попереду на них чекають ще зустріч з творами нашого земляка Василя Струтинського.

Підсумовуючи урок, вчитель пропонує для домашнього завдання школярам написати твір-мініатюру "Спогад про осінь", вдаючись до використання епітетів, порівнянь та звуконаслідування.

Тема: ВАСИЛЬ СТРУТИНСЬКИЙ "ТАЄМНИЦЯ КВІТЧАНОГО МІСТА"

Мета. Навчальна – ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом письменника-земляка; обговорити його оповідання "Сірий", навчити усно переказувати уривки твору та розповідати про героїв літературного твору;
розвивальна – працювати над розвитком художньої уяви учнів та культурою мовлення;

виховна – виховувати почуття милосердя, поваги до людей.

Тип уроку. Урок засвоєння нових знань.

Методи навчання: Бесіда.

Обладнання. фотокартка Василя Струтинського.

Література.

1. Калібаба Д. Відомі діячі культури, науки та політики Чернігівщини. – Чернігів: Редакційно-видавничий.відділ, 1998. – 256 С.
2. На пагорбах століть. – Чернігів: Редакційно-видавничий комітет обласного управління по пресі, 1993.
3. Струтинський В. Таємниця квітчаного міста.-Чернігів: Десна, 1991.

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми, мети уроку

– Сьогодні у нас урок літературного краєзнавства. Щоб краще пізнати літературні традиції та історію рідного краю, ми познайомимось з людиною, доля якої тісно пов'язана з Чернігівщиною. Це – Василь Миколайович Струтинський – поет, краєзнавець, журналіст, прозаїк. На уроці ми прочитаємо також з його оповіданням "Сірий".

Вчитель звертає увагу учнів на фотопортрет Василя Струтинського, знайомить їх із біографією письменника.

Василь Миколайович Струтинський народився 12 квітня 1946 року в селі Кремне, що на Житомирщині. Чарівна природа Полісся вплинула на формування світогляду майбутнього письменника. Закінчивши школу та відслуживши у війську він приїздить до Ніжина. У 1972 році закінчує Ніжинський державний пединститут, тривалий час працює у ніжинській міськрайонній газеті "Під прапором Леніна", друкується у республіканських періодичних виданнях. У 1975 році переїздить до

Чернігова, працює у газетах "Комсомольський гарт", "Деснянська правда", "Чернігівські відомості", редактором облтелерадіокомітету.

Василь Струтинський – лауреат обласної премії Б.Грінченка, переможець республіканського конкурсу на кращий твір для дітей дошкільного віку (збірки "Голуба вулиця", "Чарівний скрипаль", "Хочу я на трактор", "Як вітер застудився"). Видав книги прози та поезії "Таємниця квітчаного міста", "Ожина з твоєї долоні". Зняв документальний кінофільм "Кольори під чорним" про художника О.Савченко-Більського. Він і нині багато часу приділяє літературній творчості, оспівує людей праці Поліського краю, його красу, мальовничість.

II. Сприймання й усвідомлення учнями нового матеріалу

1. Учитель у класі читає оповідання "Сірий".

2. Організація бесіди за змістом твору:

1) Розкажіть, де і коли відбуваються події змальовані в оповіданні?

2) За яких обставин Миколка та Юрко познайомилися?

3) Які висновки зробив Микола про Юрка після першої зустрічі:

"Он воно що! Син артистів! Це викликало у мене захоплення. Але... оте його чвирчання у воду, в нашу річку. "Що за невихованість така?" – думав, сильно відштовхуючись від пристані. Колодязя на нашому новому обійсті тоді ще не було, і я возив питну воду з кринички в ліщиновому гаю".

4) Розкажіть історію життя Сірого або "Шпійончика" (народження, піклування всієї сім'ї за кволим гусеням, прихід до гусячого табуна, походження прізвиська "Шпійончик", боротьба за лідерство).

5) Як поведився під час вистави артист – гусак?

6) Чим закінчилася пригода друзів?

7) Оповідання має щасливе закінчення. Поміркуйте, а як би Ви закінчили твір?

III. Узагальнення та систематизація вивченого матеріалу

1. Чому оповідання має такий заголовок? Адже можна назвати твір "Пригоди гусака", "Життя Шпійончика" чи ще якимось.

2. Як повинна поводитися людина, коли її друзі потрапляють у біду і потребують захисту та допомоги?

3. Чи піклувалися Ви за хворими тваринками? Розкажіть про це. Поясніть свій вчинок.

IV. Підведення підсумку уроку та повідомлення домашнього завдання.

1. Прочитати оповідання Василя Струтинського "Таємниця квітчаного міста".

2. Намалювати ілюстрацію одного з прочитаних оповідань.

Вивчення теми "ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ" у 6 класі

Для ознайомлення шестикласників з темою "Література рідного краю" ми пропонуємо відвести два уроки. Перший з них присвятити вивченню творчості нашого земляка, уродженця Срібнянщини, відомого на Україні дитячого письменника Віктора Кави. На якому ознайомити школярів з оповіданнями письменника "Прогуляний день" або ж "Історія одного велисопеда". Другий урок відвести на вивчення творів чернігівського поета, лауреата премії Михайла Коцюбинського Станіслава Реп'яха.

Отож пропонуємо:

Тема уроку: "СТАНІСЛАВ РЕП'ЯХ. З ЛЮБОВ'Ю ДО ПОЛІССЯ"

Мета уроку – ознайомити учнів із життєвим та творчим шляхом письменника, з віршами поета-земляка; систематизувати знання школярів про художні засоби мови, розвивати у них навички виразного читання; виховувати у шестикласників почуття любові до рідної мови, до поліського краю, його людей.

Оскільки Програмою з літератури у 6 класі передбачено систематизацію знань про художні засоби мови здійснювати під час вивчення творів Платона Воронька та Миколи Вінграновського, то даний урок доцільно провести одразу ж після вивчення названих тем.

Обладнання на урок: книжкова виставка творів поета, фотоальбом "Чернігівщина", магнітофон.

Розпочинає урок учитель. Він читає вірша Станіслава Реп'яха, який стає своєрідним епіграфом уроку;

Удосвіта руладять солов'ї,
Первісно-чисті їх шалені трелі.
Від сну прокиньтесь, діточки мої,
Хай сонце не застане вас в постелі!
Удосвіта мовчать густі сади,
У білих росах яблука й морелі.

Вставайте, хлопці, вдосвіта завжди,
Хай сонце не застане вас в постелі!

Удосвіта промінчики-списи
Проколюють крижку небесну стелю.
Синочки любі! Не проспійть краси!
Хай сонце не застане вас в постелі!

Оголошується тема уроку, його мета. Далі – "поетична п'ятихвилинка".
Кращі декламатори класу виразно читають поезії Станіслава Реп'яха.
Рекомендуємо для виразного читання вірші "Кобзарева усмішка", "Лютневий день", "Черешні в росі". За браком у школах текстів, наводимо кілька поезій, які можна використати при проведенні "п'ятихвилинки".

Кобзарева усмішка

У фарбах, у мармурі,
В бронзі
Не раз я тебе зустрічав.
І чомусь
За полум'я й сльози
Ти усмішку завжди ховав.
Яка вона в тебе?
Шалена,
Що кривду розтрощить уцент?
Чи, може,
Як море зелене,
Що збудить у грудях щем?
Яка вона?
Й досі не бачу.
Та серцем я знаю все ж,
Що ти,
Замислений батьку,
Нащадкам її бережеш!

Як передати музику борів,
 Акорди сосон зеленово-білі
 І дивен вечір, що повільно тлів
 У срібній хитавиці заметілі?
 Як передати музику мені
 У карій таїні стрункого лося,
 Щоб не бродить в словесній мілізні,
 Щоб все в людські серця перелилося?

Буває: просто закортить
 Лишити все – і вийти з хати,
 І по обніжку мандрувати
 У дивні польові світи –
 Поміж волошок і пшениць,
 В гудіння бджіл, тремтіння марев,
 Ясне роздолля тишини,
 Що починається за хмарами...

Далі вчитель розповідає про письменника, супроводжуючи свою розповідь ілюструванням творів письменника з книжкової виставки.

Станіслав Панасович Рап'ях народився 14 травня 1938 року в місті Глухові Сумської області у родині вчителя. З дитинства виявив палку любов до книги, до читання. Це і визначило майбутню долю хлопця. Після закінчення десятирічки він вступає до філологічного факультету Вінницького державного педагогічного інституту ім.М.Островського, який у 1962 році закінчує. Працював деякий час методистом обласного Будинку народної творчості у Вінниці, ця робота збагатила його знання з етнографії та фольклору. Згодом переїздить до Чернігова і працює на журналістській роботі, яка дала змогу добре вивчити і полюбити Поліський край, його людей, його історію. Саме тут і розквітає творчий талант поета. Одна за одною виходять його книжки: "Твоїм іменем"

(1965), "Барви" (1967), "Листя" (1969), "Многокутник" (1972), "Творці добра" (1977), "Поезії" (1983); книги нарисів та документальних повістей – "Незвичайне відрядження" (1964), "Павло Сич" (1975), "Глибока борозна" (1980). З 1976 року Станіслав Панасович очолює Чернігівську організацію Спілки письменників України. Він автор уже майже двох десятків книжок. Живе і працює у Чернігові.

Багато віршів поета стало піснями, які люблять і знають не лише на Чернігівщині.

Вчитель пропонує школярам прослухати пісню С.Реп'яха "Голуба колиска" музику до якої написав Олександр Якимчук.

Краще щоб пісню виконували під музичний супровід завчасно підготовлені учні класу, або ж зробити магнітофонний запис. Ноти пісні можна знайти у пісеннику "Голуба колиска", який надсилався обласним управлінням культури до всіх районних бібліотек.

Після прослуховування пісні вчитель організовує коротку бесіду:

- Чи сподобалася пісня?
- Поясніть, як ви розумієте назву пісні.
- Що ви можете сказати про ставлення автора до Десни? Далі учні записують текст пісні до робочих зошитів.

Голуба колиска

Колихала мене
Ти у теплих своїх долонях.
Я у небо ясне
Назавжди задивився, як сонях,
Там хмарини пливуть
У незвідані далі човнами,
Мої мрії цвітуть
Золотистими пелюстками.
Десно, Десно!
Ти моя голуба колиско!
Я вклонявсь тобі
низько-низько.

Я у серці несучу
Зачаровано-радісні води,
Вечорову красу
І світанків негаснучу вроду,
Тиху пісню вітрів
З кучерявих зелених просторів,
І безмежжя луґів,
І розсіпані в плесах зорі.
Десно, Десно!
Ти моя голуба колиско!
Я вклоняюсь тобі
низько-низько.

Ти для мене свята,
Ти мені дорога, наче мати.
Пролітають літа –
Я не можу тебе не кохати.
Доля роки жене,
Срібні нитки сплелися на скронях.
Знов колишеш мене
Ти у теплих своїх долонях.
Десно, Десно!
Ти моя голуба колиско!
Я вклоняюсь тобі низько-низько.

Наступним етапом уроку буде робота над текстом поезії. Учні до цього уроку мають вже засвоїти такі літературознавчі поняття як "віршована мова", "літературний герой", "монолог", "пейзаж", "епітет", "порівняння", "уособлення", "гіпербола", "алегорія", а тому текст вірша дає вчителю змогу закріпити ці поняття у школярів. Отже, пропонуємо учням відповісти на запитання:

– Хто головний герой поезії?

– Чи можна назвати цей вірш ліричним монологом?

– Які тропи використовує автор для змалювання красуні Десни?

– Що ми називаємо епітетом, порівнянням, уособленням? Далі вчитель ставить завдання знайти у тексті названі вище поняття. (Епітети: "теплі долоні", "небо ясне", "незвідані далі", "золотистими пелюстками", "зачаровано-радісні води", "незгаснуча врода", "вечорова краса" та інші.

Порівняння: "Я у небо ясне назавжди задивився, як сонях", "ти мені дорога, наче мати" та інші.

Уособлення: Десні надаються властивості живої людини – "колихала мене ти у теплих своїх долонях", "доля роки жине..." та ін.).

По завершенню роботи, вчитель цікавиться, хто з учнів бачив Десну, відпочивав на ній? Які особисті враження учнів від зустрічі з річкою? Розповіді можна супроводжувати ілюстраціями з фотоальбому "Чернігівщина".

Продовжуючи урок, вчитель ставить запитання:

– Що ми називаємо гіперболою?

– Який троп називається алегорією?

Після з'ясування цих понять учитель пропонує учням прослухати вірш Станіслава Реп'яха "Ранок" і знайти у тексті гіперболу та алегорію.

Ранок

Ледве світ – коса в траві

Шелестіла ніжно-ніжно.

Блискотіли перебіжно

Краплі росяні живі.

Мій найдужчий в світі тато

Клав покосів зелен дим.

Я в засмаглих рученятах

Молоток носив за ним

І брусок – косу мантачить,

Бабку, в узлику обід...

Так іще в літа дитячі

Я ступив у батьків слід.

Завершується урок підсумковою бесідою вчителя, коментуванням оцінок. Як домашнє завдання, пропонується учням вивчити напам'ять поезію "Голуба колиска" і підготуватися до виразного її читання.

Зрозуміло, що пропонований урок має рекомендаційний характер, а його структура та форми роботи цілком залежать від творчих уподобань кожного учителя.

Вивчення теми

“ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ”

у 7 класі

Один з уроків теми "Література рідного краю" слід присвятити ознайомленню семикласників із творчістю відомого чернігівського поета Дмитра Іванова. Цей урок слід провести опісля вивчення школярами оповідань Григора Тютюнника, оскільки, творчість цих письменників тематично близька, дитинство і юність обох припали на тяжкі повоєнні роки, а у центрі творчих уподобань митців – проста людина з її проблемами, успіхами і негараздами, та ще загострене відчуття Правди.

Отже,

тема уроку: "ДМИТРО ІВАНОВ. ЗАПОВІТИ МОГО РОДУ".

Мета: ознайомити учнів з життям та творчістю поета-земляка, поглибити їх знання елементів теорії літератури, зокрема, узагальнити основні ознаки понять: метафора, інверсія, віршовий розмір, римування; розвивати художню уяву та навички виразного читання поезії; виховувати у школярів почуття любові до рідного краю, повагу до людей праці, до історичного минулого народу.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Метод: бесіда.

Хід уроку:

I. Актуалізація опорних знань учнів. Школярі мають дати відповіді на запитання:

- Що ми називаємо стопою?
- Які віршові розміри ви знаєте? Назвіть двоскладові та трискладові розміри.
- Що таке рима? Як розрізняти риму чоловічу та жіночу?
- Дайте визначення метафорі, наведіть приклади метафоричних виразів.
- Що таке інверсія? Наведіть приклади інверсії.

Після фронтального опитування і короткого коментарю вчителя переходимо до наступного етапу уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності, повідомлення теми, мети та завдань уроку.

Вступне слово учителя: "Сьогодні ми продовжуємо подорож у історичне минуле нашого народу. Ми повертаємо у ті повоєнні роки, коли народ, переживши лихоліття війни, заліковував свої рани, як духовні так і фізичні, відбудовував із руїни державу, відроджував втрачені моральні цінності. Про це ми дізналися на попередньому уроці із оповідання Григора Тютюнника, про це поведемо мову і на уроці нинішньому, знайомлячись із творчістю нашого земляка, лауреата кількох літературних премій, чернігівського поета Дмитра Іванова.

Народна мудрість віщує: "Без минулого немає майбутнього", тож наше завдання не лише познайомитися із поетичним доробком письменника, але й заглибитися у духовний світ його героїв, дати оцінку їхнім вчинкам, відчутти їхні болі та радощі, а ще відчутти чарівність слова поетичного. Отак, повертаючись у минуле, ми будемо черпати снагу для майбутнього."

III. Вивчення нового матеріалу. Розповідь про письменника.

Дмитро Йосипович Іванов народився у 1947 році в селі Тарасівці, що на Кіровоградщині. Хоч поет за метрикою не належить до покоління дітей війни, однак радіація всенародної біди дістала і його: через півтора року після Дмитрового народження помер батько від дев'яти фронткових ран. Дмитро п'ятий у сім'ї, сповна спізнав усі злигодні перших повоєнних років, всю гіркоту безбатьківщини. З восьми літ він уже підвозить воду косарям, з тринадцяти – працює причіплювачем. Ось як він згадує ті часи:

Мені тринадцятий минав.
Я став причеплювачем врешті!
Та ще в такого тракториста,
Що не з простого звитий тіста:
Колись він сам у Будапешті
В полон півсотні фріців взяв.

Закінчивши восьмирічку, Дмитро іде навчатися до ПТУ і одночасно відвідує вечірню школу. Розповідаючи про дитячі та юнацькі роки поета, хочу зазначити, що витоки його поетичного таланту припали саме на цей складний період його життя, важкі роки дитинства глибоко закарбувалися у пам'яті поета і доволі часто озиваються із його віршів.

Завчасно підготовлений учень класу читає вірш Дмитра Іванова "Монолог мого дитинства". (Через відсутність у школах творів, наводимо текст поезії цілком).

Осінь скиртує тумани...
 – Я не за себе журюсь:
 Ноги набрякли у мами,
 Очі підпухли чомусь.
 В стрісі добута солома
 Зовсім не хоче горіть.
 Дим із лежанки солоний
 Хмарою став угорі.
 Холоду я не боюся –
 – Не схолодить все одно.
 Тільки б зігрітись матусі
 Під задубілим рядном.

Мама до міста носили
 Татову теплу шинель...
 Мамо, ви дуже красиві,
 Гляньте в люстерко лишень.
 То не синці під очима,
 То з більшака пилюга,
 Синя, немов би ожина,
 Вам під повіки лягла.
 Ох і смаченна ж макуха
 В місті далекім росте!
 Мамо, я вас буду слухать,
 Мамо... ще трішки дасте?

Я вже в плиту не залазив
В попелі грітись і сам
Хату підмів і ні разу
Босий в дворі не гасав...
Дим, як ведмідь волохатий,
Всівсь на долівку рябу.
Мама заснули...

А в тата

Я вже давненько не був.
Скучив за ними страшенно!
Я ж їм іще не казав,
Як позавчора хрещений
Хлібом мене частував.
На мовчазнім кладовищі
Тата відразу знайду:
Їхня могилка найвища
У довжелезнім ряду.
А як зненацька заплачу,
Щоб не побачили сліз,
Шапку насуну, неначе
Злізла сама аж на ніс.
Поки надворі не смеркло,
Треба збиратись скоріш.
В маминих чоботях тепло,
В татовій шапці – незгірш.
Будуть татусь дуже раді,
Вчувши веселі слова...
Прапор червоний з сільради
Стежку прудку осява...

Ставимо запитання до учнів:

– Які почуття викликав у вас вірш?

– Що ви можете сказати про умови в яких виховувався ліричний герой?

– Як ви розумієте вираз "Осінь скиртує тумани..."? Що це за троп?

– Що ви можете сказати про мову поезії? Визначте вид римування.

Вірші Дмитра Іванова прозорі і прості тією особливою простотою, яка споконвіку була сестрою справжнього таланту. Вони народні, бо поет пише про тих, хто оточує його в реальному повсякденні, себто про народ. Його доля – часточка вселюдської долі українського народу. Високої, героїчної і трагічної водночас.

Закінчивши навчання в ПТУ, молодий поет іде до лав армії. Після демобілізації працює в рідному колгоспі, в редакції кіровоградської газети, слюсарем на тепличному комбінаті радгоспу. І ввесь цей час продовжує писати вірші. Часом у них звучать трагічні нотки, бо життя людини не завжди безтурботно-веселе, не завжди одчайдушно-радісне, але вони оптимістичні в своїй основі, бо виростають із історичного оптимізму нашого великого народу-трудівника, із його незборимого духу.

На початку 70-х років Дмитро Іванов переїздить до Чернігова. Працює старшим редактором науково-методичного центру народної творчості, очолює обласне літературне об'єднання.

Входження Дмитра Іванова в українську літературу благословив Іван Драч, озаглавивши своє переднє слово до його першої збірки поезій "Зерно і любов" місткою формулою: "Подих справжньої поезії". Було то у 1977 році. Наступного року поета прийняли до Спілки письменників України. А ще через п'ять років по тому побачила світ друга його поетична книжка – "Заповіти мого роду" – із передмовою іншого майстра нашої поезії Бориса Олійника. Саме вона була відзначена республіканською молодіжною літературною премією ім. Миколи Островського.

Втім, не тільки ружами стелився поетичний шлях Дмитра Іванова. Довелося звідати і гіркого звинувачення у націоналізмі, опрелюдненого з високої трибуни самим М.Шамотою, тодішнім директором Інституту літератури. І за що? Як відзначає поет і краєзнавець Володимир Сапон у журналі "Літературний Чернігів": "За напроцуд зримий і повнокровний образ "навколо місяця надзвуківий літак закручує козацький оселедець",

за інші болючі і сильні поезії про село і людей у ньому, про їх долі. Коли ж у 1986 році вийшла нова збірка "Стремено" у "Літературній Україні" з'явилася розгромна стаття вже з іншим діагнозом: "збочення з принципів марксистської діалектики".

Чому ж такими страшними вдавалися вірші молодого поета для партійних чиновників та бундючних бюрократів? Спробуйте самостійно дати відповідь на це запитання після ознайомлення з віршем поета "Скоро осінь..."

(Завчасно підготовлений учень читає вірша).

Скоро осінь

Скоро осінь. А скоро ж і осінь...

Гіркота виростає в лють:

В діда хата розкрита зовсім,

Ще й дощі, мов скажені, ллють.

А його голова й не дослухав:

– Знов за хату прийшли, мабуть? –

Й лису голову він почухав

Там, де совість повинна бути.

– Скільки вам говорить? От людина!

Ну, невже воно так пече?

Зрозумійте мене: там скотина!

Дощ іде – а корівник тече.

Та й не можна ж щодня набридати.

Я ж, здається, сказав давно:

Ось закінчим корівник латати,

А тоді вже і вам щось дамо.

Зупинився дід біля порога

Й, повернувшись під виск підошов,

Раз згадав нецензурно бога

Та й згорбатившись геть пішов.

Цілий день дід ні з ким не балакав.

Дід троячку в той день пропив.

Дід на призьбі сидів і плакав.
Дід в той вечір Горпину побив.

Організовуємо бесіду за змістом вірша:

- Поясніть, чому "дід на призьбі сидів і плакав"?
- Прокоментуйте рядки: От людина! Ну, невже воно так пече?
Зрозумійте мене: там скотина!
Дощ іде – а коровник тече.
- Як ви оцінюєте вчинок голови колгоспу?
- Яке враження справив на вас цей вірш?

І хоч як намагалася прислужницька критика зламати волю поета, він залишався вірним своєму життєвому вибору – творити свій поетичний світ чесно і без фальшу, без спокусливого прагнення переписати начисто свою долю. Це засвідчила і його книжка поезій "Маминих слів чорнобривці", що прийшла до читачів у 1991 році, і поезії останніх років.

Дмитро Іванов є також автором збірки віршів для малят "Граї, сопілочко моя", художньо-публіцистичної повісті "Там, где рождается радуга", що побачила світ у Москві. Там же у 1987 році вийшла і його збірка поезій російською мовою "Красный корень". Загалом же його поезії перекладені сімнадцятьма іноземними мовами. Упродовж десяти останніх років Дмитро Іванов редагує обласну молодіжну газету "Гарт".

Суворий життєвий досвід дає право письменнику на власну точку зору в літературі. Він належить до тих поетів, які свої твори здебільшого основують на трагічному конфлікті. Це й не дивно, на долю нашого народу таких колізій випало немало. Вони допомагають Д.Іванову відтворити найістотніші катаклізми нинішньої доби, вивести людей великих пристрастей, сильної волі, духовно багатого внутрішнього світу. Навіть найболючіші проблеми людського буття поет висвітлює яскраво, високохудожньо, із вірою у перемогу добра над злом. Його ліричний герой – людина духовно багата, чуйна і надзвичайно людяна, але нетерпима до соціального зла. Це надзвичайно важливо зараз, коли гостро відчутний дефіцит таких вічних людських якостей, як чуйність, уміння перейматися чужими переживаннями, тощо. Давайте

познайомимося із героями поезії Д.Іванова "Вредна баба" і простежимо як у вірші взаємодіють думка і почуття.

(Вчитель завчасно готує необхідну кількість карток з текстом вірша. Читає поезію.)

Вредна баба

Сіє небо дощами, як мливом.
В гаражах сплять авто, мов кроти,
Бо дороги до того розмило,
Що й на "батьківських" ледве пройти.

В хаті баба корзину збирає
Й молить небо, щоб дощ переливсь:
Це вже тиждень сьогодні минає,
Як в лікарні старий опинивсь.

Треба йти. Дума баба: що брати?
Скаже: – Вредна, ще й це принесла.-
Так хотіла самого спитати –
Дозвонитись ніяк не змогла:

Телефон у сільраді не діє.
Тож потроху всього набира,
А найбільше своєї надії
В ту корзину доклала стара.

... А в цей час за дощами, в лікарні,
Де з недугами вічна війна,
Лікар методи кляв ординарні
Й самописку з кишені виймав:

Знов те ж саме підтвердив аналіз
(О жорстокої істини твердь!),
Й за фломастером чорно звивалась

У латинь замаскована смерть.

І папір шелестів переблідло
Й від діагнозу дрібно тремтів,
І зітхання сумне перебігло
По губах телефонних дротів.

... А в палаті, бідною обжитій,
Він лежав поміж хворих друзяк,
Наче сніп обмолочений житній
(Молотило життя. Та ще й як!).

І казав:
– Що помру – не боюся,
Хоч і маю від того журу,
Та найбільше душею печуся
За свою половину стару.

Я ж не камінь – то й бідкатись мушу.
Чую серцем, тому і кажу:
Пропаде ні за цапову душу,
Як надіну сосновий кожух

І подамся до вічної хати,
Бо вреднюща ж і вперта така:
Буде знов за роботу хапатись,
Поки піде й сама сторчака.

У дітей жить не схоче нізащо,
Все гребтима, щоб їм помагать...
Пожила б хоч у старості краще,
Скільки ж можна вже запобігать:

Був на фронті – з трьома горювала,
Повернувся – розруха й нужда
Знов за шкуру сальця заливали,
Зараз жити б – так я ж зовсім здав.

О, про вовка промовка! –
(В палату зазирнула бабуся бліда). –
– А тебе й не впізнати в халаті,
– І рукою на ліжку: – Сідай.

Й чув, як серце зраділе так лунко
Вибивало у грудях: "Прости,
Бідна, сива моя голубко", –
А сказав:
– Ну і вредна ж ти.

І куди воно к бісу годиться,
Ще й для себе болячки шука:
Це ж протьопать в таку дощовицю
Аж дванадцять верстов пішака.

... Потім дощ проклинав як попало,
Що жнива так настирно обліг.
А вона головою хитала:
Вже й підвестися з ліжка не зміг.

...Як прощались, лишила старому
Лист, що син позавчора прислав,
І на плечах
в корзині додому
Мовчки тугу свою понесла,

Де у кожній пилиночці – кличне
 (І тому, доки сил, треба йти),
 Те незле, таке рідне і звичне,
 Як він сам:
 – Ну і вредна ж ти...

Після повторного самостійного прочитання учнями тексту організуємо бесіду за змістом вірша. Пропонуємо семикласникам відповісти на запитання та виконати такі завдання:

1. Поясніть, як ви зрозуміли рядки:

“А найбільше – своєї надії
 В ту корзину поклала стара”.
 “Й за фломастиром чорно звивалась
 У латинь замаскована смерть”.
 “Як надіну сосновий кожух
 І подамся до вічної хати”.

2. Знайдіть у тексті і поясніть, якими епітетами характеризує автор бабу. Чи дійсно ж вона "вредна"?

3. Знайдіть у тексті поезії порівняння які характеризують героїв. З якою метою автор вдається до них?

4. Знайдіть у тексті поезії метафори, поясніть їх вживання.

5. Знайдіть у вірші інверсію.

6. Поясніть доцільність використання інверсії: "папір шелестів переблідло", "зазирнула бабуся бліда", "найбільше душею печуся".

7. Яке ваше ставлення до героїв вірша? Чому вчить вірш?

8. Чи знайомі ви із такими сім'ями ветеранів війни та праці, які мешкають у вашому місті (селі)? Які ваші стосунки?

9. Що ви можете сказати про мову вірша?

Мова творів Дмитра Іванова проста, доступна, глибоко народна, бо поет пише про тих, хто оточує його в реальному житті. Вона досить багата на художні засоби, але письменник свідомо не надає їй пишномовності, черезмірної "красивості", бо вбачає красу у простому. Він "не імітує чужих експериментів у формі, а чесно працює "в класичному

ключі" регульованого сюжетного вірша" (Б.Олійник), беручи для художнього освоєння наше повсякденне життя.

Урок закінчується підсумковим словом учителя. Додому школярі отримують завдання написати твір-роздум "Про що мені розповіли бабусині руки" вдаючись до використання інверсії.

Тема. ВОЛОДИМИР КЕЗЛЯ. У ДИВОСВІТІ ДИТИНСТВА.

Мета. Навчальна – ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом письменника – земляка; прочитати його оповідання "Фортуна", навчити зіставляти героїв та складати усну характеристику персонажів оповідання;

розвивальна – розвивати в учнів навички аналізу образу-персонажа, працювати над виразністю читання та культурою мовлення учнів;

виховна – виховувати почуття власної гідності, чесності, поваги до людей.

Тип уроку. Урок – диспут.

Методи навчання. Бесіда.

Обладнання. Портрет Володимира Кезлі.

Література.

1. Калібаба Д. Відомі діячі культури, науки та політики Чернігівщини. – Чернігів: Редакційно-видавничий відділ, 1998.- 256 С.

2. Кезля В. Червень, початок літа. – Київ: Молодь, 1976.

3. Реп'ях С. Кезлина хата // Просвіта. – 1997. № 50. – С.2.

Хід уроку

1. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми, мети уроку.

Сьогодні – черговий урок з літературного краєзнавства. Кращому розумінню історії, літературних традицій рідного краю нам допоможе знайомства з творами письменників Чернігівщини.

На уроці ми познайомимося з життєвим і творчим шляхом письменника Володимира Васильовича Кезлі, з його оповіданням "Фортуна", навчимося складати усні характеристики героїв оповідання.

Вчитель акцентує увагу на портрет Володимира Васильовича Кезлі, який вміщений у книзі "Червень, початок літа" (можливе використання епідіоскопа).

Володимир Васильович Кезля надзвичайно талановита та обдарована людина. Народився він 1937 році в селі Сибереж Ріпкинського району Чернігівської області.

Станіслав Реп'ях у статті "Кезлина хата" згадує: "Багато разів зустрічався я з ним, та чомусь найбільше закарбувався його зимовий образ. Розчервонілий від морозу та вітру, чи то усміхнений, чи то з гримасою втоми, знімав він прямо на порозі шапку і йшов до столу мого невеличкого спілчанського кабінету у своїй куфайці, у простих штанях, схованих знизу за халявами шитих валянців з чорними чунями. Тиснув руку, сідав на стілець. І тоді його обличчя розквітало усмішкою".

Тривалий час Володимир Кезля жив з мамою у старій хатині, яка ось-ось мала б завалитися. На допомогу прийшли друзі та Спілка письменників, яка перерахувала на будівництво будинка кошти. Через деякий час у Володимира Васильовича була нова дівка. Все своє коротке життя В.Кезля працював у рідному селі. Був фуражиром, будівельником. Добре знав сільське життя, побут, характери людей.

1976 року у видавництві "Молодь" побачила світ його перша книжка "Червень, початок літа". До неї увійшли повість "Синій вітер з Родощі" та численні оповідання: "Червень, початок літа", "Родоські рівчаки" та інші. ...1978 року вийшла з друку друга книга "Поворот сонця". Цього ж року Володимира Кезлю приймають до Спілки письменників СРСР. У 1980 році він їде до Москви на Всесоюзну нараду молодих літераторів. Досвідчені метри від літератури відзначають твори нашого земляка, як одні з кращих. У цьому ж 1980-ому у московському видавництві "Молодая гвардия", з'являється у перекладі на російську мову книга "Июнь, начало лета".

Помер Володимир Васильович Кезля у 1984 році. Станіслав Реп'ях згадує: "І якою несподіваною була чорна звістка про його раптову смерть. Я був тоді хворий, температура. Але й не поїхати до Сибережі, не провести Володимира Кезлю в останню путь не міг.

...Біля труни Володимира Кезлі, заставленої пахучими сосновими вінками, засипаної квітами... вітер гортав сторінки книг, які лежали у труні

поряд з покійним, його книг..." Не стало письменника, проте його твори продовжують жити і радувати читачів.

II. Актуалізація опорних знань учнів

Учні попередньо прочитали оповідання.

Вчитель, з метою перевірки опорних знань учнів, задає декілька запитань, пов'язаних зі змістом твору:

1. Коротко розкажіть про події, які відбувалися у творі?
2. Перелічіть персонажів оповідання. Визначте головних героїв.
3. Визначте конфлікт твору.

III. Узагальнення прочитаного і постановка проблеми.

Проблема матеріального і духовного надзвичайно актуальна в житті людини. Ця проблема має власну специфіку, і кожна людина розв'язує її по-своєму. Так, що ж є головним у житті людини духовне чи матеріальне?

На це важливе запитання спробуємо дати відповідь в ході нашого диспуту.

1. Проаналізуйте риси характеру Василя, використовуючи цитати з тексту (минуле, ставлення до рідних, позиція щодо вибору професії).

"... Йому завжди не вистачало часу. День працював, а вечір, та і вночі, над підручниками – заочно кінчав середню школу".

"Минулого року він тонув і зараз просто боїться води. Хіба коло берега похлюпається, аж соромно". "Мені здається, якщо людина буде не на своєму місці, то вона обкраде себе, не маючи вдоволення від своєї роботи. По-моєму це немало важить у житті".

2. Яким Ви уявляєте хазяїна?

3. Чи правомірна поведінка господаря по відношенню до Василя: "Знаємо! За такими гляди та гляди. На ходу може підметки одірвати. А ти помагала! Відповіді Василь не розчув. Треба все враховувати ... при розрахунку. Шабашники, вони люті на гроші".

4. Подумайте і скажіть, як повинна вести себе людина по відношенню до людей, яких вона наймає.

5. Уявіть, що оповідання починалося приблизно так: Господар наймає людину. Ненадовго відлучається, і коли навідується, то на об'єкті не зустрічає майстра Василя. І врешті-решт робить висновки: "...Шабашники, вони люті на гроші". Виходячи з такої ситуації, чи змінилося б Ваше ставлення до персонажів оповідання?

6. Ваша думка щодо фіналу оповідання. Які вбачаєте шляхи виходу з даної ситуації?

- 1) Кінцівка твору за автором.
- 2) Василь закінчує роботу і не вступає у суперечку.
- 3) Закінчує роботу і вступає у конфлікт із хазяїном.
- 4) Не закінчує роботу і не конфліктує.

7. Розкрити символічний зміст назви оповідання "фортуна".

8. До якого висновку прийшли Ви після обговорення оповідання?

IV. Заключне слово вчителя

V. Підсумки уроку і повідомлення домашнього завдання

1. Написати твір – мініатюру на тему: "Мої роздуми над оповіданням Володимира Кезлі".

2. Прочитати оповідання "Червень, початок літа" та "Радоські рівчаки".

Тема. Ю.ЗБАНАЦЬКИЙ. ПОЛІСЬКІ БИЛИЦІ.

Мета. Навчальна – ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом письменника, обговорити його твори "Вареники", "Двадцять копійок";

розвивальна – розвивати в учнів навички аналізу образу -персонажа, працювати над культурою мовлення учнів;

виховна – виховувати почуття власної гідності, чесності, поваги до людей.

Тип уроку. Урок з позакласного читання.

Методи навчання. Бесіда.

Обладнання. Портрет Ю.Збанацького, виставка творів.

Література.

1. Ю.Збанацький. Твори в двох томах. Том 2.-Київ: Дніпро, 1974.
2. Калібаба Д. Відомі діячі культури, науки та політики Чернігівщини. – Чернігів: Редакційно-видавничий відділ, 1998.
3. О.С.Стогнут. Ю.Збанацький. Літературний портрет. – Київ: Дніпро, 1968.

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми, мети уроку

Цей урок ми з вами присвяtimo вивченню життєвого і творчого шляху нашого земляка, учителя, воїна, письменника, Героя Радянського Союзу, лауреата багатьох літературних премій, і серед них найвищої – Державної премії імені Тараса Шевченка – Юрія Олефіровича Збанацького. Його твори допоможуть вам краще зрозуміти історію рідного Поліського краю, познайомитися із його людьми, виховувати у собі такі якості, як чесність, порядність, поваги до людей, праці.

Отож, запишимо тему уроку.

Один з учнів класу попередньо готує розповідь про життєвий і творчий шлях Юрія Оліферовича Збанацького.

Юрій Олефірович Збанацький народився 1 січня 1914 року в с. Борсуків Остерського району на Чернігівщині в хліборобській родині. Після закінчення семирічки став студентом Чернігівського педтехнікуму. По його закінченню працював учителем, директором школи. Заочно навчався у Ніжинському педагогічному інституті, який закінчив у 1937 році. Очолював районний відділ освіти у м. Острі, працював редактором райгазети.

У роки Великої Вітчизняної війни створив і очолив партизанський загін імені Щорса, який згодом переріс у партизанське з'єднання. За мужність і відвагу проявлену в боях із фашистськими загарбниками у 1944 році Ю.Збанацький удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Держава високо оцінила бойові заслуги письменника. Він кавалер 4 орденів та багатьох медалей. Ще 5 державними нагородами відзначена письменницька діяльність Юрія Олефіровича. Він автор більш як сорока книжок для дітей та дорослих. Лауреат багатьох літературних премій. А у 1970 році за роман "Хвилі" був удостоєний Державної премії України імені

Тараса Шевченка. У 1975 році за твори для дітей – премії імені Лесі Українки.

Помер у 1994 році, похований на Байковому кладовищі у м. Києві.

Вчитель звертає увагу на фотокартку письменника.

II. Розповідь вчителя.

В одній із статей-нарисів про творчість Збанацького Юрій Кобилецький згадує портрет письменника (роботи Ю.Баланівського), який експонувався на художній виставці "Наш сучасник". Уважно вдивляючись у портрет, Кобилецький серед інших рис виділяє очі.

"Коли б читачеві останньої збірки оповідань Збанацького – такому, що не зустрічався на підставі отих "Поліських билиць" (1963) уявити собі портрет їх творця, можливо уявні риси не збіглися б з дійсними, а оті очі, мабуть, уявив саме такі – примружені, поблажливо – хитруваті й проникливі".

В жодному з оповідань збірки не дається завершеного портрета Каленика Стратоновича Переплигнігопченка. Прочитавши всі поліські билиці читач уявляв кремезну, з неквапливими рухами постать оповідача, з лукаво-примруженими очима і приховану в куточках уст посмішку.

Вчитель зачитує передмову до поліських билиць. Учні попередньо ознайомилися із оповіданнями "Вареники" та "Двадцять копійок".

III. Організація бесіди

Часто трапляється так, що батьки змушені залишити дітей самих. І, як правило, функції господаря виконує старша за віком дитина. Це і підтримання порядку в будинку, догляд за братиками і сестричками, приготування їжі. Ви зрозуміли, що мова йтиме про оповідання "Вареники".

Питання для організації бесіди:

- Чи сподобалось Вам це оповідання?
- Чим займався Каленик за час відсутності матері? Схарактеризуйте риси характеру хлопця;
- У які кумедні ситуації потрапив наш герой?

– Чи траплялися подібні з Вами?

Перший заробіток – спогад на все життя. Як правило, це відбувається ще в динячому віці. Це може бути і допомога бабусі, і робота в колгоспі...

Чи може бути щось приємніше, коли твої перші гроші були отримані за кропітку і щоденну працю. Герой оповідання "Двадцять копійок" виготовив бриля, за який мав би отримати гроші.

Запитання бесіди:

- За яких обставин Каленик продав свій виріб?
- Чи були скрутні хвилини у житті Каленикової родини?
- Схарактеризуйте риси характеру Каленика;
- Проаналізуйте риси вдачі Лавріна;
- Чи отримав зароблені гроші Каленик?
- Чи змінилося ставлення до людей у Каленика, після нанесеної образи?;
- Запропонуйте шляхи виходу з такої ситуації.

IV. Узагальнення прочитаного

Висновки учні формулюють самостійно.

V. Повідомлення домашнього завдання.

Прочитати билиці Юрія Збанацького "Шмат мила", "Сила заочної освіти", "Складна операція".

Вивчення теми

“ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ”

у 8 класі

Тема. ОПАНАС МАРКОВИЧ. РОЗПОВІДЬ ПРО ФОЛЬКЛОРИСТА.

Мета. Навчальна – ознайомити учнів з життєвим і творчим шляхом фольклориста;

розвивальна – розвивати пізнавальну активність, увагу, пам'ять;

виховна – виховували почуття любові та поваги до минулого України.

Тип уроку. Урок-концерт.

Методи навчання. Бесіда.

Обладнання. Портрет Опанаса Марковича.

Література.

1. Марко Вовчок. Твори в трьох томах. Том I. – Київ: Дніпро, 1975.
2. Марко Вовчок. Твори в шести томах. Том 6. – Київ: Держ. видавництво худ. літератури, 1955.
3. Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича. – Київ: Наукова думка, 1983.

Хід уроку

1. Вступне слово вчителя

Сьогодні у нас черговий урок з літературного краєзнавства. Цікава й тема нашого заняття – фольклористична діяльність Опанаса Марковича. Опанас Васильович більшу частину свого життя прожив на Чернігівщині, тут він захоронений, уся його творчість була присвячене дослідженню фольклору Полісся.

Поряд з фольклористично-збирацьким доробком О.Марковича стоїть письменницька діяльність Марко Вовчок. Їх спільна праця по записуванню різних жанрів фольклору припадає головним чином на 1840 – 1850-ті роки, коли феодално-кріпосницьку систему в Росії охопила глибока криза, посилювались антикріпосницькі виступи селян. Передова громадськість країни, передусім революційно-демократична, інтенсивно

займалася вивченням життям і побуту трудового люду, прагнучи піднести соціальну свідомість мас, розбудити їх революційну енергію і згуртувати до боротьби з кріпосницьким ладом. В цій атмосфері зростала суспільно-політична вага етнографічно-фольклорної роботи, яка була одним із яскравих виявів посилення інтересу освічених кіл до проблеми народності.

На жаль, фольклористична спадщина О.Марковича і Марка Вовчка, крім прислів'їв та приказок, досі відома в дуже незначній частині: окремі записані ними тексти заявили в "Черниговских губернских ведомостях" на податку 1850-х років; близько 40 пісень (як показує вивчення архівних джерел) опублікував А.Метлинський у збірці "Народные южнорусские песни"; поодинокі пісні включив П.Куліш в альманах "Записки о Южной Руси", шість народних пісень (тексти з мелодіями) 1861 р. надрукував О.М.Серов у праці "Музыка южнорусских песен"; два невеликих етнографічних записа подав сам С.Маркович до "Черниговского листка" 1863 р.

Спробу видати частину пісень із своїх записів та записів О.Марковича в 1860-х роках зробила Марко Вовчок, підготувавши при допомозі композитора Е.Мертке двісті пісень, що мали з'явитися в восьми зошитах. Проте побачив світ тільки перший зошит з 25 пісень. Рукописи з рештою пісень поки відшукати дослідникам не вдалося.

Більше пощастило прислів'ям та приказкам, зібраним переважно О.Марковичем. Хоча самому О.Марковичу і не вдалося їх надрукувати, проте його матеріал, переданий М.Т.Симонову, склав основу великого збірника (Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О.В.Марковича і других. Спорудив М.Номис). Щоправда, із 50 тис. зразків, що були в зібранні О.Марковича, до цього збірника не ввійшло й третини.

О.Маркович як збирач – фольклорист відзначався винятковим ентузіазмом. Народознавча праця була для нього передусім засобом пізнання духовного світу народу. Піклуючись насамперед про збереження народних художніх надбань, їх фіксацію та публікацію, він щедро передавав свої записи тим діячам, які збиралися друкували фольклорні збірники (А.Метлинському, М.Білозерському, П.Кулішу, О.Бодянському,

М.Симонову...). Проте за винятком згаданих збірок пісень А.Метлинського та прислів'їв М.Номиса, записи не з'являлися у світ і залягали в архівах інших збирачів.

Дуже мало скористалися видавці фольклору з пісенних записів подружжя Марковичів, розкиданих по різних приватних зібраннях. Кілька зразків вніс до фундаментальної збірки "Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край" П.Чубинський без вказівки на записувачів, оскільки в такому вигляді одержав ці записи від П.Куліша. Дещо ширше використав записи Марко Вовчок М.Костомаров у праці "Историческое значение южнорусского народного песенного творчества".

Деякі рукописи О.Марковича були й у розпорядженні М.Драгоманова. З них у 1870 – 1880-х роках він надрукував окремі пісні, в яких були відчутні історичні відгомони.

Серед збережених в архівах фольклорних записів Марко Вовчок та О.Марковича багато переписано рукою письменниці. Трапляються випадки, коли частина пісні записана рукою одного, а продовження – рукою другого фольклориста. Даний факт стверджує, що їх фольклористично-збирацьку спадщину необхідно розглядати й подавати разом.

На уроці ми почуємо пісні, які були записані на Чернігівщині.

Отже, я передаю слово ведучим, які нам розкажуть про фольклористичну діяльність Опанаса Васильовича Марковича.

II. Вивчення нового матеріалу.

(З учні – ведучі уроку-концерту, виступають із повідомленнями про фольклориста).

1-й учень розповідає про життєвий шлях О.Марковича.

Знайомство О.Марковича з народними піснями і музикою розпочалося в селі Кулажинці Пирятинського повіту на Полтавщині, де його батько, типовий український пан, мав маєток, при якому тримав хор та оркестр із кріпаків. Прагнення жити на широку ногу привело до занепаду маєтку, і

О.Маркович на свою частку спадщини зміг лише дістати освіту на історико-філологічному факультеті Київського університету (1843 – 1847).

З родинного села О.Маркович виніс перші враження про красу народної поезії, тут же інтуїтивно відчув гостру несправедливість долі її носіїв – селян, гноблених панством. В час навчання в університеті ці зацікавлення набувають суспільно-наукового спрямування. Важливу роль також відіграв вплив на нього Т.Шевченка, М.Максимовича, М.Гоголя. Захоплення О.Марковича фольклором у цей час було вже настільки стійким і помітним, що професор університету М.Т.Костир залучив його до складу фольклорно-діалектологічної експедиції.

В середині 40-х років О.Маркович розгорнув активну фольклористично-збирацьку роботу: записував прислів'я, пісні, повір'я, казки та перекази. В 1845 р. з'явилася перша його публікація "О гадани у малороссиян 24 и 30 ноября". Та найбільше вабили прислів'я і приказки, яких О.Маркович багато записував на Полтавщині.

За участь у Кирило-Мефодіївському товаристві О.Марковича вислали на службу до Орла (призначено в канцелярію орловського губернатора на посаду молодшого помічника її управителя). Увійшовши в кола орловської інтелігенції, О.Маркович знайомиться з братами Олександром, Миколою і Павлом Якушкініми, з М.С.Лєсковим, Марією Вілінською, яка в 1850 р. відповіла йому згодою на пропозицію одружитися з нею. Зустрічі після знайомства в домі Якушкіних 1849 р. з відомим російським фольклористом П.В.Кирєєвським, відвідини його в слободі Кирєєвській у семи верстах від Орла привернули О.Марковича до російського фольклору. Не без їхнього впливу та прикладу П.Якушкіна починає записували російські народні пісні і М.Вілінська. Ці свої записи вони передають П.В.Кирєєвському. Фольклорно-збирацька робота знаходить відображення в листуванні О.Марковича та М.Вілінської 1850 року.

2-й учень зачитує лист М.Вовчок.

76. Д о О . В . М а р к о в и ч а

Квітень 1862 р.

"...Я тебе прохала мені прислали усі предань'я, повір'я, усе-усе, що до історического йде, для того, що я буду писати історію для дітей – то не

присилай, а тримай у себе і зведи по часу, що до якого часу йде. А тепер зараз-таки, таки не гаючи часу анітрошки, пришли мені усе, що знаєш, що маєш про Кармелюка, усе, усе – і де родився, якого року, як його звали, усе, усе чисто. Я тепер пишу повістку "Кармелюк" (нікому не кажи) для дітей. Друга повістка буде "Бондарівна" чи то "Лимерівна" – теж що до них ізбери мені, прошу тебе дуже. Кажуть люди про мого "Кармелюка", що се в мене найкращий, і дуже я жалкую, що тобі зараз не можу його послати, щоб прочитав. Робота в мене стала тепер на тому, як він покинув жінку, матір і дитину і присягнув зеленому гаю. Прошу ж тебе-дуже, присилай хутко зараз усе, (що) маєш і знаєш. Мені мила та робота тим, що наче б вона мене заносила у степи, гаї і поля українські".

3-й учень зачитує " Зажурилась Україна, що нігде прожити" (іст. пісня із Золотоніського повіту від лірника).

Зажурилась Україна, що нігде прожити
 Зажурилась Україна, що нігде прожити,
 Витоптала орда кіньми маленькі діти.
 Ой малії витоптала, старії побила,
 Молодую челядоньку у полон забрала.
 Ой послужили ми пану-хану, пану бусурману,
 А тепера дісталися восточному царю.
 Восточний цар на Вкраїні не діймає віри,
 Засилає Голіцина, щоб не було зміни.
 – Іди, іди, Голіцине, польською грядою,
 А я пійду на Вкраїну слідом за тобою.
 Становися, Голіцине, по вельможних панах,
 А я стану із Москвою на широких дворах.
 Ходить ляшок по риночку, шабельку стискає,
 За ним іде козаченько, шапки не знімає.
 Кинувсь ляшок до шабельки, а козак до друка,
 От-от тепер, вражі ляхи, з душами розлука.

1-й учень зачитує наступний лист М.Вовчка.

96. До О.В.Марковича, 1865 р.

"...Вже німець той чепурний поклав 167 на голос 167 (пісні). Доводимо до 200 №, та й зараз би видавати треба, щоб вже привезти із собою друковані. Ти багато знаєш людей, прохай, щоб зробили громадську складчину на той друк, що зостанеться, коли зостанеться од їх дару, то піде на друге таке добре діло, а їм увесь від видавців лік пришлеться. Не занедбай ти сього діла, прошу тебе дуже, так аж серце моє рветься. Щодня пропадає, то пропадає щось помремо, і те, що зібрано нами, пропаде марно".

Лунає пісня "Ой ходила молода дівчина по лісочку" (з Конотопського повіту на Чернігівщині).

Ой ходила молода дівчина по лісочку

Ой ходила молода дівчина по лісочку
 Да сколола білу ніжку на терночку.
 Болить, болить ніжка, де не больно,
 Любив парень молоду дівчину, да не довго.
 Беруть, беруть парня молодого у солдати,
 Да забула молода дівчина поспитати:
 – Чи повелиш, мій миленький, з ким гуляли?
 – Гуляй, гуляй, молода дівчино, з ким гуляла,
 Да не гуляй, молода дівчина, з москалями,
 Москалики – вражі сини – обманщики,
 Таки тебе, молоду дівчину, де й обманять,
 Вони твої білі ручки помарають,
 Вони твою русую косу розтріпають.

Цікавим є лист 97. До О.В.М а р к о в и ч а

Травень 1866 р.

2 учень зачитує.

"Дуже прошу, не гаючи часу, вислали мені слова сієї пісні". Пішла жінка на базар, а я її три дні ждав". Я колись їх послала тобі звідси. Це ж я прошу вислати разом з словами тими голоса оцих пісень:

1. "Коваль кує, заліза не має".
2. "Годі гомоніти, час додому їхать".
Шелесть-шелесть по піввідра
Пив сьогодні, буду й завтра
Гей же!"
3. "Ой служили ж ми на волі,
А тепер zostалися босі й голі,
Да хотіли ж ми, щоб у вольності жити".
4. "Ой приїдь до мене, Семене Палію,
Та приїдь на пораду,
Ой прошу ж тебе, та не зрадь мене
Та на великую зраду!"

...Дуже я тебе прошу, будь ласкав, зараз відпиши мені. Де жив Сава Чалий, яка в його була з ляхами змова? Якого року? Якії діла тоді робилися на Україні? Які потвіри, мислі, чини? Де вбито Саву? У який час?

Дуже прошу тебе – усе теє мені зараз напиши, бо я "Саву Чалого" тепер пишу і припиняюся, не жадаючи помилитись. Не закладуй всієї моєї просьби у скриню панську за роблений замок, а як добрий ти чоловік і українець, так і відпиши мені, не гаючи часу".

3-й учень зачитує "Пішла мила на базар".

Пішла мила на базар

Пішла мила на базар,
А я її два дні ждав.
Ждав день, ждав і два –
Жінки з базару нема.
Пішов би я шукати,
Шинкарочки питати,
А моя мила сидить,
В руках чарочку держить.

- Іди, мила, додому,
Йди, голубко, додому –
Горе жити самому.
– От, їй – богу, не піду,
Присій – богу, не піду –
Не напилась до ладу,
Пішов милий додому,
А милая в комору.
Все п'є, гуляє,
В віконечко зглядає,
Аж мій миленький йде,
Як та буря гуде,
І хлудину волоче,
Таку сукорату,
Та на мою білу спину
Та пеняковату.
Він став милу цілувать
І до себе-пригортать
Й дубинкою потягать:
– А йди, мила, додому,
Горе мені самому.
– Присій – богу, піду,
Напилася до ладу.

Примітки:

Хлудина – хворостина, лозина.

Пеняковата – вперта, норовиста.

Лунає пісня "Коваль кує, заліза немає".

Коваль кує, заліза немає

"Коваль кує, заліза немає,
Ковалиха з жалю помирає.
Ковалівна сина породила,
У колодці захопила.

В колодязі затопила,
 У криниці ноги мила,
 З буйним вітром говорила:
 – Повій, вітре буйнесенький,
 І дощочок дрібнесенький.
 Задми сюю криниченьку,
 Щоб козаки коней не поїли,
 Жонки води не носили,
 З її страви не варили!
 Оце ж тобі, ковалівна,
 Вечірнєє стояннє,
 Потайнєє розмовляннє,
 Опівночне обніманнє.

А у листі 12, який був написаний між 21 і 27 вересням 1857 року, Марко Вовчок запитує у Опанаса Марковича про прислів'я: "...Що твої пословиці? Напиши, не забувай. Я у дорозі чула:

"Не один пес Гривко – є їх чимало. – Біла Церква".

І -й учень. Окрім того в листі 77 до О.В.Марковича Марко Вовчок писала і про чеські пісні: "... посилаю тобі чеські пісні, переложені на українську мову".

2 -й учень.

Отже, віднайдені записи української народної творчості різних жанрів, зроблені О.Марковичем та Марко Вовчок в 1850-х – на початку 1860-х років, розширюють уявлення про їх внесок у фольклористику, характеризують їх як видатних діячів українського народознавства.

Характеризуючи розвиток музичної фольклористики, І.Франко вже в 1888 р. поставив О.Марковича в ряд творців "окремої національної школи української музики". "Сучасними її представниками, – писав тоді І.Франко, – є українські композитори Лисенко і Ніщинський; в Галичині йде за ними молодий талановитий артист Нижанківський; з поляків цією дорогою йшли Ліпінський і Тимольський; серед старших українців ініціатива в цьому напрямку вийшла від Опанаса Маркевича".

III. Заключне слово вчителя.

У своїй сукупності записи пісенних і прозових творів народу, зроблені Марком Вовчком та Опанасом Маркевичем, є цінним першоджерельним матеріалом для історії українського фольклору й фольклористики середини ХІХ ст. Виявлені обома записувачами високе художнє чуття і любов до народної творчості спричинилися до того, що записані ними від талановитих носіїв варіанти пісень і казок заслуговують популяризації та творчого засвоєння й у наші дні.

Тема: МИКОЛА ХОЛОДНИЙ . КРИК З МОГИЛИ.

Мета: навчальна – ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом письменника-земляка; проаналізувати текстуально поезію “Привиди”, поглибити знання учнів про засоби творення комічного;

розливальна – розвивати в учнів навички виразного читання, аналітичних дій, формувати особистісне ставлення до образу літературного героя;

виховна – виховувати почуття людської гідності, поваги до людей.

Тип уроку – урок засвоєння нових знань.

Метод навчання: бесіда.

Література:

1. Калібаба Д. Відомі діячі культури, науки та політики Чернігівщини. – Чернігів, Редакційно-видавничий відділ, 1998. – 256 с.
2. Холодний М.К. Усмішка Джоконди. – К., “Український письменник”, 1995. – 271 с.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів.

Учитель: Щойно ми закінчили з вами вивчення творів українського поета-правозахисника Василя Стуса. Прошу вас поміркувати і дати відповідь на такі запитання:

– Чому радянський уряд забороняв письменницьку діяльність В.Стусу?

- Кого ще з українських письменників ви знаєте, чия творчість зазнала репресій з боку уряду?
- Як би ви пояснили фразеологічний вираз “національно свідомий”?

II. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми, мети уроку.

Учитель: Юні друзі, ми продовжуємо нашу тему про письменників-правозахисників. І мова піде про людину, доля якої тісно пов'язана із справою Василя Стуса. Я розповім вам про нашого земляка, поета Миколу Холодного. На уроці ми познайомимося із життєвим і творчим шляхом письменника, з його творами. Саме вони і допоможуть вам з'ясувати таке поняття, як “людська гідність”.

А поетичним епіграфом до нашого уроку стане вірш Миколи Щербаня присвячений Миколі Холодному (завчасно підготовлений учень декламує поезію).

День сьогодні якийсь великодній
У дружини моєї і донь,
Повернувся Микола Холодний
Із далеких, чужих закордонь.

Та від сорому й досі згораю,
Що лише через всі “голоси”
Його голос до рідного краю
Долітав наче краплі роси

Не вдалося скрутити, зламати,
Заржавіле вже чорна коса.
І всміхнулась Джоконда мати.
Й ожила її юна краса!

У житті – як на довгому полі.
Хто нам знову в окопи гука?
Скільки шрамів на серці Миколі
Яничарська поклала рука?!

Не зробив нас безмовними ворог.
 Двоязиким дано відкоша!
 Бо й ще є у душі нашій порох,
 Як у пісні поета – душа!

III. Вивчення нового матеріалу. Розповідь про письменника.

Учитель (або завчасно підготовлений учень): Микола Костьович Холодний народився 30 липня 1939 року у поліському хуторі Стягайлівка (нині село Карильське) на Чернігівщині в родині хлібороба. Після закінчення десятирічки вступив на філологічний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка. За участь у гуртках національно-демократичного спрямування та свою поетичну творчість зазнав утисків та репресій з боку офіційної влади. Проходив як свідок у справі В.Стуса. Проте виявився людиною порядною. Був змушений залишити Київ і перевестися до Одеського університету, який і закінчив.

Літературну діяльність розпочав ще на початку 50-х років ХХ століття. Проте перші твори почали з'являтися друком у 1969 році за кордоном. Опозиційна книга "Крик з могили" вийшла у США. У цьому ж році вийшла збірка "Серпеніє в душі" (Париж-Торонто). Книга "Куди і навіщо біжить вода?" вийшла у 1973 році в Балтиморі; "Про душу в пісні та про пісню в душі" в Римі у 1979 році. Збірки "Дорога до матері" та "Усмішка Джоконди" вийшли в Україні вже опісля здобуття нею незалежності.

За книгу "Про душу в пісні та про пісню в душі" Миколі Холодному у 1980 році була присуджена почесна премія Ватикану.

М.К.Холодний є автором автобіографічної повісті "Я народився біля підніжжя Везувію" та дослідження з психолінгвістики "Народ крізь призму мови".

Ім'я Миколи Холодного записано до Британської енциклопедії. У 1995 році його прийнято до Національної спілки письменників України.

Переважну частину свого життя письменник прожив у м. Остер Чернігівської області, де мешкає і нині.

а) Учень зачитує поезію Миколи Холодного "Привиди", яка з 1970 року пролежала в сейфах КДБ. Та все ж, недивлячись на заборону, широко

була відома в Україні у 70-х роках, бо передавалася у рукописах з рук в руки.

Привиди

В добу, коли ракетні свисти
На Марсі мешканців збудили, –
Хто б міг повірить, що у місті
За кимось привиди ходили?

В радянським місті?! Певна річ.
Про це не може й мови бути
Воно то так. Та третю ніч.
Спокійно як мені заснути?

Де не поїдь, де не піди,
Де не ступи у місті "вільному", –
Він вирине, мов із води,
Знайомий привід у цивільному.

Вже крізь нові життєві форми,
Що й він повинен службу нести.
В колгоспі привід цей три норми
За день давав би, слово честі!

Відсвітить сонце "Чорними вороном",
На землю вечір упаде...
Собаки злі заснуть заморено,
А він іде! А він іде...

А я радію, піт утерши
Пополотнівшою рукою:
Це у житті моєму перший,
Кого повів я за собою.
1964 р.

б) Організація бесіди за прочитаним:

1. Пригадайте і скажіть, які образи ми називаємо алегоричними?
2. Відшукайте у тексті алегоричні образи. Поясніть їх.
3. Що ви можете розповісти про оповідача? Що це за людина? Чому за ним блукають привиди?
4. Яке ставлення оповідача до привидів? Підтвердіть це цитатами з тексту.
5. Поясніть, чому автор, говорячи про місто, слово "вільному" взяв у лапки?
6. Поясніть вираз: "відсвітить сонце "Чорним вороном".
7. З ким автор поезії порівнює привидів? Які ще засоби творення комічного використовує поет у цій поезії?
8. Чи справді оповідач радіє з того, що повів привидів за собою? Доведіть.
9. Яке враження справила на Вас ця поезія?

IV. Узагальнення та систематизація вивченого матеріалу. Контрольні запитання:

1. Спираючись на прочитані твори Василя Стуса та Миколи Холодного визначіть провідні теми творчості поетів-провазихисників.
2. Розкажіть про значення персоніфікації в розкритті ідейного змісту твору.

V. Підсумки уроку. Повідомлення домашнього завдання.

Самостійно познайомитися із творами М.Холодного, які увійшли до збірки "Усмішка Джоконди". Написати твір-мініатюру "Моя Україна".

Вивчення теми "ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ" у 9 класі

Тема: Т.Г.ШЕВЧЕНКО І ЧЕРНІГІВЩИНА.

Мета: Навчальна – поглибити знання учнів про літературну та мистецьку діяльність Т.Г.Шевченка на Чернігівській землі.

Розвивальна – формувати уміння конспектувати лекційний матеріал, навичку картографування, розвивати уміння виразно читати поезію.

Виховна – виховувати почуття любові до великого Кобзаря та рідного краю.

Тип уроку: Урок засвоєння нових знань.

Методи навчання: оглядова лекція

Засоби навчання: портрет Т.Г.Шевченка, краєзнавча карта, картини поета.

Література:

1. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 6-ти томах. – К.: 1963-1964 рр.
Далі посилання на це видання дається в лекції. Римськими позначено том, арабськими – сторінки.
2. Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників. – К.: 1958. – С.32.
3. Відділ Чернігівського облдержархіву у Ніжині. – Ф-1104. – Оп. 1. Од. зб.67.- арх. 167.
4. Афанасьєв – Чужбинський О.С. Спогади про Т. Г. Шевченка.// Спогади про Шевченка. – 1958. – С. 99-100.
5. Неділько Г.Я. Тарас Шевченко і Чернігівщина. Ніжин – 1992. – 69 с.
6. Спогади про Тараса Шевченка. – К.: 1981. – С. 53, 138-139.
7. Шляхами великого Кобзаря. – К.: 1964. – С. 173.
8. Шевченківські місця на Україні. – К.: 1958. – С. 106.

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

Звучить грамзапис (сл. Т.Г.Шевченка, муз. народна) «Думи мої, думи мої. . . » (під музичний супровід розпочинаю урок).

Чи виграло б наше рідне слово такими гранями, якби не доторкнувся він до нього чарівним різцем свого генія? Чи тягнулися б ми до свого коріння, до соків якими напуваємо серця, чи любили б так рясну крону рідного історичного дерева, якби не він?

То ж сьогодні, увіковічуючи пам'ять безсмертного Тараса, поговоримо про відвідини нашого Поліського краю ним.

Працювати ми будемо за таким планом (план написаний на дошці).

План

1. Перші відвідини поетом Чернігівського краю.
2. Участь Чернігівців у викупі Кобзаря.
3. На благодатній Чернігівській землі вітають Тараса.
4. Друга подорож Т.Шевченка на Полісся:
 - а) і знову в Прилуках;
 - б) Дігтярі і Сокиринці у творчості поета;
 - в) приїзд до Ніжина;
 - г) відвідання Чернігова;
 - д) творча праця в м. Седневі.
5. «Останній шлях» поета по Чернігівській землі.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

Та перед тим як подорожувати Шевченківськими місцями по Чернігівщині, згадаємо про час, в який жив і творив свої геніальні поезії поет.

- Які суспільні відносини встановились на той час в Україні?
- Як вони вплинули на творчість поета?

III. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. ПЕРШІ ВІДВІДИНИ ПОЕТОМ ЧЕРНІГІВСЬКОГО КРАЮ

Згадаємо. Зі смертю старого поміщика, генерал – лейтенанта Василя Енгельгардта, родина Шевченка разом з іншими кріпаками переходить у власність його сина Павла Васильовича, який служив ад'ютантом Віденського військового губернаторства (Литва).

Вперше 15-річний Тарас побував на Чернігівській землі восени 1829 року під час переїзду зі Звенигородщини в Литву.

Валка котить торговим шляхом, який перетинає Чернігівську губернію з півдня аж до півночі. Зразу ж Чернігів зачарував мандрівників високими храмами, які один одного краще, виблискуючими банями церков. Переповідають, що Тарас, побачивши всю цю красу, скрикнув: «Як у казці!» Пізніше Тарас Григорович не раз ще буде переїздити Десну. Та все ж дитячі враження залишаться найяскравішими.

2. УЧАСТЬ ЧЕРНІГІВЦІВ У ВИКУПІ КОБЗАРЯ

По дорозі до Вільно Т.Шевченко лише доторкнувся до Чернігівської землі та й то в основному зором. "Уростати" в неї почав пізніше. . .

Першим кроком у цьому напрямку був переїзд пана Енгельгардта до Петербурга. Йшов 1832 рік, Т. Шевченко стає учнем Ширяєва. Ходить білими ночами малювати статуї у Літньому саду. Запис у протоколі комітету Товариства заохочення художників від 4 жовтня 1835 року говорить: «Розглянувши рисунки стороннього учня Шевченка, комітет визнав, що вони заслуговують на похвалу». Отже, ще до зустрічі з І. Сошенком перші спроби Тараса бачили і Василь Григорович, і граф Федір Толстой, які були на засіданні комітету.

З липня 1836 року, коли І.Сошенко помітив малярський хист юнака, у Тараса розпочалось нове життя. Він знайомиться з вихованцями Ніжинської гімназії вищих наук, які відіграли важливу роль в подальшій долі митця: поет Є. Гребінка, професор і конференц-секретар Академії мистецтв Василь Григорович, художник Аполлон Мокрицький. Саме завдячуючи їх турботам Карл Брюлов напише портрет Жуковського, який розіграний буде на відомій вам лотереї. До речі, значну суму грошей

вкладе в лотерею цариця, дружина Миколи І. Поміщик отримає «свої» 2500 карбованців.

А наступного дня, тобто 21 травня, на клопотання К.Брюлова Тараса зарахували стороннім учнем до Академії мистецтв.

Академія звела поета ще з кількома людьми, пов'язаними з Чернігівщиною: професором Медико-хірургічної академії І.В.Буяльським (Новгород-Сіверський), Василем Штернбергом (корінний петербуржець – пейзажист, якому дуже подобалось відпочивати у Качанівці, в помісті Тарновських).

Учитель звертається до класу:

- Яка подія сталась у 1840 році в житті Т.Шевченка?

Виходить з друку «Кобзар». У виданні його першорядну роль зіграв знову ж черніговець Є.Гребінка. Саме він зумів протягом одного дня провести першу книжку Т.Шевченка через цензуру. На той час збірник складався з восьми віршів: «Думи мої, думи мої...», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч». І вже тоді він означив новий етап у розвитку української культури.

Власне, складалося так, що Шевченко через людей прилучався до Придеснянського краю; полюбив його. То ж і його обіцянка Г.С.Тарновському приїхати влітку 1843 року в Качанівку і привезти свою картину «Катерина» не є випадковістю. Учитель пропонує учням намалювати і заповнити у робочих зошитах таблицю:

3. НА БЛАГОДАТНІЙ ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ЗЕМЛІ ВІТАЮТЬ ТАРАСА

Період травень 1843 – лютий 1844 рр. прийнято вважати першою подорожжю Т.Шевченка на Україну, і перший крок на українській землі Кобзар здійснив у Придеснянський край.

Місце перебування	Дата перебування	Характер зв'язку з краєм

(Кожний населений пункт, який відвідав Т. Шевченко показую на карті).

КАЧАНІВКА зустріла Тараса Григоровича в усій красі. Пишними зеленими шатами, мальовничими галявами та озерами, солов'їними співами, неповторною архітектурою палацу, альтанок, дивовижними парковими композиціями. Був тут і театр. Постійно гостювали в маєтку видатні музиканти, співаки, майстри слова і пензля. Згодом у повістях «Художник», «Музика» Т.Шевченко змалює багато сцен із життя власника Качанівки та його оточення. Вони скидаються скоріше на згустки болю, який поет притамовував, спостерігаючи за буттям наших земляків. Бо поряд з цією красою, вишуканістю існувала жорстокість, Г.С.Тарновський вів розпусний спосіб життя, а одного разу його сестра вбила покоївку праскою лише за те, що та невчасно подала сукню.

В цей час поет їздив до ІРЖАВЦЯ, щоб побачити козацьку «чудотворну» ікону божої матері. Пізніше про побачене він напише вірш «Іржавець» (1847 рік).

Вернулися запорожці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовий
Образ пресвятої.
Поставили в Іржавиці
В Мурованім храмі.
Отам вона й досі плаче
то за козаками.

Згадає він це село і в містерії « Великий льох», повісті «Музика».

Є припущення, що саме цього разу Кобзар відвідав і с.ГРИГОРІВКУ, БАТУРИН. Зберігся малюнок палацу Розумовського (Батурин), датований 1843 р. та сатиричний вірш «П.С.», адресований поміщикові – кріпосникові с.Григорівки Павлу Скоропадському:

І досі нудно, як згадаю
Готичеський з часами дом;
Село обідране кругом;

І шапочку мужик знімає,
 Як флаг побачить. Значить, пан
 У себе з причетом гуляють.
 Оцей годований кабан!
 Оце ледащо...

У Яготинських краях поет знайомиться з Яковом де Бальменом та Олександром Афанасьєвим-Чужбинським, які були випускниками Ніжинської гімназії вищих наук. До речі, поет і фольклорист О.С.Афанасьєв-Чужбинський ще до особистого знайомства з автором «Кобзаря», присвятив йому вірш «Шевченкові», що був надрукований в альманасі «Молодик». Хоча цей вірш і не відзначається високими поетичними якостями, все ж він заслуговує на увагу, як перший друкований поетичний відгук українського письменника на творчість Шевченка. Звертаючись до автора «Кобзаря» О.Афанасьєв-Чужбинський писав:

Гарно твоя кобза грає,
 Любий мій земляче.
 Вона голосно співає,
 Голосно і плаче.

У 1844 році де Бальмен з родичем художником М.Башиловим виготовив примірник рукописного «Кобзаря» з чудовими ілюстраціями.

В цей період Тарас Григорович побував у Андріївці Гадяцького повіту, у містечку Журавка (нині Варвинський р-н), в м. Ічня. Були братерські стосунки у Кобзаря з поетом, випускником Ніжинської гімназії вищих наук Віктором Забілою. Свідченням цього є віршована відповідь В.Забіли поету на записку, яку той полишив на поштової станції у Борзні. Власником станції і був В. Забіла. Він знав, що там навіть немає чого перекусити, тож і чекав Тараса до себе в гості на хутір Кукуріківщина. Ось зміст цієї записки:

За що ти лаєшся, Тарасе,
 Що не знайшов в Борзні припасу,

Якого ти тоді бажав? -
 Сам ти такий як мене лаєш:
 За те, що в хутір не забіг –
 Який же ти земляк ?...
 Я б рад би був тобі, як брату,
 Якби забіг до мене в хату,
 Неначе б сваху шанував!!!

4. ДРУГА ПОДОРОЖ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА ПОЛІССЯ:

а) І ЗНОВУ В ПРИЛУКАХ

У березні 1845 р. загальні збори Академії затвердили рішення про присвоєння Т.Шевченку звання некласного художника, і вслід за цим йому було видано квиток «для переїзду на Україну і вільного проживання там».

По дорозі додому поет заїжджає до Прилук. Працює в Густинському монастирі. Виконує три акварельні малюнки: «В Густині. Церква Петра і Павла», «Брама у Густині. Церква св. Миколи», «В Густині. Трапезна Церква». На малюнках можна помітити і глибоку зажуру, викликану недбальством, нехлюйським ставленням до пам'яток історії. Похилені бані церков, скособочені хрести, повибивані шибки, розкидані будівельні матеріали, яма для вапна. І на цьому тлі один, як палець, робітник.

б) ДІГТЯРІ І СОКИРИНЦІ У ТВОРЧОСТІ ПОЕТА

У повісті «Музика» Т.Шевченко пише про поїздку до Дігтярів, описуючи його як велике село, хоча на той час воно не відзначалося розмірами: «Осяяна вечірнім сонцем, ще прадідами посаджена чудова діброва, посеред якої височіє бельведер (баштова надбудова над будинком) з банею, великий панський будинок з широкою просікою, та парк з алеєю, що веде до будинку; величезне село, заставлене повозами, кіньми, лакеями та візниками...» На думку дослідників просто автор пустив у хід свою фантазію, називаючи Дігтярі, змальовував сусідні Сокиринці. Панський особняк з куполом височів у величезному парку з дубами, посадженими прадідами. Його господар був багатий, сердитий, вередливий пан. Життя на широку ногу з-за кордонними мандрівками, з балами вимагало великих коштів. Один з персонажів повісті «Музика»

говорить поетові, згадуючи Дігтярі: «Видите, паны та бенкетуют, а мужики голодают». Власник Дігтярів, Петро Ґалаґан, мав прекрасний оркестр. У його репертуарі були твори Россіні, Моцарта, Бетховена і т. д. А виконували їхні твори українські кріпаки.

З Остапом Вересаєм, який був родом із Ключенець, але мешкав у сусідніх Сокиренцях, Тарасу Григоровичу особисто познайомитись не вдалось, але він через інших людей подарував йому свою книжку з власним підписом.

Нині у приміщенні Дігтярівського палацу міститься профтехучилище, у якому є куточок Кобзаря. Музей Т.Шевченка розміщений і у в одній з кімнат маєтку Ґалаганів в с. Сокиринцях.

в) ПЕРЕЇЗД ДО НІЖИНА

Подорожуючі в лютому 1846 р., Т.Шевченко з О.С.Афанасьєвим-Чужбинським виїхав до Ніжина. По дорозі трапилась пригода. Вночі у Прилуках, коли на поштовій станції перепрягали коней, на сусідній вулиці виникла пожежа. Горіла єврейська халупа. Тарас Григорович кинувся рятувати майно погорільців. Коли ж все закінчилось, Кобзар виголосив промову до християнського населення, яке діяло неохоче. Тарас Григорович палким словом докоряв присутнім за байдужість, доводячи, що людина у скрутній біді, хоч би якої була нації, хоч би яку сповідувала віру, стає найближчим братом.

13 лютого 1846 року друзі-поети прибули у Ніжин. Художник збирався перемальовувати старовинні речі по церквах та монастирях. Особливо раділи приїзду Т.Шевченка студенти юридичного ліцею, і серед них майбутній поет, перекладач і видавець «Кобзаря Т.Шевченко в перекладі русских поэтов» (1860 р), Микола Васильович Гербель. Особисто сам він переклав 17 творів і поему «Гайдамаки». На згадку про зустріч з ним Т.Шевченко написав в альбом М.Гербеля 4 рядки із свого вірша, присвяченого М.Гоголю:

За думою дума роєм вилітає;
Одна давить серце, друга роздирає,

А третя тихо, тихесенько плаче
У самому серці, може й бог не бачить.

В численних дослідженнях говориться, що перебуваючи у Ніжині, Т.Шевченко мав зустрічі зі своїм вчителем І.Сошенком. Але це не так. Документи засвідчують, що за кілька днів до приїзду Кобзаря Сошенка перевели в Немирівську гімназію вчителем малювання.

Ніжин полюбився Тарасу Шевченку, бо згадує він про нього в повістях «Княгиня», «Музика», а також у передмові до нездійсненого видання «Кобзаря».

Ось як у повісті «Капітанша» він подає загальний опис чернігівських краєвидів: «... Не успеешь переехать границу Орловской губернии, как декорация переменилась. Вместо ракитника по сторонам дороги красуются высокие развесистые вербы. В первом селе Черниговской губернии уже белые хатки, соломою крытые, с дымарями, а не серые бревенчатые избы. Костюм, язык, физиономии – совершенно все другие. И вся эта перемена совершается на пространстве двадцати верст, продолжении одного часа вы уже чувствуете себя как – будто в другой атмосфере. По крайней мере, я себя так чувствовал, сколько раз я ни проезжал этой дорогой».

2) ВІДВІДАННЯ ЧЕРНІГОВА

Поет пробув у Ніжині не більше п'яти днів. Він поспішав у Чернігів, аби взятися виконувати завдання Археографічної комісії. В Чернігові на той час не було жодної брукованої вулиці; тільки на центральних лежали хисткі дерев'яні тротуари.

26 лютого художник відвідав Троєцький монастир з метою змалювання церковних речей XVIII століття. Схилив голову поет і перед одним з найдавніших чернігівських курганів Чорна могила. Він відзначив у своїх нотатках: «Предание говорит, что еще до христианства там погребена княжна Чорна – или Цорна» – Киевские губернские ведомости, 1850, 18 ноября.

Уклонився Тарас Григорович і прахові Л.Барановича, Ф.Углицького, пам'яті св. Антонія, що вирих при Іллінській церкві печеру. Шкода, що до наших днів зберігся лише один малюнок цього періоду – «Потьєр із церкви села Мохнатий».

Ім'я Кобзаря дороге чернігівцям. Його іменем названо педуніверситет, музично-драматичний театр, одну з центральних вулиць, в центрі міста, відкрито пам'ятник.

д) ШЕВЧЕНКО В СІДНЕВІ

Тарас Григорович зупинився в знайомому йому сімействі Лизогубів. Ілля Іванович Лизогуб був живописцем – аматором. У Седневі Т.Шевченко виконав олівцем портрет А.І.Лизогуба і олійними фарбами портрет І.І.Лизогуба, а також малюнки: «Чумаки серед могил», «Біля Седнева», «У Седневі». Існують твердження, що тут було виконано й чимало інших творів, але вони до нас не дійшли: загинули під час пожежі в садибі Лизогубів у 1883 році.

У Седневі поет закінчив антикріпосницьку поему «Осика» (яку пізніше переробив на «Відьму») – «тяжку думку» свою про трагедію кріпачки, дівчини – покритки, яка стала жертвою поміщицької хтивості і сваволі. За переказами, що збереглися в Седневі, матеріалом для поеми послужила справжня подія: молода селянська кріпачка з сусідніх Бігачів, зведена якимось паничем, наклала на себе руки.

Пізніше, уже під час третього свого приїзду на Україну, Кобзар відвідає Бігачі, де намалює портрет молодої княгині Кейкуатової. У 1859 році у Седневі була написана передмова до нового видання «Кобзаря», в якій автор накреслює шляхи подальшого розвитку української літератури.

За весь час перебування на славетній Поліській землі, Т.Шевченко відвідав більше 30 міст і сіл, познайомився з архітектурними пам'яткою, Чернігівщини, з її простими трудящими людьми.

«Щоб знать людей, – писав поет, – то треба пожити з ними. А щоб їх списувать, то треба самому стать чоловіком, а не марнотрателем чорнила і паперу. Отоді пишть і друкуйте, і труд ваш буде трудом чесним».

У цьому ж 1859 році в ряді міст і сіл України і Росії, зокрема в Чернігові та Ніжині, виникають недільні школи, в яких у вільний від роботи час

8	— — — — — — — — — —	Н							
9		—	Е	—	—	—	—	—	—
10		—	—	Д	—	—	—		
11					І	—	—	—	—
12					—	Л	—	—	—
13					—	—	—	Ь	—
14									К
15									—
									О
									—

Букви на місці хрестиків дадуть ім'я та прізвище дослідника творчості Т.Шевченка.

1. Хто із випускників гімназії проводить через цензуру перший «Кобзар» Т.Шевченка?

2. Назва вірша зі зб. «Кобзар» (1840 р.).

3. Прізвище власника с. Качанівки, в маєтку якого працював поет у 1843 р.?

4. Резиденція Мазепи, яку відвідав Т.Шевченко?

5. Яке селище згадується в повісті «Музика»?

6. Прізвище побратима Т.Шевченка, який проживав на хуторі Кукурівщина?

7. Коли і з ким із вихованців Ніжинської гімназії вищих наук був Т.Шевченко у Ніжині?

8. Хто із вихованців гімназії ілюстрував рукописний зб. «Кобзар»?

9. Хто із вихованців ліцею видав «Кобзар» Т.Шевченка в перекладі російських поетів?

10. Місце написання антикріпосницької поеми «Осика»?

11. Поема, у якій згадується Чернігівська земля?

12. Повість, у якій Т. Шевченко згадує Придесення?

13. Церква в Ніжині, де відбулась панихида над прахом поета?

14. У якій повісті згадується Ніжин?

15. Прізвище людини, яку Т.Шевченко вважав своїм старшим наставником і другом?

V. ПІДСУМОК УРОКУ. ПОВІДОМЛЕННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

Підводжу підсумки конкурсу – хрестиківки «Кобзар і Полісся». Оцінюю роботу учнів.

Закінчую урок віршем нашого земляка – поета Станіслава Реп'яха.

Кобзарева усмішка

Стрічав тебе
з мармуру й бронзи
із фарби і музичних октав.
І чомусь
за полум'ям свободи
ти усмішку завжди ховав.
Яка вона в тебе?
Гророва, що кривду розтрощить уцент?
Чи, може,
як тиха діброва,
що збудить у грудях щем?
Яка вона?
Й досі не бачу.
Та серцем я знаю все ж
що ти,
замислений батьку,
нащадкам її бережеш!

Домашнє завдання: написати твір-мініатюру на тему: "Мій Шевченко".

**Тема: ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ ГІМНАЗІЇ ВИЩИХ НАУК ТА
ЛІЦЕЮ КНЯЗЯ БЕЗБОРОДЬКА.**

Мета. Навчальна – ознайомити учнів з літературними традиціями Гімназії вищих наук князя Безбородька, з основними етапами розвитку Ніжинської філологічної школи, представники якої внесли вагомий внесок у літературу;

розвивальна – розвивати в учнів пізнавальну активність, навички аналізу та синтезу, вміння самостійно працювати з літератури;

виховна – виховувати любов до історії рідного краю.

Тип уроку. Урок – екскурсія.

Методи навчання. Лекція.

Обладнання. Меморіальна експозиція університетського музею.

Література.

1. Калібаба Д. Відомі діячі культури, науки та політики Чернігівщини. – Чернігів: Редакційно-видавничий відділ, 1998. – 256 с.
2. Література ка культура Полісся. Випуск І.-Ніжин: НДПІ, 1990.
3. Самойленко Г.В. Нариси культури Ніжина. Частина перша. – Ніжин: НДПІ, 1995.
4. Самойленко Г.В. Нежинская филологическая школа. – Нежин: НГПИ, 1993.

Хід уроку

І. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми, мети уроку. Бесіду починаємо перед старим корпусом університету.

Сьогодні у нас урок з літературного краєзнавства. Щоб краще пізнати історію рідного краю, зокрема історію створення Гімназії вищих наук князя Безбородька, дізнатися про видатних діячів культури і науки, які навчилися тут, ми відвідаємо музей Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. А також дізнаємося про літературні традиції Гімназії вищих наук, познайомимося з основними етапами розвитку ніжинської філологічної школи, представники якої внесли вагомий внесок у літературу (Микола Гоголь, Євген Гребінка, Віктор Забіла, Нестор Кукольник, Франц Богушевич та інші). (Звертаємо

увагу учнів на меморіальні дошки). Після того, як учні заходять до музею, даємо настанови щодо нотування найбільш цікавих думок розповіді.

II. Подача нового матеріалу

Ніжинська вища школа свою історію відліковує з 1805 року, коли імператор Росії Олександр II підписав постанову про заснування і будівництво в Ніжині, невеликому провінційному українському місті на Чернігівщині Гімназії вищих наук князя Безбородька.

Гімназії вищих наук недаремно було надане ім'я, канцлера, графа, таємного радника, дипломата Олександра Андрійовича Безбородька (1746 – 1799 рр.). Він уславився дипломатичною працею, широкою державною діяльністю. Коли в часи Катерини II "Мир победами добивался", Олександр Андрійович докладав всі старання, щоб миром перемоги забезпечувати. Про нього писав поет Державін: "И не народный шум, не погребальный блеск, не звук, ему хвала – Дела". Володіючи під кінець життя незліченними багатствами, О.А.Безбородько був глибоко безкорисним у своїх життєвих спрямуваннях, у побуті відзначався простотою, одягався скромно. І тільки під час царювання Павла I був удостоєний званням канцлера та титула князя. Тяжко хворий, паралізований, він у 1799 році в "Записці для мого духовного заповіту" писав: "Из доходов моих отлагать в первые пять лет по десяти тысяч, для того, что тут надобно разные долги платить, а потом по двадцати тысяч в течении восьми лет, внося их в доходы на содержание богоделен для престарелых и увечных, где угодно будет правительству приказать".

Помер О.А.Безбородько 6 квітня 1799 року. Все майно успадкував його брат, граф Ілля Андрійович Безбородько (1756 – 1815 рр.) – поручик, таємний радник, сенатор. Після смерті Іллі Андрійовича справу завершив граф Кушельов-Безбородько Григорій Олександрович (1832-1870 рр.) – письменник, опікун Ніжинського ліцею. Автор "Очерков и рассказов Грицька Григоренка", критичних статей, повістей Засновник журналів "Русское слово" і "Шахматный листок". (Вчитель – екскурсовод звертає при цьому увагу на бюст Г.О.Кушельова-Безбородька, що знаходяться у ліцеї).

Функціонування Гімназії вищих наук князя Безбородька розпочалося з серпня 1820 року і тривало до 1832 року. Потім профіль учбового закладу змінювався. У 1832 році Гімназія була перетворена у фізико-математичний, а у 1840 році – у юридичний ліцей. У 1875 році на базі цього учбового закладу був відкритий історико-філологічний інститут князя Безбородька. У 1919-1921 роках інститут називався Ніжинським науково-педагогічним, а у 1921 році назву його змінили на Ніжинський інститут народної освіти. З 1933 – 1934 учбового року Ніжинський інститут став називатись педагогічним інститутом, якому 29 березня 1939 року було присвоєно ім'я Миколи Васильовича Гоголя. Наказом прем'єр-міністра України у 1998 р. Ніжинський педінститут реорганізовано в університет. Екскурсовод звертає увагу на стенди, де відтворені основні етапи розвитку учбового закладу).

Історію творили ті, хто працював і вчився: професори, викладачі, студенти. З Ніжинською вищою школою пов'язані імена найвизначніших вчених, письменників, громадських та державних діячів, діячів культури.

Ніжинська Гімназія вищих наук була своєрідним культурним центром в I половині XIX століття. Але не лише в галузі освіти вона займала одне з провідних місць. В її стінах за порівняно короткий час сформувались українські та російські письменники. Поруч з М.Гоголем, Н.Кукольніком, Є.Гребінкою у гімназії пройшли першу школу творчих шукань поет і перекладач В.Любич-Романович, публіцист і прозаїк К.Базилі, фольклорист П.Лукашевич, а трохи пізніше прозаїк і художник Я.де Бальмен, поет і публіцист О.С.Афанасьєв-Чужбинський та інші.

Що ж сприяло розвитку таланту? Одиначне це явище, чи, можливо, характерна ознака закритих учбових закладів з пансіонами та ін-тернатами, де, як стверджують деякі літератори, царював сум, смуток в зв'язку з віддаленням від близьких і рідних, можливо це підштовхувало гімназистів на створення елегій, дум, ліричних роздумів. Відбувався процес самовираження молодих літераторів, розкритті духовних якостей. Чи обмежувались ніжинські гімназисти створенням творів тільки цих жанрів, чи були літературні заняття відходом від повсякденності, суму, а не фактом захоплення, прояву творчого стану? Можливо це був результат

занять? Щоб отримати відповідь на ці питання необхідно познайомитись з своєрідністю навчального та виховного процесу у Ніжинській Гімназії вищих наук князя Безбородька.

Вчитель звертає увагу учнів на стенд, який має назву: "Гімназія вищих наук (1820-1832)". Визначальне місце у формуванні естетичних поглядів і художніх смаків гімназистів займає учбовий процес. У гімназії працювали талановиті, компетентні професори, які отримали освіту у відомих університетах світу.

Першими директорами закладу були В.Г.Кукольнік (1820-1821) та І.С.Орлай (1821-1826).

Велике значення у житті гімназії мала педагогічна діяльність І.С.Орлая (1771-1829 рр.), відомого вченого, автора праць з медицини та історії. Йому належать цікаві дослідження про Західну Україну ("Краткая история о Карпато-Русах" (1804), "О юго-западной России" (1826).

У гімназії І.С.Орлай працював п'ять років, його вплив як історика на гімназистів був величезним. За його ініціативою велися археологічні розкопки, збиралися історичні документи та матеріали. У бібліотеку надійшли рукописи XVII-XVIII століть, серед них грамоти К.Острозького 1602 року, статuti, літописи Г.Грабянки, Устюги, повчання і т.д. Як засвідчують дослідники, І.С.Орлай прищепив любов до історії, минулого України та Росії багатьом гімназистам.

І.С.Орлай заохочував творчість порив гімназистів, намагався прищепити любов до вітчизняної та світової історії, розвивати самостійність.

І.С.Орлай добре знав не лише історію, але і літературу. Він був магістром словесних наук, володів іноземними мовами. Листувався з німецьким поетом і мислителем Гете, був знайомий з одним з основоположників української літератури І.П.Котляревським.

Поряд з ним працювали відомі на той час педагоги: М.Г.Білоусов, Ф.Зінгер, І.Я.Ландражин, І.Г.Кулжинський та інші.

(Вчитель-екскурсовод звертає увагу учнів на навчальний план Гімназії вищих наук).

Розвиткові творчих здібностей гімназистів сприяли інші фактори. Зокрема бібліотека гімназії, яка налічувала 2160 томів, подарованих Г.О.Кушельовим-Безбородько. Бібліотека кожного року поповнювалася новими книгами. І як свідчить "Реєстр книг бібліотеки гімназії на 1830 рік" налічувала 12374 екземпляра книг.

Проте у бібліотеці гімназії було недостатньо книг з тогочасної літератури. Тому гімназисти старших класів організували свою, на громадських засадах, бібліотеку, якою завідував Микола Гоголь.

Серед студентів поширювалась література переписана від руки: "Горе от ума" Грибоедова, поеми Пушкіна "Бахчисарайський фонтан", Рилєєва "Войнаровський" та інші. Відомо, що під час справи "дело о вольнодумстве" були виявлені заборонені рукописи.

Розкриваючи джерела літературної діяльності представників Ніжинської вищої школи, не можна не згадати про захоплення гімназистів театром та фольклором.

Починаючи з 1826 року гімназисти кожного місяця готували рукописні журнали та альманахи. Найбільш активним учасником у підготовці рукописних журналів був Микола Гоголь. Виходили такі журнали й альманахи: "Метеор літератури", "Літературна луна", "Аматузія", "Піфія"...

За 1820-1832 роки Гімназія вищих наук князя Безбородька зробила 8 випусків, її закінчили 105 гімназистів.

(Далі екскурсовод розповідає про визначних діячів, які навчалися у Гімназії вищих наук).

Микола Васильович Гоголь (1809-1852 рр.) – навчався у Ніжинській Гімназії вищих наук з 1 травня до 27 липня 1828 року. У Гімназії Гоголь захоплювався театром, займався збором фольклорного матеріалу, підготовкою рукописних журналів та альманахів.

Твори Гоголя не сприймали його товариші, які були прихильниками романтичної поетики, не стільки тому, що вони були зовсім поганими, а через незвичайність. Гоголь використовує реалістичні засоби, які допомагали створити сатиричні замальовки. У сатиричних віршах він відтворював життя гімназистів та місцевих жителів.

Особливу популярність отримала сатирична повість "Нечто о Нежине, или Дуракам закон не писан". На жаль, повість не збереглась. Про зміст можна судити лише за згадками Г.Висоцького, М.Прокоповича.

У 1829 році в журналі "Сын Отечества" (№ 12) Гоголь публікує без підпису вірш "Італія". В травні 1829 року подає у цензуру свою поему "Ганц Кюхельгартен" і отримує дозвіл на публікацію.

Отже, дитячі та юнацькі враження ніжинського періоду знайшли відображення і в "Ревізорі", і в "Мертвих душах" та інших творах письменника.

Після закінчення Гімназії вищих наук в липні 1828 року Гоголь ще декілька разів відвідував місто.

Нестор Васильович Кукольник (1809-1868 рр.) – російський письменник, автор п'єс і повістей "Князь Михаил Васильевич Скопин – Шуйский", "Роксолана", "Надинька", "Максим Сезонтович Березовский". На його слова М.Глінка написав відомі романи "Сомнение", "Жаворонок" та інші.

Н.В.Кукольник вчився у Ніжинській Гімназії вищих наук брав активну участь у випуску літературних журналів, у шкільних спектаклях. У гімназії Кукольник дотримувався демократичних поглядів, захоплювався філософією, читав заборонену літературу.

Костянтин Михайлович Базилі (1809-1984 рр.) – російський історик, письменник і дипломат, колишній генеральний консул у Сирії та Палестині.

К.Базилі отримав гарну домашню освіту. Знав французьку мову. Не володіючи російською мовою, завдяки величезним зусиллям К Базилі за рік гарно засвоїв мову нової Батьківщини. Літературна діяльність Базилі пов'язана з створенням у 30-ті роки науки науково-популярних творів. Він відомий і як перекладач.

Віктор Миколайович Забіла, псевдонім Кирило Тополя, (1808-1869 рр.) – український поет. Автор відомих віршів до пісень "Гуде вітер вельми в полі", "Не щечечи, соловейку" та інших.

Євген Павлович Гребінка (1812-1848 рр.) – український письменник, автор байок, ліричних поезій українською та російською мовами. Один з перших ініціаторів заснування періодичних видань українською мовою ("Основа").

Навчався у Гімназії вищих наук з 1820-1832 роки. У гімназії видає разом з Домбровським рукописні журнали "Аматузія", "Піфія". До жанру байки поет звертається під впливом знайомства з байками Крилова, перекладами байок Езопа та Лафонтена. Гребінка написав 27 байок, з них більшу частину в Ніжині. 1834 році видав збірник байок "Малороссийские приказки".

Висвітлюючи літературну діяльність Євгена Гребінки ніжинського періоду потрібно згадати і про переклад ним поеми О.Пушкіна "Полтава".

Про юність, про гімназійні роки, про місто, де він ріс і пізнавав життя, Євген Гребінка розповів у "Записках студента", у легенді "Ніжин – озеро", у історичній повісті "Ніжинський полковник Золотаренко".

Яків Петрович де Бальмен (1813-1845 рр.) – український художник і письменник, товариш Т.Г.Шевченка. Один з перших ілюстраторів "Кобзара". Його повісті "Вигнанець", "Самогубець" – продовжували традиції романтизму.

Аполлон Миколайович Мокрицький (1810-1870 рр.) – український живописець, академік, професор. Картини цього випускника Гімназії вищих наук знаходяться у найпрестижніших музеях світу.

Петро Григорович Редькін (1808-1891 рр.) – філософ і правознавець. Автор книги "Огляд Гегелової логіки", професор Московського і Петербурзького університетів. У 1826 році закінчив Гімназію вищих наук.

По різному склалась життєва і творча доля випускників Ніжинської вищої школи, неоднаковий і їх внесок у розвиток української та російської літератур. Однак зараз ніхто не може заперечувати існування Ніжинської літературної школи. Для більшості її представників був характерний демократичний підхід до зображення дійсності, зв'язок з традиціями усної народної творчості.

Творчість багатьох літераторів засвідчила те, що Ніжинська вища школа визначила їх творче обличчя. У більшості випадків "ніжинці" посіли у літературі помітне місце.

Гімназія вищих наук проіснувала п'ятнадцять років. У зв'язку з "справою про вільнодумство" 17 серпня 1830 року надійшов указ міністра освіти, який забороняв приймати у нижчий клас гімназії нових учнів.

Гімназійні класи, які ще залишались, поступово зачинялись, а учнів десятками виключали. Проіснували класи до 1837 року. Як свідчать спогади сучасників, дух гімназії був витравлений, якість викладання стала нижчою, змінилося і ставлення керівництва ліцею до гімназистів.

І все ж у таких умовах Ніжинська літературна школа не зупинила свій розвиток. Відголоски її проявились у творчості братів Сементовських, Франца Богушевича, О.С.Афанасьєва-Чужбинського та інших.

Олександр Степанович Афанасьєв (літературний псевдонім Чужбинський, 1816-1875 рр.) – український і російський письменник, історик, етнограф.

Вірші О.Афанасьєв почав писати рано. У 1831 році у "Українському альманасі" з'явилося його оповідання "Ніжинські греки". Події гімназії, які були пов'язані зі "справою про вільнодумство", зачепили і Афанасьєва. Вступав він у гімназію, а закінчував у 1835 році вже фізико-математичний ліцей.

Афанасьєв-Чужбинський завжди з вдячністю висловлювався про Ніжин, ліцей, підтримував зв'язок з його випускниками. У 1850 році надіслав у ліцей свої оригінальні твори та переклади.

З приходом нового директора Х.А.Екаблади (1800-1877 рр.) у ліцеї почали відновлюватись умови, які сприяли створенню творчої атмосфери. Крім дисциплін математичного циклу, знову викладались російська словесність, загальна і російська історія, німецька та французька мови.

У 1840 році фізико-математичний ліцей було реорганізовано у Юридичний ліцей.

Якщо у 20-ті роки на формування літературних здібностей впливала окрім учбової і велика позааудиторна робота (постановка спектаклів, випуск рукописних альманахів і журналів, збір фольклорного матеріалу, робота з літописами у бібліотеці...), то всього цього не було у період

функціонування фізико-математичного та юридичного ліцеїв. Відсутність цієї єдності руйнувало основи літературної школи. Представники наступних поколінь виступали як продовжувачі традицій цієї школи, хоча їм не можна відмовити у творчій самостійності та самобутності.

III. Узагальнений й систематизація знань Контрольні запитання:

1. Назвіть основні етапи розвитку Ніжинської вищої школи.
2. Кого з визначних випускників Ніжинської філологічної школи ви можете назвати? Чи ознайомлені ви із їх творами?
3. Що найбільше запам'яталося вам із експозиції музею?

IV. Підсумки уроку. Повідомлення домашнього завдання
Написати твір на тему: "Про що розповів мені музей".

На допомогу вчителю. Уроки літератури рідного краю в 10-11 класах

Тема: РЕПРЕСОВАНІ ПИСЬМЕННИКИ ЧЕРНІГІВЩИНИ.

Мета: Навчальна – познайомити учнів з біографічними відомостями і творчими доробками письменників, які зазнали репресій у 30-80-х роках.

Розвивальна – формувати уміння виділяти в тексті головне; розвивати навичку конспектувати лекційний матеріал; вдосконалювати навичку виразного читання.

Виховна – виховувати почуття громадянської гідності та патріотизму.

Тип уроку: Урок засвоєння нових знань.

Методи навчання: Оглядова лекція.

Засоби навчання: Виставка творів репресованих письменників, фотокартки.

Література:

1. З облоги ночі: Збірник невільничої поезії України 30-80 рр. / Упорядник М.О.Самійленко. – К.: Укр. письменник, 1998. – 493 с.
2. З порогу смерті. – К.: Рад. письменник, 1991. – 508 с.
3. Івченко М. Оповідання. //Київ. – 1998. – № 6. – С. 120-130.
4. Казка А. Васильки: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1989. – 264 с.
5. Мак О. З часів ежовщини. //Просвіта. – 1996. – № 2, 3, 4, 5-6.
6. Мельник В. Життя і слово Миколи Івченка //Київ. – 1988. – № 6. – С. 121-128.
7. Мисик В. Завжди з людьми: Спогади про письменника А.Казку. // Прапор. – 1970. – № 2. – С. 92-93.
8. Реп'ях С. Крок до Леоніда Тереховича. //Сіверянський літопис. - 1995. – № 2. – С 17-24.
9. Савич І. Кризь полярні завої: Вірші. – К.: Рад. письменник, 1989. – 62 с.
10. Саченко Г. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1964. – 58 с.

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

Мене колись не брала жодна сила,
І спробує, було, та не здола.
Я з покоління, що війна скосила.
Із знищеного голодом села,
З народу, здесяткованого тричі,
З тих, кому смерть сто раз гляділа в вічі.

Саме цими словами з вірша нашого земляка, уродженця м. Ніжин, І. Качуровського я б і хотів розпочати урок. Ці 45 хвилин ми присвятимо людям, з яких мало-хто дожив до нашого часу, тим, чиї могили дослідники не можуть відшукати і до нині. Про їх подвиг повинен знати кожен. Адже це саме вони в роки більшовицької русифікації піднялися на боротьбу проти тоталітарного режиму за свій народ і його національну святиню – мову. Їх кидали за ґрати, відправляли цілими ешелонами на Соловки, Сибір, Далекий Схід... Їх імена, здавалось навіки було заплямовано перед народом, твори канули в забуття... Проте ніякі репресивні дії не змогли погасити в них вогонь творчості, любові і муки за долю свого краю. Так, зараз нас роз'єднує більше, ніж півстоліття, але твори їх близькі для кожного читача. Сьогодні ми говоритимемо про страдницьку, але в той же час і величну долю репресованих літераторів Чернігівщини.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

- В які роки відбувались масові репресії на Україні?
- Чим були викликані такі дії уряду?
- Чому уряд боявся правдивих творів письменників?

III. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Епіграфом до нашого сьогоднішнього уроку стануть слова Т. Шевченка: «Доле, де ти? Доле, де ти? Нема ніякої! Коли доброї жаль, боже, то дай злої! Злої!» (діти записують в зошити).

«Доля зла» підготувала для десятків першорядних, що лише нині повертаються в лоно української літератури, письменників ореол мучеництва, страждань, який вів до героїзму і слави.

Одні були репресовані в 30-ті роки, інші – в повоєнні, та звинувачувались майже всі за узвичаєною схемою: участь в організації Союзу визволення України і зрада Батьківщини. Запишіть план уроку.

ПЛАН

1. Репресовані письменники 20-30-х років (М.Івченко, А.Казка, Г.Саченко, О.Соколовський)
2. Репресовані письменники 40-50-х років (І.Савич).
3. Репресовані письменники 60-70-х років (М.Адаменко, Л.Терехович).

В ході моєї розповіді законспекуйте: рік і місце народження письменника, коли був заарештований і причини цього, місце відбування заслання; назви збірок.

1. РЕПРЕСОВАНІ ПИСЬМЕННИКИ 20-30-Х РОКІВ

ІВЧЕНКО МИКОЛА (1890-1939 рр.)

Народився в с. Никонівка Срібнянського р-ну. У вересні 1929 року письменника було заарештовано і звинувачено в приналежності до організації Спілки визволення України. Під фізичним тиском з нього було вибито зізнання. Після цього публічного осуду письменник більш не виступав у пресі з художніми творами, а повернувся до фаху агронома-економіста. Від'їздить на Кавказ, а в 1939 році брат Філарет одержав телеграму про раптову смерть Миколи від зараження сибірською виразкою.

М.Івченко входив до літературних об'єднань «Музагет», «Аспис»; бував учасником творчих вечірок, де з читанням своїх творів виступали М.Зеров, П.Тичина, Є.Плужник, Г.Косинка. Протягом всього свого невеликого творчого життя шукав для себе осмислення нової доби, за що його, не розуміючи, звинувачували в ухилі від актуальних проблем.

У першій збірці «Шуми весняні» (1919) його талант розвивався під впливом творів М.Коцюбинського та В. Винниченка.

Збірка оповідань «Імлистою рікою» вийшла у 1925 році. Головна проблема творів: людина і природа, людина і земля. І це схиляння перед природою, її тонке пізнання персонажем червоною ниткою проходить через усю творчість письменника. Головні теми творів: змалювання життя народу («Марійка»); викриття власницьких інстинктів, що гнітили, а то й нищили людську особистість («Землі дзвонять», «Ранок»). Все це відображалось через психологію сприйняття подій звичайних людей (селянином, провінційним інтелігентом). А критика часто ототожнювала позицію героя з позицією самого автора і звідси робила «далекосяжні» висновки.

АРКАДІЙ КАЗКА (1890-1929 рр.)

Провінційне містечко Седнів. 1890 рік, 23 вересня. У родині Казки народився син Аркадій. Життя приготувало йому нелегку долю: недовге навчання в Київському комерційному інституті, робота креслярем у чернігівській Земській управі, знайомство з П.Тичиною, участь в «суботах» М.Коцюбинського, революція, боротьба за нове життя, вчителювання по селах України, активна участь у літературно-мистецькому житті Києва та Одеси, і невсипущість у творчості. Були вірші, поеми, переклади В.Маяковського та І.Буніна, були мрії про першу книжку. Вже й вимріяно буде назву її – «Васильки», вже й укладено її... Та все це обірве несподівана, трагічна, безглузда смерть у 39 літ в камері Одеської в'язниці. А.Казку було заарештовано у справі приналежності до Спілки визволення України. Восени 1929 року, доведений до відчаю, він повісився.

А.Казка був поетом високої культури, глибоко відчував прекрасне. Він уникав патетики, кожне слово його було словом дозрілого поета, схильного до глибоких роздумів над життям:

Життя – яка то гарна річ!
 Життя – прекрасна таємниця,
 Втіх, чистих радощів криниця...
 Життя – яка то гарна річ:
 Злотистий день, кохана ніч,

Коханий сон й кохана сниться...
 Життя – яка то гарна річ!
 Життя – прекрасна таємниця!

Тематика його творів: змалювання картин громадянської війни, заклик до боротьби за нове життя, інтимна лірика, є поезії на релігійну тему, в яких переповідаються героїчні міфи («Самсон»).

САЧЕНКО ГРИГОРІЙ (1905 – ДАТА СМЕРТІ НЕВІДОМА)

До цього часу лишається для нас невідомою доля вченого, громадського діяча, неординарного майстра слова Григорія Саченка з с.Хаєнки Ічнянського району. Він працював консультантом з художньої літератури бібліотеки Академії наук УРСР; деканом поетичних курсів. Належав до літературної організації «Плуг».

Почав друкувати власні вірші з 1926 р. Вийшли друком його поетичні збірки: «Зустрічний ентузіазм» (1931), «Зеніт» (1936), видав низку літературознавчих розвідок.

Григорія Кириловича було заарештовано у 1936 р. в Києві. Звинувачувався він у зв'язку з терористом М.Чумаком (якому, як товаришу студентських літ, подарував наган) та приналежністю до певної терористичної групи. Для відбування строку покарання етапований на Далекий Схід. Подальша доля невідома. 21 жовтня 1958 року вирок скасовано за відсутністю складу злочину.

СОКОЛОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР (1895-1938 рр.)

Народився О.Соколовський 8 вересня 1895 р. в м. Конотопі на Сумщині в сім'ї дрібного урядовця. Ще будучи учнем Чернігівської гімназії, прилучився до партії соціалістів. Керував робітничими революційними гуртками на Чернігівщині.

Він є автором широковідомих романів «Перші хоробрі» (1928), «Богун» (1931), «Роковані на смерть» (1933). З 1934 року член Спілки письменників СРСР. О.Соколовського заарештовано 29 жовтня 1937 року.

Звинувачувався в причетності до антирадянської української націоналістичної організації і в очолені терористичної групи.

Під час допитів О.Соколовському інкримінувалося також те, що в своєму історичному романі «Богун» «ідеалізував» народництво і його тактику боротьби шляхом змов і терору.

22 серпня 1938 року О.Соколовського розстріляно. Реабілітований посмертно.

2. РЕПРЕСОВАНІ ПИСЬМЕННИКИ 40-50-Х РОКІВ

ІВАН САВИЧ (ЛУК'ЯНЕНКО) (1914-2001)

Іван Савич народився у с. Савинці Корюківського р-ну в сім'ї селянина-бідняка. Закінчив Харківський інститут журналістики та філологічний факультет Київського університету. З перших днів війни був у діючій армії. Нагороджений урядовими орденами та медалями. Був тяжко поранений, влітку 1942 року потрапив до полону. Три роки перебував у фашистському концтаборі. Перемоги працював викладачем української літератури Старобільського вчительського інституту. Заарештовано І.Савича у 1948 р. і засуджено до 25 р. виправних колоній. Звинувачувався за узвичаєною на той час схемою, коли з волі Сталіна перебування у полоні трактувалося як «зрада» Батьківщині. Пізніше, у 1989 р. він видав збірку поезій «Крізь полярні завої», в якій описав всю трагедію жертв Сталінського деспотизму:

Іронія долі

В голодному фашистському полоні,
В камінному кар'єрі чи в колоні
Не раз одержував я палицю під крик ...
– Оце тобі, проклятий більшовик! -

... На півночі, де снігові завої
І вітру злющого надривний свист,
Погрозливо лунає від конвою:
Не відставай, недобиток – фашист!...

Реабілітовано І.Савича в 1956 році. З 1959 р. він член Спілки письменників. Видав 10 поетичних збірок: «З вічних джерел» (1957), «Позивні з майбутнього» (1959), «Тяжіння земне» (1964), «Щедрість» (1979) та ін.

Незважаючи на суворий, інколи аж надто жорсткий досвід, винесений поетом з гітлерівських та сталінських таборів, його вірші, оповідання перейняті органічною добротою, вірою в людину. Багато своїх поезій він присвятив темі села, рукам, які не знають відпочинку, трагічним рокам війни...

В одному з віршів поет звертається до юнаків і дівчат, майбутнього нації, обирати такий шлях в житті, по яким б можна йти з чесно і гідно:

Юнакові

Чим люди частіше черпають з криниці –
Тим краща й чистіша в криниці водиця.
Юначе, мій друже з високим чолом,
Іди по життю у змаганні, в натхненні,
І хай при дорозі людській нескінченній
Душа твоя буде таким джерелом.

3. РЕПРЕСОВАНІ ПИСЬМЕННИКИ 60-70-Х рр.

МИКОЛА АДАМЕНКО (1931)

М.Адаменко народився в с. Загребелля Сосницького р-ну. За освітою – філолог.

Політв'язень 1953-1956 рр. Звинувачувався в антирадянській пропаганді. Неволю відбував на Північному Уралі.

Автор книжок поезій «Повінь» (1985) та «Цвіт на морозі» (1990) та інших. Член Спілки письменників України. Нині живе в м. Сосниці. Про перебування в таборі поет згадує так:

За сірими туманами,
За дротом наїжаченим –
Країна у країні,
Де завжди б'ють лежачого.

Там холод, як на полюсі,
 Жара – як у печі.
 Там душу витолочують,
 І скільки не кричи –
 Крик за дроти не вирветься,
 Зів'яне, як трава,
 Лише надія зморена
 Ще душу зігрива.
 В отій народом проклятій
 Країні навпаки
 Мені прийшлося юному
 Тягнуть тяжкі роки.

ЛЕОНІД ТЕРЕХОВИЧ (1941-1992)

Народився у с.Кучинівці Щорського району. В 70-х роках був репресований за опозиційні вірші. Писав як російською, так і українською мовами. У 1993 році вийшла збірка поезій Л.Тераховича «Свідомо став на муку». Послухайте один з його віршів і скажіть: яку ж людину шукав Діоген?

Діоген

«Шукаю людину!» – запалена свічка
 в руці Діогена пече...
 Бентежна турбота – болюча і вічна
 Легає йому на плече.
 «Шукаю людину»...
 А люди сховались
 в тривогах, ганчір'ї, борні...
 Трагічні прологи й комічні фінали
 наповнили клекітні дні...
 Блукаю по місту в подертім хітоні
 мудрець чи химерний дивак?
 Як можна напитися просто з долоні,

навіщо потрібен черпак?
 Навіщо розкішні палаци настійно
 здіймають в піднебесну блакить,
 коли й перевернута діжка надійно
 від вітру й дощу захистить?
 Як мало потрібно людині,
 щоб жити!...

То ж нащо людя кожну мить
 з підлеглих і з себе витягують жили?
 Щоб хіть ненаситно втолить?
 Людська загребуція роз'ятрює душі,
 і бачиться часто, на жаль,
 як міцно востають хоробрі та дужі
 у рабство нікчемних бажань!

І тягнуться руки – зухвалі й недобрі -
 вхопити далеке й близьке. ..
 І світ захлинається в лютій жадобі,
 вбиваючи в людях людське.
 І чи не тому нас тривога правічна терзає у вирі
 століть?
 «Шукаю людину!» – запалена свічка
 В руці Діогена горить...

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ

1. Скажіть, чому тоталітарна радянська система вдалася до нищення українських письменників?
2. В чому ви вбачаєте найбільшу трагедію репресій?
3. Прослухайте вірш І.Савича і скажіть чому поет, як і безліч інших, вибрав саме таку долю:

Сім років – бараків, оплетені ґрати,
 Ще й номер на спині в невольника бідного ...
 ... За те не пришилось мені віршів писати
 Про «батька народів» – про «Сталіна рідного»

V. ПІДСУМОК УРОКУ. ПОВІДОМЛЕННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

1. Підготування до розповіді про життєвий і творчий шлях одного з репресованих письменників (за вибором учня).
2. Написати твір – мініатюру на тему «Пісня з – за ґрат».

Тема: ПРАВОЗАХИСНИЙ РУХ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

(Л.ЛУК'ЯНЕНКО, Л.ТЕРЕХОВИЧ, М.АДАМЕНКО, Г.ГАЙОВИЙ, М.ХОЛОДНИЙ)

Мета. Навчальна – ознайомити учнів з зародженням та поширенням правозахисного руху на Чернігівщині, з основними етапами життєвого і творчого шляху письменників-правозахисників (Л.Лук'яненко, Л.Терехович, М.Адаменко, Г.Гайовий, М.Холодний);

розвивальна – розвивати в учнів уміння співставляти різні погляди в ході диспуту, виявляти здатність доводити свої твердження, власну думку про прочитане;

виховна – виховувати почуття патріотизму, поваги до нації, до України та українського народу.

Тип уроку. Урок – конференція.

Методи навчання. Самостійна робота учнів.

Обладнання. Виставка творів письменників-правозахисників, фотокартки.

Література:

1. М.Адаменко. Цвіт на морозі: Пезії. – Київ: Радянський письменник, 1990.
2. З облоги ночі: 36. невольничої поезії України, 30-80 рр. /Упоряд. М.О.Самійленко. -Київ.: Український письменник, 1992.

3. Історія української літератури ХХ століття: у 2кн. Кн. 2. Ч.2: 1960-1990-ті роки: навч. посібник /За ред. В.Г.Дончика.- Київ: Либідь, 1995.
4. Калібаба Д. Відомі діячі культури, науки та політики Чернігівщини. – Чернігів: Редакційно – видавничий відділ, 1998.
5. Л.Лук'яненко. Сповідь у камері смертників. – Київ, 1991.
6. Л.Лук'яненко. "За Україну, за її волю...". – Київ, 1991.
7. Л.Терехович. Свідомо став на муку. – Чернігів, 1993.
8. М.Холодний. Усмішка Джоконди: Вибране. – Київ: Український письменник, 1995.

Хід конференції

I. Вступне слово вчителя.

Пропонована для обговорення тема надзвичайно важлива. Вона дасть змогу дати відповідь на проблемні запитання: "Чому 70 роки ХХ столітті визначальними в активізації національно-визвольної боротьби української інтелігенції за незалежність України?".

70 -ті роки одержали назву "застійних часів". Для української культури цей період вельми несприятливий, хоч і не зовсім однорідний: перша його половина прикметна значно дужчим ідеологічним пресингом, який поступово слабшав до наступного десятиліття.

Однією з ідеологічних домінант, що внесла, найбільше спотворень у культурне буття народу, була вперто впроваджувана теза про єднання, зближення, злиття народів усіх республік СРСР і утворення "нової історичної спільності" – радянського народу. Саме слово "національний (не кажучи вже "український") стало підозрілим, замість "українці", "Україна" послідовно вживалося "трудящі УРСР". Під пильним наглядом раптом опинилися перекладачі художніх творів українською мовою, в їхній праці, спрямованій на розвиток, і збагачення рідної мови, вишикувалися прояви "штучної українізації текстів", "мовної відрубності", зумисного "відриву в російської мови"...

Саме на цей час припадає активізація і подальший розвиток правозахисного руху на Україні. Початок руху викликав хвилю арештів. Засуджено І.Світличного, Є.Сверстюка, Ю.Бадзя, І.Калинця, В.Захарченка,

О.Різниченка, Т.Мельничука, В.Рубана, В.Марченка, О.Бердника, В.Стуса... Ці люди в ім'я свободи, переконань гинули в концтаборах, зазнавали тортур і переслідувань...

Зазнали репресій, пов'язані з виданням книги Дзюби І.М. "Інтернаціоналізм чи русифікація?" і викладачі Ніжинського державного педінституту: Леся Йосипівна Коцюба, Григорій Григорович Аврахов. Політичних утисків зазнали доценти кафедри української літератури Павло Олександрович Сердюк та Володимир Крутиус.

Історично нові, докорінно відмінні від попередніх умови й можливості відкрились перед українською літературою після ухвалення Верховною Радою України "Декларації про державний суверенітет України" 16 липня 1990 р. та "Акту проголошення незалежності України" 24 серпня 1991 р. і всенародного референдуму 1 грудня 1991 р.

Уперше за довгі десятиліття до українського народу поверталася його слава й трагічна історія-без заборонених зон і проскрибованих постатей, уперше українська література постала перед своїми читачами й дослідниками в повноті імен, творів, явищ, тенденцій, чи не більша частина яких досі була захована в спецфондах, – одне слово, національна культура здобувала цілісність, відтворювався художньо-естетичний досвід.

Сучасний художній процес в Україні чимдалі окреслюється як природний процес, без штучних обмежень; це, по-перше, творена вільно, за власним вибором митців різножанрова й різностильова література теперішнього дня; це й повернута нам художня творчість – і тих, хто, як В.Стус, виборював незалежність України в концтаборах, і тих, з ким комуно-більшовицька система розправилася раніше – у 20-30-х роках ...

У ході конференції ми познайомимося з найбільш відомими представниками правозахисного руху України та нашого рідного Придесення.

Левко Григорович Лук'яненко (1928 р.) – все життя присвятив боротьбі за права української нації, за незалежність і державність України. За нелегальну діяльність був засуджений до страти. У камері смертників довідався, що вирок змінено на 15 років концтаборів. Відбувши строк, не

скорився і продовжував боротьбу. Новий вирок: 10 років таборів і 5 – заслання. На волю вийшов тільки 1989 року й одразу здобув перемогу на виборах до Верховної Ради УРСР та став народним депутатом. Нині Левко Григорович є головою Гельсінкської спілки, Української республіканської партії.

Автор книжок "Сповідь у камері смертників", "Вірую в Бога і в Україну", "За Україну, за її волю", "Не дам загинуть Україні?". Він є почесним доктором права Альбертського університету в Канаді, лауреатом премії імені Б.Грінченка.

Л.Лук'яненко у книзі "За Україну, за її волю" писав: "Я, Левко Григорович Лук'яненко, хотів би розповісти Вам, дорогі читачі, як я прийшов до думки боротися за долю і волю У краї ни, як я прозрівав з року в рік, чому ідея-самостійного розвитку рідної нації стала найголовнішою у моїй життєвій філософії. Я не буду вдаватися до переказу всіх подробиць моєї долі, це зайняло б десятки томів, я ще маю надію, хай допоможе мені Бог, здійснити це у майбутньому. А нині я хотів би разом з Вами ще раз поміркувати над тим, чому брехлива марксистсько-ленінська ідеологія, комуністичний догматизм більше семи десятиліть тримали у духовному й фізичному рабстві таку багату історією, таку волелюбну й непокірну з діда-прадіда українську націю.

Як так могло статися, що ми сьогодні, наприкінці ХХ століття, коли весь світ на демократичних засадах будує своє буття, стоїмо край битого шляху з простягнутою рукою.

Я все життя віддав за Україну, за її волю. І за це мене довгий час, майже 27 років, ховали від людей, від Вас, мої рідні співвітчизники. Тепер Ви мене знаєте, бачите на екранах телевізора під час роботи сесій Верховної Ради України, на мітингах, між людьми. Може, це бодай незначне, компенсація за довгі роки змушеної ізоляції. Дякую Господові, який не дав мені передчасно вмерти, а дав діждатися, сьогоднішнього дня. І я щасливий, що маю змогу для України покласти всю решту свого життя.

І от багатовікова мрія українського народу здійснилася: Україну проголошено самостійною і незалежною державою. Це сталося 24 серпня

1991 року. Я відчуваю від цього дуже велику радість. Правда, реальної незалежності ще поки немає. Але досягнувши такого рівня національної свідомості і політичного-прозріння, коли стало можливим проголошення Акта про самостійність України, – ми зробили величезний крок вперед...".

Подвижницьке життя Левка Григоровича до кінця ще не оцінене. І навряд чи коли-небудь буде оцінене, бо для того, щоб оцінити його до кінця, – треба було б не тільки провести чверть віку на сусідніх нарах, – треба було б пережити все те, що він пережив, і разом з ним все передумати. Але індивідуальний людський досвід у двох примірниках не існує.

Як він вижив, ще й досі залишається загадкою. Може, тому, що наша пенітенціарна система, – так науково називається Гулаг, – яка легко ламала маршалів і злочинців у законі, перед людиною такої міцності виявилася безсилою?".

"Так, він кинув виклик Режимові. Не в наші дні, а наприкінці п'ятдесятих років, у країні, ще паралізованій страхом. Він вийшов проти Режиму сам на сам, хіба що маючи в "команді" кількох прибічників і одного провокатора, і відразу ж був: притягнутий до кримінальної відповідальності "за зраду Батьківщини".

"Життєпис" написаний на засланні в Сибіру. "Сповідь у камері смертників" окрім того містить "Невідправлений лист" (до канадського професора Царевича) та своєрідну новелу "Прощавай, Сибір!", інтерв'ю, яке він у березні 1991 року дав журналу "Вітчизна".

Левко Лук'яненко до зброї не закликав, він був глибоко переконаний, що остаточно перемагають не бомбами, а ідеями.

II. Повідомлення учнів

Учні отримали попередні завдання і готували повідомлення про письменників та поетів за такою тематикою:

1. Тема України в поезії Миколи Адаменка.
2. Гриць Гайовий. "На шляху до волі".
3. Леонід Терехович. "Свідомо став на муку".
4. Микола Холодний. "Крізь терен до зірок".

І. Адаменко Микола Петрович народився в селі Загребелля Сосницького району Чернігівської області. За освітою – філолог. Але йому не дали змоги закінчити Київський університет. Замість навчання – тяжка робота, поневіряння у беріївських таборах (1953-1956 рр.). Та не зламався духом, гіркі думи переливав у поетичні рядки.

Учень зачитує вірш "Про зиму", який є автобіографічним. Наголошує на незламному духу в'язня.

(Учні зачитують свої повідомлення)*.

Про зиму

Зима мені здоров'я додає,
Наповнює бадьорістю все тіло.
Хода моя пружнішою стає,
Коли простую через заметілі...

Якось під дикий беріївський свист
Мене в північні набори запхали
Й колючим дротом зав'язали світ,
Щоб не тягнувсь нечемними руками.

До випещених сталінських вусів
Та до чуприни чарівної сили,
Яку на всі шістнадцять голосів
Священною співці оголосили.

Ну де ж було їм знати, що зима
Налле вогню в напівдитячі жили –
Хотіли душу холодом зламати,
Морозом лютим заморозить силу.

Мені ж зима здоров'я додає,
Меткішими стають дута і тіло,

* подано зі скороченням

Моя хода пружнішою стає,
Коли простую через заметілі.

Після звільнення (неволю відбував у Нироблазі) повернувся на Україну з рукописом першої збірки, яка побачила світ тільки через чверть століття. Нині Микола Петрович є членом Спілки письменників України. Він автор семи книг поезії та прози. Мешкає у своїй рідній Сосниці.

Письменник надзвичайно вболівав за долю країни. Тема України – є центральною в творчості Миколи Адаменка поезія "О роде мій, народе мій!" – найяскравіше представляє цю тему.

Учень зачитує вірш.

О роде мій, народе мій !
Боюся видати" сльозою
Свій біль, щоб люди не казали,
Що неприродна та сльоза.
А се ж його не заховаєш,
Той біль, за феєрверком слів...
Скажи: ну за які гріхи
На тебе наслано напасай?
Вогонь чорнобильський облік
Твій корінь. Збайдужілість клята
Скувала душу, наче лід.
Твою чудову пісню-мову -
Вогонь лихий жере... А ти...
Навіщо ж стільки з давнини
Людської крові пролилося?
Невже даремно? Як же так?!
Ну чом іржа нам розум точить,
Ну чом дрібніємо отак?
Адже ми з кореня якого!
В яку сягаєм глибину?
Невже кров лицарів гаряча
Застигла в руслах наших жил?

О ні, не вірю
Є в нас сила,
В сміливих вчинках ожива,
1, може, на святих могилах
Духовність виросте нова.

Учень здійснює аналіз поезії:

Резюме повідомлення – надія на духовне відродження України і її народу, а також роль і місце поета у цьому процесі.

II. Григорій Титович Гайовий народився в 1937 році в селі Степанівка Менського району Чернігівської області в селянській родині. Журналіст за освітою, але за фахом майже не працював – не допускали.

Політв'язень 1962 – 1967 рр., неволю відбував у тюрмах та концтаборах Мордовії. Зараз працює літературним редактором у газеті "Зірка".

Поезія "Не чекай мене" є автобіографічною. Далі учень зачитує вірш "Не чекай мене".

Не чекай мене

Де приціл мій? Де мій порох?
Де моє пальне?
Знову торжествує ворог –
Не чекай мене!..
Прощавай. Забудь незгоди.
Знай лише одне:
Із далекого походу
Не чекай мене.
Винен сам: не зміг по-свинськи
Жить серед свиней.
З краю світу – це неблизько! -
Не чекай мене...
Може, уві сні розкисне
Серце кам'яне -

Не суди мене так грізно,
Не чекай мене.
Хай душа моя ридає,
Долю прокляне:
Раз я зайвий в ріднім краї -
Не чекай мене.
І любов твоя гаряча
Згасне день за днем...
Ну, не плач, бо й я заплачу.
Не чекай мене.
Вірю, що лиха година
Швидко промине:
Повернись я – неодмінно!
Не чекай мене...

(Далі учень аналізує поезію пов'язуючи її зміст із долею автора).

Леонід Никифорович Терехович народився в Кучинівці (1941 – 1992 рр.). Тут закінчив середню школу. Потім працював на цегельному заводі, будівельником, електриком, кіномеханіком. Російський вчений Лев Гумільов обґрунтував теорію про пасіонаріїв – людей, які нехтуючи власним благополуччям рухають прогрес. Саме до таких людей і належав Терехович. Його прагнення до волі – генетичне, позицію займав його дід Яким Терехович, писав вірші, друкувався. Так у журналі "Червоний стяг" (20 грудня 1920 р.) надруковано вірш Я. Тереховича, в якому йдеться про участь автора в революції 1905 року, міститься натяк про наближення визволенню України. Батько Леоніда Никифоровича Тереховича теж писав вірші. Дядько – Леонід Якимович – теж поет, до війни жив у Ленінграді, писав і активно друкувався.

Небагато віршів Леоніда Тереховича побачило світ за його життя в райгазеті.

"Скінчиться все в обшарпанім хліві, де ще стоїть моє сіреньке ліжко", – пророче писав поет. Там його і знайшли. Мертвим. Перед цим він завітав

до редакції райгазети (де його добре знали) і стиха мовив, що його побила міліція на вокзалі.

По смерті лікарі всиновили: помер тому, що серце зупинилось. І винних немає... Воно й справді, бо неволя забрала не тільки кращі роки, а й здоров'я – разом з довідкою про звільнення видали йому купу довідок про хвороби. До того ж, ні притулку надійного, ні рідної живої душі, ні співчуття в селі, ні роботи – тільки зовсім недавно став сторожувати в школі.

Поезії Л.Тереховича – це не просто вірші, це вистраждана десятиліттями доля – і не тільки поета, а доля багатостраждального нашого народу.

Учень зачитує вірш – роздум "Закоханий в безмежний білий світ".

Закоханий в безмежний білий світ,
я знаю, що у кожного він свій,
й ніхто на світі всі людські світи
в один – єдиний ще не міг звести...
Ще в серці немовляти ожива
велична неповторність світова,
щоб дух новий з роками долетів
до мислимих й немислимих світів!
Несе людина через все життя
своє – окреме – світосприйняття,
лише в кінці під покривалом літ
зникає світло,
і зникає світ...
01.08.92.

Учень аналізує поезію, робить відповідні висновки та узагальнення.

Вірш "Шануймося, люди, бо ми того варті" настановчо-повчального характеру. Учень підкреслює головну думку поезії, яку формулює так: свята наука – в нелюдських умовах зостатись людьми.

Шануймося, люди, бо ми того варті,
 щоб душі зігріла повага незла,
 щоб совість незрадно стояла на варті,
 і щемна надія розраду несла.
 Нам треба свідомо ставати на муку,
 порвать по живому, щоб вийти з п'ятьми...
 Лише б не забули святої науки -
 в нелюдських умовах зостатись людьми.
 31.12.91.

III. Ця поезія і стає поетичним підсумком повідомлення. Микола Костьович Холодний (1939 р.) – народився 30 липня 1939 року на поліському хуторі Стягайлівка (село Карильське) Коропського району. Навчався в Київському та Одеському університетах. М.Холодний за збірку "Крик з могили" зазнав репресій та виселення з Києва. Крім чого Микола Костьович проходив як свідок у справі В.Стуса.

М.Холодний – поет, член СПУ, лауреат премії імені В.Нефеліна, лауреат почесної премії Ватикану, член Міжнародної асоціації українців. Опозиційна книга "Крик з могили" у 1969 році вийшла друком у США, "Сутеніє в душі" – в 1969 році (Париж – Торонто), "Куди і навіщо біжить вода?" в 1973 році у Балтиморі, "Про душу в пісні та про пісню в душі" – в Римі у 1979 році, "Дорога до мадері" та "Усмішка Джоконди" (в Києві) та інші вже у часи, коли Україна здобула незалежність.

М.К.Холодний є автором автобіографічної повісті "Я народився біля підніжжя Везувію" і дисертації з психолінгвістики "Народ крізь призму мови".

Ім'я Миколи Холодного занесено до Британської енциклопедії.

Учень звертає увагу присутніх на книгу М.К.Холодного "Усмішка Джоконди" і наголошує на тому, що "двадцять років це ім'я було забронене. Однак його вірші ходили по руках, видавалися за океаном, трансливалися по зарубіжному радіо".

До книги увійшли вірші із закордонних поетових збірок: "Крик з могили", "Кобзар № 3", "Куди і навіщо біжить вода?", а також інші замовчувані твори, які в 1992 – 1994 рр. повернуті авторові із сейфів КДБ.

Далі учень зачитує поезію і вдається до аналізу.

В чиїх вертепах тільки ми не грали
отак, в сірка позичивши очей!
А чи хоч раз собою ми бували,
чужі костюми скинувши з плечей?
Ми надто добрі – хоч дери з нас лико.
Усім в нас шлях на покуть, як богам.
Навіть труни Шевченкової віко
ми віддали на хату ворогам.
І хто не знав братів своїх моралі
під мішурою культівської пудри,
той зна мораль морозів на Уралі
і калорійність можу серед тундри.
Сьогодні бром він мовчки полива.
А взяв би й запитав хоч на півслова:
куди веде дорога стовпова,
де всі стовпи попиляно на дрова?

По закінченню аналізу робляться висновки та узагальнення повідомлень.

IV. Учитель підсумовує зроблені повідомлення, оцінює роботу учнів, вдається до узагальнень. Своєрідним епілогом уроку-конференції може стати вірш-молитва Левка Лук'яненка, яку він склав у таборі 1986 року.

Боже, створив ти мене,
Дав мені душу і тіло,
Визначив долю мою,
Вказавши велике діло.
Боже, поклав мені йти.
Крізь тюрми й безмежнії муки

Шлях до святої мети,
 Яку осягнуть вже онуки.
 В чає лютих ударів в неволі
 Я чую підтримку твою –
 У хворому й кволому тілі
 Ти зміцнюєш душу мою.
 Боже, з юнацьких років
 Прагну до волі України.
 Леле, так мало зробив –
 Виснажив геть усі сили?
 Боже, молю одного:
 Дай волю моїй Україні!
 Й ніколи не вчуєш мого
 Жалю за смерть на чужині!

Закінчується конференція виробленням резолюції та рекомендації.

Дивосвіт поезії Олени Шульги

Олена Шульга – один з тих літераторів, котрі розділяють зі своїм ліричним героєм не лише думки, але й життя. Знаю, для більшості читачів це прізвище ні про що не говорить. Це і не дивно, адже, за двадцять років літературної діяльності Олена змогла видати лише одну збірку поезій, хоча доробок її значно більший. Вона успадкувала від життя загострене почуття людської гідності, підвищену вимогливість до себе і людей, які її оточують, нерозмінюване червінцями відчуття правди, а ще глибокий і багатогранний дар поета.

Її біографія лаконічна. Народилася Олена Василівна Шульга в місті Прилуки у родині вчителя. З дитинства важка, невилікована хвороба пророкувала важку долю. Проте жодною хвилиною свого життя вона не поступилася їй. Із золотою медаллю закінчила школу. У 1965 році вступила на факультет журналістики Київського держуніверситету, бо там ще жило пристрасне слово Василя Симоненка, думи "шістдесятництва". Саме

тоді на її серці і почали карбуватися перші рими. Проте хвороба прогресувала, а головне відчула, що газетярство стало безсилим супроти партійно-бюрократичного апарату. Писати ж неправди не хотіла. Тому й перевелася на бібліотечний факультет столичного інституту культури, який закінчила з відзнакою. Далі настали роки замовчування, її рукописи "губилися" у видавництвах та редакціях, припадали пилом у столах літературних чиновників. Рано залишившись сиротою, працюючи лише на півставки бібліотекаря Прилуцької музичної школи, постійно переборюючи хворобу і матеріальні нестатки, вона продовжувала писати. Важко, але все-таки її поезія пробивалась крізь осот бюрократизму і поетичного чванства. У 1988 році вірші Олени Шульги з'являються на сторінках журналу "Дніпро" та альманаху "Вітрила", а у 1991 році видавництво "Молодь" видає її першу і поки що єдину збірку – "Зелений листопад".

Мозок протестує... Так не буває! Не може бути листопад зеленим. Адже природа має вивірені віками закони, лише за зеленочубістю літа може прийти золотава пора осені. Але підказує серце: "Правда! Правда!"

У життя свої закони, і серед квітучої весни буває паморозь, і серед розмаїття літа – листопад. Чи не в розквіті сил пішли від нас Василь Симоненко та Григій Тютюнник, наші земляки-полісяни Володимир Яринич та Володимир Кезля. І хто знає скільки доля відвала кожному із нас. Зелена гілочка Оленчиної творчості розпустилася на могутньому дереві української літератури. Вона поспішає жити, поспішає висіяти зерна своїх думок. І це відчувається у її поезії:

І, перш ніж пхатися в труну,
Внести по векселю оплату:
Бруском обов'язку клепати,
Строфи кінцевої лопату.
Загнавши скабку не одну.
Вірш, мов держак, обшурувати.
Відтак – хоч норми й и й вжену.
Цупкий осот повиривати.

Скопати, знов-таки вручну.
Нещедрий клаптик піскуватий
Та й висіять озимину.

Поезія для Олени Шульги вже давно стала головною стравою життя. Вона – поет від Бога. І якщо мізерна платня на роботі дозволяє підтримувати її побут, то поезія лікує її душу, а разом з тим лікує душі сотень тих людей, які прилучаються до цієї чистої криниці. Поетка поспішає жити, бо як сама пише: "На нитці бабиного літа, бринить листок мого життя", а тому її ліричний герой не має часу на позування чи самозаспокоєння. Він приходить у наш складний світ з єдиною метою – сказати правду, якою б болючою вона не була. Він вже не йме віри тим словам, якими так щедро посипала людей "прислужницька" література.

Зі стерні на бетонку не збочу:
Шини сплющать корали в гроші –
Я не хочу, не хочу, не хочу
Бинтувати проколи душі!

Для Олени література ніколи не була шляхом до слави чи матеріального достатку. Це шлях її болю, притулок її, часто нерозділених з людьми, думок. А тому ліричний герой поезій Олени Шульги – людина смілива і глибока у своїх переконаннях. Він не боїться гостроти суджень, бо саме в них вбачає пояснення того окладного часу, в якому ми живемо:

Про гідність краще вже не згадуй.
Коли негідники при владі:
Люд не вичавлює – вбира
Краплини рабські до нутра.

Ліричний герой не вдається до духовного блюзнірства, лише б виправдатись перед Свістю за помилки попередніх поколінь, а приймав їх на себе і ладен нести за них відповідь:

Ми з храмів цеглу добували.
Щоб в трюмах викласти підвали.
А от Париж пустив на злам
Бастилію – а не Нотр-Дам.

Наш сучасник, ліричний герой, дещо скептично ставиться до тієї "штовханини перед національними святинями" та запевненнями одвічної любові до України:

Гордий дух, самобутність нетлінна
І любов до Вкраїни палка
Геть звелась до пахтінь нафталінових
Від костюмів для гопака.

Він переконаний, що справжня любов має пройти випробування часом, прорватися через захаращення сумнівів і переконань, увійти до серця усвідомлено; не лише з красою українських пейзажів, але і з болем українського народу, його історією. У своїй поезії "Наша історія" поетка з сумом говорить про те, що "до дзвінкової криниці історії черги поки що нема...", хоча вона "місце в душі – не в квартирах – виборює", "грошей не росить і хліба не жебрає, тільки напиться дає". Тож хіба можна вірити всім тим, хто сьогодні намагається виступити духовними пророками України? Ліричний герой однозначний у своїх переконаннях:

Перш ніж снити "новими шляхами"
Та набором гордих чеснот.
Нам від комплексів служки і хама
Лікувати б помалу народ.

Він любить людей, але не всіх, далекий від тієї "вселюдської любові" до якої нас закликали протягом багатьох десятиріч. Ліричний герой любить людину у праці, у "її життєвому горінні, коли свічка душі, розгорівшись, стріляє нагаром", у її просторі, у коханні. Він любить не лише її юність, але і її старість, "майже зовсім занесену віхолою забуття". Проте він ніколи не пробачить своїм сучасникам черстої байдужості, рабського поклоніння грошам та багатству, зраду духовним оберегам свого народу.

Лиш горбатих багатством
 породжує думка жебрацька:
 Назбирати, де можна,
 в торбину побільше добра.

Олена дуже ретельно і плідно працює над мовою своїх поезій. Завдяки чому вірші у неї зримі та музичні. Такою бачиться їй весна:

Влипає в серце неспокійний спокій
 М'яким зеленим свіченням верби.

А осінь вже інша: На точилі паморозків осінь.
 Гострить сіру журавлину сталь.

З духовному світі ліричного героя віршів Олени Шульги не має місця заздрощам і злорадству, зверхності і байдужості; це – світ людини, яка живе своєю працею, своїми мріями та сподіваннями, своїми негараздами, але водночас там досить місця і для болю інших людей, болю за Україну. Бути не байдужим до людей, до майбутнього нашої держави, до рідної мови та наших духовних цінностей – все це проходить через серце поетеси та її читачів. Вона зізнається, "що в душі не вистача поличок скласти все, що накошу – переживу". Щирість і правдивість, приходній ліризм і глибока образність, метафоричність, асоціативність і багатовимірність – роблять поезію Олени Шульги потрібною нашому сучаснику.

Література:

1. Шульга О. Зелений листопад – К., Молодь, 1991, 37 с.

Земна сповідь Володимира Яринича

Ім'я самотнього поліського поета Володимира Яринича відоме на сьогодні лише невеликому гурту шанувальників слова поетичного, його єдина, нажаль, посмертна поетична збірка "Земна сповідь" (1970) вийшла в світ у видавництві "Радянським письменник" невеликим тиражем і одразу ж стала бібліографічним раритетом.

Поетова доля, як зблиск зірниці, така ж яскрава та, нажаль, короткочасна. Хоча пам'ять про нього живе у серцях його сельчан, про яких знімав фільми, його друзів, які вже сьогодні стали сивочолими, у його віршах, які і донині сповнюють серця красою і любов'ю тих, хто припадав до цілющого джерела поезії.

Володимир Яринич народився 19 травня 1931 року в селі Лосинівка Ніжинського району на Чернігівщині у родині колгоспника. Батько поета тривалий час очолював місцевий колгосп, а тому Володя змалечку добре знав усі проблеми села. Після закінчення Лосинівської десятирічки вступив на філософський факультет Київського державного університету, а далі – аспірантура в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії. В інституті Володимир Яринич був улюбленцем колективу. Його любили за багатий інтелект, за добре, чуйне і правдиве серце. Він був щедро обдарований: співав, малював, писав вірші, статті з питань українського мистецтва та етнографії, сценарії документальних фільмів (два з них були премійовані: один – на Всесоюзному, другий – на Всесвітньому кінофестивалях).

Та найяскравіше світла душа молодого поета розкривалася у його віршах. Він був надзвичайно вимогливою до себе і, водночас, делікатною людиною, а тому вірші показував лише найбляжчим своїм друзям і ніколи не носив по редакціях. А коли один з його товаришів віддав кілька віршів Володимира до редакції журналу "Ранок" і вони були опубліковані, то Яринич надзвичайно тривожився, чи гідні вони цього. Він пішов із життя восени, в час, коли одягають вишиванки клени і відлітають з рідної землі лелеки. Вже була готова до захисту кандидатська дисертація, вже щоквартальник "Поезія" готував до публікації дві добірки його віршів, а на

столі поета лежала чернетка сценарію нового документального фільму про пісні рідного Полісся. Та хвороба перемогла життя. 14 жовтня 1968 року поета не стало. Йому було тоді лише тридцять один рік.

Та не дивлячись на молодий вік поета у Володимира Яринича вже склався власний поетичний стиль. Його поезії надзвичайно самобутні не лише своїм змістом і колоритом, а й своєю формою, написані вони верлібром (вільним віршем), але це верлібр справжній: відсутність у ньому таких засобів виразності, як метричність і рима, художньо компенсується строгою конструктивністю будови вірша, інтонаційною загостреністю, високою емоційністю та інтелектуальною насиченістю змісту. Яриничеві верлібри взірцеві для цієї нині досить поширеної форми вірша й у цьому розумінні повчальні для початкуючих поетів, які нині досить часто вживають верлібр, не розуміючи його природи та особливостей.

У віршах Володимира Яринича якимось зворушливо поєдналися розум і емоційність. Вони надзвичайно людяні, художньо конденсовані і місткі. Ці поезії збуджують душу, мозок, дають лет думкам. А це означає, що поет всі болі світу пропускає через власне серце:

Яка ти безконечно багата,
Земле!
Носила на собі тих, хто придумав
Порох і кулю,
І тих, хто придумав садити сади
І сіяти жито.
І витримувала – така ти багата!

Поет розуміє загальнолюдський біль, відчуває його в собі. Йому болять "неціловані губи останньої війни", ненароджені діти, непророслі хліба. Бо земля, яка мала родити хліб для життя, приймала в себе лише прострелені серця. Емоційна насиченість поезії настільки висока і трагічна, що вірш-роздум стає віршем-пересторогою:

Я боюся,
Що, коли раптом
Все почнеться спочатку
Тебе вже не вистачить, земле!

Вірші Володимира Яринича надзвичайно земні, а разом з тим і окрилені, душевно-святкові. Майже кожний з них промовляє нам значно більше, ніж те, про що у них безпосередньо мовиться.

Не шукай нових слів –
Шукай нових думок,
Щоб не сплутати далекі зорі
З ліхтарями,
Що туляться до землі.

Краса життя розкривається у Володимирових поезіях через гуманістичний пафос, яким перейняті вони, через самобутній колорит народності, через глибокий ліризм, який дає поетові змогу розкрити найпотаємніші куточки людської душі:

У дворі нового будинку
Хтось посадив соняшник.
Соняшник прийнявся.
І коли він ще не встиг стати дорослим,

Уночі
Хтось зрізав його молоду
Оранжеву голову.
Плакати хотілось від того,
Що вранці у дворі цього будинку
Не було видно сліз.

Яриничеві вірші, як свіжі і чисті ранкові роси, вони відбивають життя в усій його органічній красі та багатогранності. Читаючи, ти проймаєшся до них довірою, тебе полонить поетова щирість і закоханість у життя, любов до людини:

Кажуть, у степу є такі криниці,
І яких навіть удень відбиваються зорі.
І коли я дивлюся у твої очі,
То дивуюсь – як я не сліпну?

Поезія Яринича оригінальна своєю формою і змістом. Їй притаманне чуйне ставлення до духовного світу людини, прагнення осмислити призначення сучасника у житті. Вже в ті роки поет прагне дістатися витоків національного характеру. Прикладом для нього стала творчість Олександра Довженка, книгами якого зачитувався ще з шкільної лави. Довженко вплинув на нього не лише як майстер художнього слова, він сформував громадянську позицію молодого поета;

Коли я думаю про Довженка,
Мені ввижаються земля, яблуні і подорожник...
Я бачу білого чаклуна з урочистими руками...
Мені ввижаються рушник і краєць хліба у 47-му.
А хіба все це в'яжеться із словом "титан"?
Я боюсь назвати Довженка цим сухим і коротким словом.

Минає час і павутиння забуття обсновує у нашій пам'яті імена людей з якими нас зводила доля. Та є ще серце, яке не дає забути тих, хто посправжньому був дорогим для нас. Хочу вірити, що доля дарує Яриничевій поезії тривале життя у наших серцях.

У пошуках себе **(проблема самоідентичності у стильових шуканнях чернігівських поетів 80-90-х років ХХ ст.)**

На зламі 80-90-х років минулого століття в українській поезії відбувся стрімкий і багатоаспектний процес духовно-інтелектуального оновлення. Цей процес зумовлений розпадом домінуючої естетичної системи – соціалістичного реалізму. Характерною ознакою літературної творчості 80-х років став розлогий стильовий синкретизм. На сьогодні в українській літературі виділяють три основні стильові прямуювання: традиційне реалістичне, модерністське, постмодерністське. У багатогранному літературному процесі України певне місце займає і творчий доробок наших земляків, поетів Чернігівщини.

Про літераторів, представників традиційно-реалістичного напрямку української поезії, достатньо вже написано як в наукових, так і в періодичних виданнях. Завдання ж нашої публікації – познайомити читача з поетами Чернігівщини, естетичне світосприймання яких формувалося на засадах модернізму та постмодернізму.

Досліджуючи творчий доробок чернігівських поетів останнього десятиріччя минулого століття, відзначаємо реальні ознаки його збагачення. Перш за все, це виявилось в урізноманітненні форм творення поезії, розкутості мови, оригінальності поетичного вислову. Збагатилася тематична палітра поетичних творів, з'явився живий інтерес до проблем історичної пам'яті, національних традицій, наступності поколінь. Безперечно, цей інтерес мав свою соціально-психологічну зумовленість, сутність якої полягає у звільненні значної частини літераторів від ідеологічної зашореності, усвідомлення власної самостійності, права на художню свободу, на вільний вибір естетичних концепції та стилів.

В останні десятиліття в області з'явилася когорта молодих літераторів, яка значно розширила жанровий та стильовий спектр поезії. Мова йде про твори Андрія Деркача, Олександра Ярового, Сергія Дзюби, Юрія Бедрика, Оксани Куценко, Марії Столяревої, Анатолія Дністрового та ін. Ці поетичні дебюти дають підставу говорити про появу нового покоління літераторів з

власною естетичною орієнтацією, спільними ознаками стилю, які досить помітно окреслюються у творчості таких не схожих між собою авторів. Об'єднуючими ознаками цього стилю стає моральна безкомпромісність, пошук нових способів художнього вираження, ускладнена образність. Таке розширення ідейно-стильового горизонту з незаперечним свідченням виходу поетичної думки на нові рівні духовної свободи.

Слід зазначити, що активізація творчих процесів у нашому краї зумовлена тими процесами демократизації в суспільстві, які принесли українській літературі право на ідейно-художній плюралізм, безумовну творчу свободу особистості.

Молода поетична думка, безперечно, не виникла на цілинному мистецькому ґрунті, вона має своє підґрунтя, сягає своїм корінням до кінця 70-х років – часу появи на літературних обрях гурту письменників, не затиснутих в лещата заідеологізованості, з власним естетичним світосприйманням, які, спираючись на європейську поезію, прагнули відродити перерваний у 30-ті роки українським авангардизм. Серед цього поетичного гурту варто назвати і імена поетів з Чернігівщини Анатолія Мойсієнка, Володимира Кашки, Олександра Астаф'єва, Костянтина Москальця, Миколи Туза та ін.

Зазначу також, що явна тенденція в бік пошуку нових способів художнього вираження не завадила розвитку творчості поетів – прихильників традиційного вірша. Беззаперечний вплив на формування літературного процесу на Чернігівщині цього періоду мали твори Станіслава Реп'яха, Дмитра Іванова, Петра Куценка, Василя Будённого, Анатолія Шкуліпи, Олени Шульги та ін.

Соломія Павличко у вступі свого дослідження "дискурс модернізму в українській літературі" цілком слушно зазначає: "Якщо оглянути українську літературу ХХ століття, то може здатися, що маємо справу з літературою без модернізму. Або з немодерною літературою немодерної нації..." [1]. Саме так, аналізуючи розвиток літературного процесу Чернігівщини періоду 80-90-х років, на перший погляд видається, що він цілком підпорядкований традиційному письменству, ідеалам реалізму,

який згодом набув ознаки "нацреалізму", коли замість соціалістичних цінностей оспівуються національні, але так же патетично і схематично.

Насправді не зовсім так. Вже на початку 80-х років на Чернігівщині з'явився гурт письменників, які сповідували зовсім інші світоглядно-філософські погляди. Мова піде про літературно-мистецьке об'єднання "ДАК", що діяло в Бахмачі. Володимир Драпей, розповідаючи у часопису "Сучасність" про творчий доробок бахмацьких літераторів, писав: "Перед нами постає не літературна школа в традиційному значенні цього поняття, а справді таки осередок естетів, крихітна база світла в тодішньому тоталітарному мороці" [2].

Бахмацька літературна група 80-х років, до якої входили поети і прозаїки Володимир Кашка, Кость Москалець, Микола Туз, а згодом приєднався чернігівський поет Андрій Деркач, виникла на ґрунті європейської філософської думки, орієнтувалася на осягнення світів Т.С.Еліота, С.-Ж.Перса, Рільке, Хіменеса, Гарсія Лорки. За словами лідера гурту Володимира Кашки, вони "належали до покоління, вихованого на сторонніх спогадах про не таку вже й далеку культурно-духовну відлигу, яка породила "шістдесятників", і на реаліях наступного в часі льодовикового періоду брежнєвщини, котрий остаточно поруйнував ілюзії і рештки віри в життєспроможність нав'язаних ідеалів". Саме на цьому світоглядному ґрунті і народжувалась поезія молодих літераторів, визначальними рисами якої став серцевинний естетизм, прагнення "побачити світ по-новому", широке символомислення, стійкий волюнтаризм і прагнення повно виразити власне, авторське "Я".

На жаль, доля склалася так, що вже на початок 90-х цей мистецький гурт припинив свою активну діяльність. До Ставрополя від'їздить Микола Туз, до Львова – Кость Москалець, вирушає в мандри світами Андрій Деркач. Проте зерна їхньої поезії, кинуті у благодатний ґрунт душі людської, дали добрі сходи.

Побіжно про поетів та їхню творчість.

Лідер гурту Володимир Кашка – поет, прозаїк, член Асоціації українських письменників, член Співки письменників України. Закінчив Московський літературний інститут. Автор роману "Житло", відзначеного

першою премією як кращий роман журналу "Сучасність" за 1995 рік. У 1997 році отримав також першу премію за поетичну публікацію в журналі "Березіль". Народився в с.Дубовий Гай на Прилуччині. Проживає в м.Бахмач.

Для творчої манери письма Володимира Кашки характерний усюди проникний ліризм, який ґрунтується на настроєвості, посиленій увазі до переливів почуттів, емоційних станів героя і світу. Для прикладу:

На імена дітей росу кошовну
 поклав світанок подихом поштивим
 що й благородно заіскрились імена.
 ("Повернення").*

Або: Квітневий дощ. Трава зітхає,
 потріскує, попискує, росте.
 Сусідські хлопчики, одягнені охайно,
 забігли до майстерні – заважають.
 Записуєш: "Нема чужих дітей"
 ("Великдень")

Якщо для реаліста головне в тому "що сказати", то для модерніста – "як сказати? Краса для нього – не лише форма, а й зміст, мета творчості. Поетичному стилю Володимира притаманна глибока переконаність в тому, що людина здатна перебудувати дійсність, удосконалити її. Він шукає і пропонує власні шляхи такої перебудови. Надзвичайна експресивність його поезій поціляє в сутне:

Несправджена Мадонно, із ікони
 ти тужиш мовчки на чужих дітей...
 А я, що впав, я проростаю із бетону –
 цивілізація – жона моя законна -
 гряде.
 ("Культура")

* Збережено авторську пунктуацію.

Естетизм поезії, творення краси через самобутню метафоричність образів, пошук нових ідей, філігранна робота над мовою були об'єднуючою ланкою у творах усіх членів "ДАКу". Проте кожен із них працював над вираженням власного письменницького "я".

У поезії Миколи Туза це авторське "Я" найбільш повно проявляється у пошуках нових форм та композиційної побудови вірша. Випускник Московського літературного інституту, він тривалий час жив на Чернігівщині, допоки сімейні обставини не змусили переїхати його до Ставрополя, проте він не пориває зв'язків з побратимами по творчості, активно друкується у періодиці України.

Блакитно-білі чайки із вуст закоханих
в цілунку вилітають
і в небі небом завмирають
червоні жайворонки слів про кохання
здіймаються до сонця і
сонцем завмирають
на стінах білі квіти пахнуть крейдою. [4]*

Зосередження на інтуїтивному пізнанні та на неповторному світі особистості дозволяють поезії Миколи Туза досягти високого психологізму:

Дівчино, тиша – це спомин про тишу із іншого вечора
хоч все те не варте забутої пісні,
яку проспівали потім... ("Дівчино").

Однією з об'єднуючих засад для поетів бахмацької групи стала посилена увага до внутрішньої боротьби роздвоєної людської душі:

Нам випало оббити цю пречисту
міську бездомність серця і собак. (Микола Туз).

* Тут і далі збережено авторську пунктуацію.

І так я всюди є,
І так моє ніде нудьгує (Володимир Кашка).

Він – це ти,
але ти це не змій і не дощ
лише пташка у пташці (Кость Москалець).

Найбільше така "внутрішня висвітленість" людської душі притаманна поезії Костя Ммоскальця.

Кость Москалець – поет, прозаїк, бард. Народився в М.Бахмачі. Закінчив Московський літературний інститут. Автор кількох книг поезії та прози. Лауреат обласної премії імені Олекси Десняка та премії часопису "Сучасність". У минулому актор львівського театру-студії "Не журись!" Плідно працює на ниві авторської пісні.

У своїй поетичній збірці "Пісня старого пілігрима", що побачила світ у Києві 1994 року, поет розриває матеріальну оболонку людського буття і прагне "віддзеркалити" суть духовну, трансцендентну основу цієї суті:

Довкола блукає безліч ловців твого розуму;
течуть брудні потоки брехні;
довкола сіті ілюзії, яка хоче належати всім
і всіх хоче мати своїми.
Варто один раз напитися із цих калюж, -
і ти вже отруєний,
і ти мислиш, як людина... [5].

Тема збірки – боротьба Людини у людині, конфлікт матеріально-приземленого і духовно-піднесеного у її душі. У своїх поезіях автор розгортає мотив бунту супроти замшілого життя, обожнює енергію дії. Він категоричний у своїх судженнях, але справедливий:

Поможем Господу собою і судьбою,
яку вже ототожнюють з ганьбою
("Тирада 10")

Ліричний суб'єкт поезії Москальця (власне, як і всіх інших авторів "ДАКу") – бунтар, у кращому розумінні цього слова. Мета його бунту – вирватися з тенет консервативної і регламентованої суспільної моралі, змінити буття і себе у цьому бутті.

Четвертий учасник об'єднання Андрій Деркач приєднався до гурту дещо пізніше. Та близькість естетичних уподобань і світоглядних позицій дозволили йому органічно влитися у творчий процес побратимів по перу, доповнити його новими барвами свого поетичного таланту. Андрій Деркач – член Спілки письменників України, поет, автор збірки поезій "Займенники". Народився у м. Чернігові, навчався у Київському політехнічному та Ніжинському педагогічному інститутах. Був активним членом літературної студії Гоголівського вузу. Нині навчається у Київському національному університеті, працює на журналістській роботі у рідному місті.

Характерною ознакою його поетичного світобачення є прагнення пізнати світ і людину в ньому через заперечення звичних, усталених засобів художнього вираження, через символізацію найхарактерніших ознак життя, а також шляхом експериментування над формою вірша. Своєю поезією він намагається викликати емоційний шок у читача, змусити його переосмислити власне буття у цьому світі:

Хтось тримає власного бога
на ланцюжку
а хтось на ремінці
одні ховають його до кишені
інші під рукав на зап'ястку
а дехто у западенку
між персами
але їхні боги
моляться більшому Богові
металева молитва мене не обходить...

На завершення розповіді про літераторів бахмацького ДАКу, процитую часопис "Сучасність": "Дуже прикро, що українському читачеві практично невідома творчість ДАКу... Їм треба спільників. Не йдеться про увагу юрби. Їм треба причетних. Їм треба, нарешті, обраних. Спільників, причетних до буття і обраних цим буттям. Невже Україна -пустеля?" [2].

Зацікавлення модернізмом, як мистецьким напрямом, у літературних колах області відбулося ще у 60-ті роки і спричинене воно було хрущовською відлигою. У ці роки у літературній студії Ніжинського педінституту навколо її керівника, доцента кафедри зарубіжної літератури Д.С.Наливайка (нині лауреата Шевченківської премії, доктора філології) зібрався гурт талановитої молоді, яка виховувалась на естетичних поглядах Б.Брехта, П.Елюара, В.Верхарна, а також на щойно пізнаних ними поезіях Б.І.Антонича, Є.Плужника, М.Семенка. Серед студійців цього періоду – поети Леонід Горлач, Петро Пулінець, Петро Громовий, Михайло Кушніренко, Анатолій Мойсієнко, Олександр Самійленко; літературознавці – Олександр Ковальчук, Павло Михед, Олександр Бобир.

На початку семидесятих студію очолив член Спілки письменників України, доцент Павло Сердюк. Прізвища його вихованців сьогодні добре відомі в області та за її межами. Це члени Спілки письменників України Таїсія Шаповаленко, Володимир Сенцовський, Олександр Петькун, Любов Пономаренко, Анатолій Шкуліпа, Іван Просяник, Микола Луговик, лауреат літературної премії імені Л.Глібова Василь Струтинський, заслужені журналісти України Володимир Салон та Олекса Нестеренко і багато інших. Переважна більшість з них тяжіли у своїй творчості до традиційного реалістичного стилістичного спрямування. Поряд з тим, студію відвідував гурт молодих поетів, творчі уподобання яких формувалися на естетичних засадах авангардизму. Цікавими поетичними доробками заявили про себе у періодиці Микола Луговик (Скороспехов), Іван Просяник, Міта Руденко, Ілля Ліпес, Олександр Гадзинський. Згодом видавництво "Молодь" видає поетичні збірки Миколи Луговика "Вічне перо" та "Скрипка для Орфея", які отримують схвальну критику і роблять його відомим серед "авангардиського бомонду" України.

Цікавий своїми стильовими шуканнями і поетичний доробок Анатолія Мойсієнка – поета, мовознавця, члена Спілки письменників України. Він народився у с.Бурівка Городнянського району. По закінченні Ніжинського педагогічного інституту працював журналістом, викладав українську мову у Гоголівському вузі. Нині – доктор філологічних наук, професор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Автор збірок віршів "Приємлю" (1986), "Сонети і верлібри" (1996), "Віче мечів: паліндроми" (1997), "Сім струн: моноалітеративний вірш" (1998), монографії "Слово в апперцепційній системі поетичного тексту" (1997). Живе у м. Києві.

У своєму роздумі-дослідженні над збіркою Анатолія Мойсієнка "Сонети і верлібри" Ніна Петровська пише: "Лексичне багатство поезій А.Мойсієнка дійсно "невідзвучно звучить" камертонами-переливами. Приємне відкриття роблять слова-образи, слова-знахідки, слова-перли... Кожне словосполучення творить фрагмент, нюанс, картину: юні громи, громи, наче сполохані селезні, громи високі. Емоційне і змістове навантаження несуть пари слів, які, зливаючись в єдине образно поняття, говорять так багато: юна вітровінь, вхмарені небеса, слово забрунькувало..." [7].

Анатолії Мойсієнко вражає своїм символомисленням. Його ліричний герой – людина, яка не лише бачить красу оточуючого світу, але й осмислює свою причетність до цієї краси, відповідальність за її долю. Прагнення повністю реалізувати себе у кожній хвилині, кожній миті життя – ось філософське кредо поета:

І лише цей день -
Тобі сьогоднішньому.
Будь гідним його,
Аби дню, що позаду,
І дню, що попереду.
Не забракувало
твоєї гідності [8].

На межі 80-90-х років відбувся спалах неоавангардизму. Тоді трагі-фарс "советського життя" з одного боку, а "перебудовне" послаблення цензури і іншого, покликали до життя цілу низку авангардистських літгуртів: "Бу-Ба-Бу", "Пропала грамота", "ЛуГоСад" тощо. Змінився акцент у стильових прямуваннях і в літоб'єднаннях нашої області. Літстудію у Ніжині очолив член Спілки письменників України, поет Олександр Астаф'єв.

На той час доцент кафедри української літератури Ніжинського державного педуніверситету Олександр Астаф'єв – автор поетичних збірок "Листв'яний дзвін" (1980), "Заручини" (1988), "Слова, народжені снігами" (1995), "Зблизька і на відстані" (1997), монографії "Лірика української діаспори". Лауреат обласної премії ім. Б.Грінченка. Перекладач з французької, польської, чеської, болгарської мов. Його світогляд формувався під впливом поезій Гійома Аполінера, Жака Правера, традицій львівської поетичної школи.

У віршах збірки "Слова, народжені снігами" він виявляє нову грань свого поетичного таланту – замість вразливого інтелігента (ліричного суб'єкта ранньої творчості) – з'являється образ переконаного у своїй життєвій правді, учасника нового руху – вольового, рішучого, здатного на самопожертву:

Я випив чашу свого життя до дна,
Як умів, так випив,
та найбільше щастя, яка я побачив,
це відродження фенікса в чаші,
сім'ї справді вольної, нової. [9]

Поведінку ліричного героя визначає культ незалежної вільної людини, яка позбавилася будь-яких обмежень і умовностей:

Я давно вже живу
в іншій реальності,
а в цій тільки відпочиваю тілом ,
і мене важко призвичаїти
до зовнішнього світу... ("Я давно вже живу")

У збірці відсутня традиційна силабо-тоніка, вона витіснена акцентним віршем та верлібем. Така зміна віршованої системи дозволила поетові спрямувати увагу читача на найсуттєвіше в поезіях, не завуальовувати в ритмічний малюнок образи, які вириваються із схеми, вражають своєю розкутістю і новизною, для прикладу: "тремтить сузір'я у гранчастій склянці простору", "верба – поетеса зимового краєвиду", "я чекаю на зустріч з тобою серед чорних статуй: дерев і паперових осликів снігу", "у країні димів, які стали березами, я розкажу тобі про цноту природи". Така гранично точна робота думки над образами – дозволяє автору досягти високої емоційності та динамічності поезій. Вірші ніби тримають читача у своєму мікросвіті, проймають його експресією думки-домінанти:

Якби я був Богом на небі,
 Якби я міг нести у долонях
 відображення людських снів,
 які не збулися,
 а в серці – ненависть до кривди і до гріха,
 я зробив би так, щоб на людські вуста
 лягали лише легенди щастя.

("Якби я був Богом...")

Така спрямованість автора на добро і самозречення в ім'я цього добра і робить поезію Олександра Астаф'єва близькою сучасникові.

На початку 90-х років, після століть жорстокого цензурного контролю, наша література вперше почала розвиватися в умовах повної свободи творчого самовияву. Це дало змогу авторам на власний розсуд і смак видавати твори найрізноманітніших жанрів. Виникають нові літературні об'єднання, з'являються десятки нових різнонаправлених літературно-мистецьких часописів та видань.

Визначним явищем у літературному житті Чернігівщини стало створення у 1992 році літературної спілки "Чернігів" та видання громадсько-політичного часопису "Літературний Чернігів". У першому числі журналу

Його редактор, письменник Михась Ткач писав: "Тоталітарна система, що зробила наш народ без'язиким і безголосим, нарешті сконала. Треба відроджувати наші звичаї, обряди, пісні, піднімати з занепаду національну культуру, літературу. Ми маємо намір друкувати кращі твори молодих літераторів, висвітлювати громадсько-політичні процеси на Чернігівщині" (10). До честі редактора, його слова не розійшлися з ділом. За майже шість років свого існування журнал вивів на письменницькі стежки великий гурт молодих літераторів, які сьогодні вже добре знані в мистецьких колах України. Не члени Національної Спілки письменників Олександр Яровий, Сергій Дзюба, Оксана Куценко, Юрій Бедрик, члени Асоціації українських письменників Андрій Кокотюха та Анатолій Дністровий. По-справжньому цікавими стали поетичні доробки Тетяни Мурзенко, Марії Столяревої, Валентини Грибенко, Ірини Мосіч, Олени Степаненко та багатьох інших поетів, які починали свій шлях у літературу із сторінок цього видання. Редколегія журналу підтримує творчі шукання літераторів усіх мистецьких напрямків від традиційно-реалістичного до постмодерністського.

Та найпомітнішим, на мою думку, поетичним дебютом на Чернігівщині в остання десятиліття став творчий доробок Сергія Дзюби.

Сергій Дзюба – член Спілки письменників України. Чернігівець. Закінчив факультет журналістики Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Переможець Всеукраїнського літературного конкурсу видавництва "Смолоскип", лауреат Міжнародного конкурсу "Гранослов", лауреат Міжнародної журналістської премії ім. Василя Стуса. Автор поетичних книг "Колись я напишу останнього вірша" (1995), "Сонце пахне снігом і яблуками" (1997) та інші.

Анотуючи збірку С.Дзюби "Колись я напишу останнього вірша" Роксана Харчук писала: "Сергій Дзюба не має наміру рятувати наші душі. Він прагне через поезію, засобом поезії врятувати себе. Вам же дає шанс – шукати шляхів до власного спасіння" [11].

Поет оцінює, констатує, але не виносить присуду. Мета його інша – знайти власний шлях і спосіб вижити у цьому жорстокому світі. Він не

перекладає цієї проблеми на когось – Бога, друзів, рідних – сили черпає із власної душі і з поезії. Його поезія – це поезія спасіння, поезія надії.

Я – архітектор будинків,
у яких стіни не пригнічують
свободу,
а меблі мають душу. [12]

Поезія для Сергія не лише засіб самовираження, але й самоосмислення, вона давно вже стала змістом власного існування:

Білі вірші мої,
Ви – березовий сік,
Що по краплі – в слова
Знов зі свіжої рани.

Поет надзвичайно точно відчуває і осмислює час. Він не намагається "втєкти" в інші реалії. Його образи вражають своєю художньою і логічною довершеністю.

Місто, яке марило небом
і божеволіло від його вроди,
тепер працює інквізитором,
старанно стираючи блакить
отруєними цілунками.

У своїх поетичних шуканнях С.Дзюба намагається бути аполітичним (одна з характерних ознак сучасної молоді поезії). Поет відчуває, що окрім політичної дійсності, є дійсність інша, може, набагато суттєвіша і складніша – де дійсність особистості, яка, незважаючи на колізії часу, намагається зберегти в собі людське і людяне. Це зовсім не означає, що його ліричний герой уникає "гострих" проблем. Навпаки, акцентуючи на особистому, він спирається на колективним досвід поразок і розчарувань, акумулює його в собі і говорить за нас усіх:

Нам так хотілось світла (чи вогню?),
 Нам так бажалося тепла (чи крові?);
 І вкотре вже троянському коню
 Повірили, немов святій корові.

Художнє бачення світу С.Дзюбою вражає – його образи лаконічні, але надзвичайно точні, вони глибокі за своєю суттю і просто дивують здатністю в одному-двох рядках передати світобачення цілого покоління:

Люди не хочуть жити довго,
 Їх табуни пахнуть кров'ю...

або:

Душа – як скрипка,
 Пилом припада.
 Враз страждає
 На високих нотах.

Поет різноплановий у своїх стильових шуканнях: у доробку Сергія є римована поезія, верлібри, катрени, стилізовані хоку. Автор хоче знайти такі слова і форми виразу, які б довели, що питання, над якими роздумувала людина в усі часи і до яких збайдужіли ми, не ілюзія, а реальність. І до честі поета це йому вдається, щоправда, платить він за це "надірваними до крові римами". Проте, здається, щасливий з цього.

Молоде покоління митців зрікається імпресіоністичного об'єктивізму у творчості, не боїться сприймати дійсність суб'єктивно і творчо, індивідуально її оформлювати. Нова форма сприймання дійсності привела до заново віднайдені душі людини, до містичних та метафізичних проблем, виробився навіть новий тип психологізму, у якому поет не розщеплює психіку людини, а намагається знайти спільну основу у ній та оточуючому її світі. Саме такі експресіоністичні пошуки притаманні і віршам Марії Столярової.

Марія народилася на Носівщині. Закінчила філологічний факультет Ніжинського державного педагогічного інституту. Була активним членом літературної студії Гоголівського вузу. Працювала на журналістській роботі. Вона автор кількох збірок поезій.

Ліричний суб'єкт поезії М.Столяровой – це людина, яка пізнає світ через свою духовну інтуїцію. Маяком у цьому пізнанні з совість. Той, хто вже перестає її чути – губить сенс існування, починає просто повзати по поверхні життя, шукаючи виправдання у суєті світу. І лише сумління продовжує мучити свідомість людини, аж доки та не визнає свою провину і не очистить душу.

Деь далеко далеченно невідомо де
заховане Боже у нас
Де воно? Де?
Привалено, завалено...
И не дише. [13]

У своїй поетичній збірці "...А вдома так додому хочеться", що побачила світ у київському видавництві "Рада", молода авторка доводить, що всі ми підсвідомо зв'язані з нашими предками, своєю нацією, людством у цілому, тобто кожен з нас несе відповідальність за скоєне всім людством.

На золоте непотріб напинають,
На Боже натягають безбожне,
Тож горобиніє калина...
Дай Боже катом снів
стати,
Що Гетсиманський сад
Спустошують...

Героїня Маріїних віршів має незатьмарену цивілізаційними нашаруванням душу, у якій живе Бог. Саме тому поезія сприймається як сповідь чи молитва:

Мої сльози
Червоні від поту очей
Крови ниткою
У твоїх – назавжди
Залишаються.

Крах системи, свобода Слова, нове світовідчуття створили передумови нового мислення, появу нових форм поетики. На початку 90-х років у літературний процес України входить новий світоглядно-мистецький напрям – постмодернізм. Цей напрям – продукт післяіндустріальної епохи, епохи розпаду цілісного погляду на світ, руйнування суперсистем - світоглядно-філософських, економічних, політичних.

Якщо модерністи вважали, що якимись філософськими концепціями можна досягнути і покращити світ, і намагалися перебудувати його, то пост-модерністи прийшли до висновку, що світ чинить опір людському впливові і всілякі спроби його перетворити приречені на крах. Відмова від настанови перетворювати буття спричинила також відмову від його систематизації. Постмодерністи сповідують концепцію плюральності світу, за якою все існуюче складається з множини самостійних, рівнозначних сутностей. Вони остаточно закріплюють перехід від естетичного творення мистецтва до його конструювання, тобто переорієнтовують естетичну активність з творчості на компіляцію та ремінісценції. На противагу модернізмові постмодернізм терпимий до всього, він еkleктичний.

Суб'єкта поезії постмодернізму визначає культ незалежної, вільної особистості, що не відчуває потреби одержувати дозвіл на користування буттям. Звідси – потяг до архаїки та міту. Він прагне увібрати в себе, поєднати, взаємодоповнити істини багатьох людей, націй, релігій, культур. Тільки так, на його думку, можна досягнути справжній масштаб буття, здолати екзистенційну безпросвітність існування. Він сприймає повсякденну реальність як театр абсурду, а тому грає в життя. Ця гра непомітно примушує людину втрачати саму себе, перетворює її на актора, маску в театрі трагі-фарсу. Саме така ігрова діяльність і спровокувала

нарочито ігровий стиль постмодерну. Характерними ознаками якого стали наскрізна іронічність, інтертекстуальність, жанровий синкретизм, бурхлива асоціативність, парадоксальність та експресивність мови.

Перечитаємо для унаочнення допіру сказаного поетичний текст Олександра Гадзинського "Лист в Україну":

Добрий день або вечір мамо із письмом
до вас Гриша Ніна і внук ваш Денис
Всі здорові чого і вам бажаємо жити добре
но тільки ціни злецькі
консерви по 8 тисяч вчора були
на концерті Зінкевич співав Нінка плакала за Україною
Росте у вас черешня На городі спиляйте на дрова
всеодно не родить свиню заріжте в Проскурові
продайте купіть собі газбалон
якби можна я б той газ посилками посилав
вишліть калини тут нема
бараболя по 40 тисяч відро
Оставайтесь здорові дорога
я вже не приїду вмирайте без мене.

Олександр Гадзинський – старший викладач кафедри української літератури Ніжинського державного педуніверситету ім. Миколи Гоголя. Закінчив філологічний факультет Гоголівського вузу та аспірантуру Національного педуніверситету ім. М.Драгоманова. Працює над дослідженням творчості неокласиків. Він – керівник літературної студії університету. Вірші О.Гадзинського друкувалися у альманасі "Вітрила", журналах "Ранок", "Літературний Чернігів", колективних збірниках. Початок його поетична стежина бере з реалістичної поезії, у 80-х роках він приходить до поезії модерну, тепер же поступово еволюціонує у бік постмодерну.

Зрозуміло, що поетичні уподобання викладача мали вплив і на вихованців, членів літературної студії. До поезії модерну, а згодом і

постмодерну, прийшли молоді поети Анатолій Дністровий, Андрій Іванов. Василь Голован, Сергій Коновалеико, Олексії Маслов, Олександр Білоус, Оксана Степаненко.

У 1995 році, публікаціями в часописі "Літературний Чернігів", а згодом і у газеті "Літературна Україна", заявило про своє існування ніжинське літтріо "Друзі Еліота", до складу якого увійшли молоді поети Анатолій Дністровий, Василь Голован та Андрій Іванов. Представляючи їхній поетичний доробок Михась Ткач писав: "Вияв душі – то шукання нових форм самовираження, які б давали можливості досягти найбільшого. Кожний рядок – то пошук, то як поштовх до інтелектуального і образного сприйняття сьогодення. Бо поет має брати світ таким, яким він є сьогодні" [14]. Яким же бачився світ молодим поетам?

Відчиніть вікно –
У темряві падають зорі,
вони вміють вмирати,
при їх смерті виникає бажання
у поета скласти поему...

(В.Голован)

себе знайшли в застиглому воску дня
в розпеченому клубку сизого вітру...
почали за імлою
між громами і зорями
розчищати дороги для дрейфуючих
альбатросів
для очищення душі

(А.Іванов).

Можливо, у цих віршах відчутна позірність, надмірна прозаїчність в рядках, однак такий спосіб віршування не спрощує думку, не сковує її слабкою римою, а дає простір і глибину, аж до філософського узагальнення.

Окремо слід зупинитися на поетичному доробку Анатолія Дністрового – лідера гурту "Друзі Еліота" (що з об'єктивних причин припинив своє існування у 1997 році, коли хлопці закінчили навчання у вузі).

Анатолій Дністровий (Астаф'єв) – поет, прозаїк. Автор книг "Люди і речі" (1994), "Проповідь до магми" (1998). Лауреат IV всеукраїнського Фестивалю "ЛІР" (1996), Міжнародного конкурсу "Гранослов" (1997), Всеукраїнського конкурсу видавництва "Смолоскип". Член Асоціації українських письменників. Закінчив історико-філологічний факультет Ніжинського педінституту ім. М.В.Гоголя. Кандидат філософських наук, доцент. Нині живе і працює у м. Києві.

Поет у передмові до збірки "Проповідь до магми" так пояснив свій прихід до слова поетичного: "Бог втікає з людини, натомість проникає Ніщо... Нею (людиною) керує мова розуму, а не мова серця. Однак за це людина платить – відчуває свою приреченість, швидкоплинність, усвідомлює свої страждання. І тут починається ностальгія за Богом... Людина прагне Бога уваги, тому звертається до Слова. Аби зрозуміти Слово – слід Словом жити" [15].

У творчості Анатолія Дністрового немає сентиментальних віршів. Його лірика урбанізована, поезії народжувалися на гамірних вулицях, брудних привокзальних площах, вони просякнуті отруйними викидами автомобілів, запахами розпеченого на сонці асфальту:

вже сонце задихається немов старий астматик
втішає гіпертоніків розтоплює асфальт
немов удав під мухами принишк лежить Хрещатик
від руху та напруження нагрівся мов спіраль.*

У вирі цього міста живе людина. Вона втомилася від перебріханого, прикрашеного політиками і поетами життя. Вона хоче знайти себе в житті реальному, в тому, яким насправді воно є. Саме такій людині і адресує свою поезію Анатолій дністровий. Картини його віршів не досить привабливі, але реальні. Біль бринить у кожному рядку, але змінити поет

* Збережено авторську пунктуацію.

нічого не може, доводиться примирятися з тим, що є. Звідси – гірка іронія, якої він не приховує:

Я залишусь для вас жартуном,
що сміявся в обличчя печалі,
глузував і вмивався багном,
коли йшов до охайної кралі.
я залишусь для вас жартуном,
що сміявся з безодні та раю,
там, де душі погаслим вапном спочивають
("Гаспер Гаузер мовчить")

Поетичний простір А.Дністрового значною мірою орієнтований на сучасність і світовідчуття свого покоління, проблематика його творів – поєднання жорстокого раціо і аморфності, неспротиву.

замінований почуттям
вибухаю коли відсутній розум
епоха замикання простору
вужчає кровообіг днів
і ми ціпеніємо від холодної мазурки
очікуючи прищестя
ратифікованого темрявою сонця.
("Замінований почуттям...")

Молодий поет начебто пропускає крізь себе всю метафізику, світового зла, щоб витягнути з-під неї незмінні духовні вартості. Саме це і виправдовує обраний ним шлях.

Поєднуючи інтелектуальне й масове, переплітаючи різноманітні мотиви і оповідні техніки, постмодерн нищить соціальні і психологічні кордони у творенні й сприйманні мистецтва. Тому він з'являється там, де існує основоположний плюралізм ідей, моделей поведінки, приймається багатоголосся стилів. Саме тому митець-постмодерніст постійно переймається порухами витоків звичного, непомітного для суспільства абсурду. Автор відтворює потік свідомості своїх героїв як моментальний знімок

хаосу буття. Саме через таку свідомість досягається амбівалентна і незавершена природа людини і людської думки.

Вони – кільце. Чоло твоє – Сатурн...
 Дужі думки, їх юрмище-важезне.
 Бо прахом всіх, хто щез, і всіх, хто щезне,
 Твій розум повен – прахом тисяч урн. [16]

Ця поетична строфа із збірки Юрія Бедрика "Метафізика восени", яка побачила світ у видавництві "Смолоскип" 1996 року. Юрій Бедрик – поет, літературознавець, перекладач, член Асоціації українських письменників. Народився в с.Студінка Новгород-Сіверського району, Закінчив філологічний факультет Київського національного університету ім. Т.Шевченка, аспірантуру Інституту літератури НАН України. Кандидат філологічних наук. Лауреат Всеукраїнського конкурсу видавництва "Смолоскип" (1996). Автор поетичних збірок "Жертовник" (1992), "Метафізика восени" (1996), літературознавчої книги "Василь Стус. Проблема сприймання" (1994). Перекладає з німецької, англійської, французької, польської мов.

У післямові до збірки "Метафізика восени" Ярослав Глібіщук писав: "Поезія Юрія Бедрика йде назустріч такому мистецтву, де незбагненим чином виступає щось нечуттєве, що зненацька проймає відчуттям перед-стану, перед-ладу, цілковита ясність – ось що тихо й непомітно запановує десь там, далеко й зовсім поруч: усередині нас. А просто нас – ЩОСЬ відкрите... благає спрямуватись туди, де за пеленою потаємного жде наше о-Я-в-лене ТЕПЕР. Коли воно накопиться на нас, ми вже не відрізняємо "Я" від ТЕПЕР. Ясність проймає нас до глибини суцього" [16].

Вірші Юрія Бедрика покликані відіграти певну археологічну роль: видобути з руди людської світоуяви "доби закам'яніння" дедалі рідкісніші залишки первісного називання світу, тобто, поезії як такої. Він досліджує суще через СЛОВО і словом дошукується істини. Слово у нього – місток між іманентним і трансцендентним.

Розбудивши найвищі сни –
 душу – наче монету – зичим,

З нежіночим – не чоловічим
Сивим профілем сатани.

("Метафізика восени")

Для поезії Юрія Бедрика (як і для більшості постмодерністів) характерним є "зникання авторського Я". У його поезіях існує оповідач, "потік свідомості" якого ми вислуховуємо. Він вступає в творчу співгру з читачем, вдаючись при цьому до іронії. На думку постмодерністів, саме через іронію відбувається звільнення людини з-під завалів хаосу буття. Саме так і досягається єднання автора з читачем.

Як в останньому титрі
Недоречі завіяний знак,
У пропитім повітрі –
Ця любов не до когось, а так, –
Перетопить, божиста,
Завітавши з дитячих безсонь,
Всі вогні твого міста
У єдиний антонів вогонь...

У своїх поезіях автор підкреслює суб'єктивізм показу буття, відносність своїх оцінок. Юрій відчужує від читача побутову реальність, увиразнює її ілюзорність. У його віршах читач завжди має право вибору. І це добре, коли поезія дає звичним речам інший вимір.

Постмодерністська атмосфера визначає і випущену у 1994 році видавництвом "Смолоскип" антологію молоді української поезії "Молоде вино". Серед поетів, які представлені у ній, є і наші земляки – Юрій Бедрик та Лариса Слюсак. Згодом це ж видавництво благословляє в світ книгу поезій чернігівчанки Оксани – Куценко.

Молода поетеса Оксана Куценко дебютувала у періодиці ще будучи школяркою. Потім було навчання у Чернігівському педагогічному інституті, перемога у республіканському радіоконкурсі "Мистецький узвіз". У 1996 році Оксана стає лауреатом Всеукраїнського літературного конкурсу видавництва "Смолоскип". У цьому ж році побачила світ її збірка поезій "У зимах бажань". Нині член Спілки письменників України Оксана Куценко проживає у м. Києві.

Книга поезій "У зимах бажань" дає зразок специфічно-сучасного конструювання життєвої надреальності. Читач тут не знайде нових світоглядних сентенцій, одягнутих в образно-символічні шати, немає цілеспрямованих пошуків у галузі форми. Є лише життєвідчуття, відчуття переплавлене у кришталіки медитативного мовлення. Максим Розумний у передмові до книжки написав: "Поезія – це надмірність життя. Точніше, один з різновидів такої надмірності. З надміру життєдіяльності та життєспоживання виникла цивілізація, з наміру життєзнання і життєспоглядання з'явилася філософія. Поезія постала з надміру життя як такого, як загального життя-відчуття. Вона не допомагає в житті, не приносить користі, нічого не повідомляє, вона просто дає чи принаймні обіцяє дати щось більше від життя" [17].

Поезія Оксани Куценко наскрізно ірреальна. Вона тримається на колізіях внутрішнього почуття і логіці словесної форми. Граматичні дисонанси, вигадлива ритміка, зумисні асонанси, алітерації роблять поетичну манеру віршування авторки стилістично привабливою і самобутньою. Для прикладу: "роздмухуй розум дражливим ротом", або "її ордалія орда понівечить осіннє соло".

Поетеса вражає своїм метафоромисленням, своїм самобутнім сприйняттям світу:

Неповний місяць вийшов з інституту
І на Валу гарматить горобців.

Або: На ранок розгубиш вуста
І небом об землю удариш.

Були гріхи, мов коні в піні,
І не було в них каяття...

Швидко сивіють трави...

Ліричний оповідач поезії Оксани Куценко – людина витонченого смаку, надзвичайно чутлива до буття, вона ні на чому не наполягає, лише відкриває читачеві свою душу для співпереживання:

Ми – душі при волі,
 ми – душі при вірі,
 хоч золотом замкнені
 у щільниках.

Її вірші дають звичним речам інший вимір і приносять у знайомий світ щось цілковито неймовірне:

Це вже осінь звеліла птахам
 відчиняти ізнов
 Срібнокрилим ключем порожнечі
 зимову відсутність...

("Між землею і небом...")

І читач вдячний за те, що йому не задають готові форми життя, не обмежують його, ні на чому не наполягають, а лише відкривають можливості іншого шляху, довільного, химерного і безкінечного.

Завершуючи розмову про постмодерн, маю наголосити, що для літераторів Придесення характерні окремі риси подібного бачення дійсності. Усім їм притаманне спокусливе прагнення не відставати від модних віянь, тримати руку на пульсі культури загальнолюдської, сміливо експериментувати, переймаючи, апробуючи способи пізнання людини. Зрештою, це природно і справедливо. І хоча постмодерн, на мою думку, в українській літературі ще не склався як художня система, але новаторську свою місію виконує – він вибудовує підмурівок нової ідеології (цілісної картини світосприймання), яка буде плюралістичною, а не тоталітарною, наріжним каменем її стане життєствердна настанова щастя і свободи людини.

Підсумовуючи свою розповідь про стильові шукання чернігівських поетів 80-90-х років століття, що минуло, зазначу, що у більшості випадків ми маємо справу не з творчістю у одному якомусь "чистому" стильовому напрямку, а з стильовими дифузіями, взаємовпливами різних стильових моделей (експресіонізм – екзистенціалізм, футуризм – необарокко, екзистенціалізм – постмодернізм) і тому наведена у статті градація досить умовна. Творчі ж спроби поетів відкрити для читача нові горизонти мислення і світосприймання продиктовані інтенсивністю нашого життя і

намаганням продертися через тенета провінціалізму. А це варте схвалення.

Література

1. Павличко Соломія. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1997.- 357 с.
2. Драпей Володимир. "Воскресіння чаю" //Сучасність.- 1993. – № 10.- С.3-5.
3. Кашка Володимир."Методики-музики" //Сучасність.- 1993. – № 10.- С.5-8.
4. Туз Микола "Повернення" //Сучасність. – 1993. – № 10. – С. 8-10.
5. Москалець Кость. Пісня старого пілігрима. – К.: Оберіг, 1994. – 100 с.
6. Деркач Андрій. "Реєстр печалей" //Сучасність. – 1993. – № 10. – с.10.
7. Петровська Ніна. "Поезія. Філософія. Настрій". //Літературний Чернігів. — 1998 с. — № 12.- С. 105-108.
8. Мойсієнко Анатолій, Сонети і верлібри. – К.: Довіра, 1996. – 98 с.
9. Астаф'єв Олександр. Слова, народжень снігами. – Ніжин: Просвіта, 1995.
10. "Літературний Чернігів",1993. – № 1.- С.3-5.
11. Дзюба Сергій. Колись я наліну останнього вірша. – К.: Смолоскип, 1995. – 417 с.
12. "На перевесах любові" //Вісті за 1.03.1996. - № 3-9, Ніжин.
13. Столяр Марія. А вдома так додому хочеться. – К.: Рада, 1999.- 60 с.
14. Ткач Михась, "Як передмова до добірки віршів ніжинських поетів" // Літературний Чернігів.- 1995. – № 7. – С.33-34.
15. Дністровий Анатолій. Проповідь до магми. – К.: Гранослов, 1998. – 80 с.
16. Бедрик Юрій. Метафізика восени. – К.: Смолоскип, 1996. – 77 с.
17. Куценко Оксана. У зимах бажань. – К.: Смолоскип, 1996. – 64 с.

З М І С Т

Вивчення творчої спадщини письменників Чернігівщини на уроках української літератури.....	3
Методи вивчення та типологія уроків з літературного краєзнавства.....	8
До цілющих джерел творчості.....	10
Вивчення теми "Література рідного краю" у 5 класі	48
Вивчення теми "Література рідного краю" у 6 класі.....	57
Вивчення теми "Література рідного краю" у 7 класі.....	64
Вивчення теми "Література рідного краю" у 8 класі.....	82
Вивчення теми "Література рідного краю" у 9 класі.....	96
Вивчення теми "Література рідного краю" у 10-11 класі.....	118
У пошуках себе. Проблема самоідентичності у стильових шуканнях чернігівських поетів 80-90 років ХХ століття.....	148